ઘરની લક્ષ્મી

લેખક 'સુશીલ'

પ્રકાશક

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા

ભાવનગર

અ૦ સૌ૦ બ્હેન મોઘી ગિરધર લગ્નસ્મારક લેખમાળા મણકો ૧૦ મો

पुष्पा देवी भरली ता

श्री खरतरगच्छीय ज्ञान मन्दिर, जयपुर

ઘરની લક્ષ્મી

લે૦

શ્રીયુત્ ભીમજીભાઈ હરજીવન (સુશીલ)

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભા

ભાવનગર

વીર સંવત ૨૪૬૧] [વિક્રમ સંવત ૧૯૯૧

આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ–ભાવનગર

પ્રસ્તાવના

આજથી લગભગ બે-એક વરસ ઉપર શાંતમૂર્તિ-તપસ્વી સાંમત શ્રી કર્પૂરવિજયજી મહારાજ સાથે વાર્તાલાપ થતા એમણે એક સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તક લખવાની મને પ્રેરણા કરી સ્ત્રીઓ અને પુરુષોના આજના નવા યુગમા જીવનરંગ કેટલા જોરથી પલટાઈ રહ્યા છે પ્રાચીન અને અર્વાચીન આદર્શો વચ્ચે કેવુ સંઘર્ષણ જામ્યુ છે તે વિષે પણ પ્રસંગોપાત કેટલીક વિચાર-વિનિમય આપ-લે થઇ ગતયુગની નારી અને નવયુગની નારીના દૃષ્ટિકોણની તુલના મને લાગ્યુ કે મહારાજજી સૂચવે છે તેવુ સ્ત્રીઉપયોગી પુસ્તક કરવુ એ સામાન્ય વાત નથી

પુસ્તક લખવાનુ નક્કી થતા સૌ પહેલા, મે એ વિષય ઉપર લખાએલા હિંદી, બંગાળી, ગુજરાતી કેટલાક પુસ્તકો વાચવા માડયા 'ગૃહલક્ષ્મી' નામનુ બંગાળી પુસ્તક, એ સવમા મને અધિક ઉપયોગી લાગ્યુ બંગાળમા એ પુસ્તકનો ખૂબ ખૂબ આદર થયો છે અને થોડા જ વખતમા એનો એટલો બધો પ્રચાર થઇ ચૂક્યો છે કે પ્રકાશકે પ્રાય એની ચૌદ-પંદર જેટલી આવૃત્તિઓ બહાર પાડી છે દેશી ભાષામા આટલો પ્રચાર અહોભાગ્યની વાત ગણાય

મેં એ પુસ્તકને આધારભૂત માની આ પુસ્તકની રૂપરેખા તૈયાર કરી ગૃહલક્ષ્મીને બદલે ગુજરાતીમા એ જ જાતનું બીજુ પુસ્તક હોવાથી " ઘરની લક્ષ્મી " એવું આ પુસ્તકનું નામ આપ્યુ. પરંતુ મારે અહી એટલી ચોખવટ કરવી જોઇએ કે આ " ઘરની લક્ષ્મી " એ ગૃહલક્ષ્મીનો અક્ષરશ અનુવાદ નથી. બંગાળના અને આપણા સમાજ વચ્ચે કુદરતી રીતે જ ઘણો ફેર છે. એમના સામાજિક પ્રશ્નો અને આપણા સામાજિક પ્રશ્નો ભિન્ન ભિન્ન છે મેં વિષયો જો કે તેના તે જ રાખ્યા છે, પણ એની નિરૂપણ શૈલીને તો સ્વતંત્ર જ રહેવા દીધી છે

એકલા નિબધોના વાચનથી કંટાળો આવે તો તે દૂર કરવા ગ્રથના અત ભાગમા મેં કેટલાક કથાનકો ઉતાર્યા છે. જૈન સમાજમા આ પુસ્તકનો પ્રચાર થવાનો હોવાથી, જૈન કથા અને જૈન ઇતિહાસ તરફ સ્હેજ વધુ ઝુકાવ થયો હોય તો તે ક્ષતવ્ય ગણાવુ જોઇએ. એકદરે, કોઇ એક સપ્રદાયની ગૃહિણી માટે નહીં, પણ વસ્તુત સમસ્ત નારી–સમાજને ઉદ્દેશીને જ, નારીજીવનના કેટલાક પ્રશ્નો આ પુસ્તકમા ચર્ચ્યા છે કોઇ પણ માતા, બ્હેન કે પુત્રીને આ ગ્રથની સહાયથી, થોડુ પણ માર્ગદર્શન મળશે તો લેખક અને પ્રકાશકનો શ્રમ સાર્થક થશે

સુશીલ

આ બેનના લગ્ન પ્રસંગના સ્મરણાર્થે તેમના પિતાએ કાઢેલ આ લગ્ન સ્મારકમાળા છપાવવામા આવે છે, જેનો આ ૧૦ મો મણકો છે

જન્મ   સૌ બેન મોંઘીબેન ગિરધરલાલ   લગ્ન

સં ૧ ૪૯ ના આસો વદિ ૧૧   સં ૧૯૬૪ ના માહ શુદિ ૫

સ્થાન પ્રેસ-ભાવનગર

સ્ત્રીકેળવણીનો

ઉદ્દેશ

પુત્રને પરણાવવો અને પુત્રવધૂને ઘરનો કારભાર સોપવો એ દરેક માત-પિતાને મન એક પ્રકારનો મ આરનો લ્હાવો ગણાય છે પુત્ર કમાતો થાય યા ન થાય, પણ વહુ સાસુ-સસરાનો અને સગા-સ બધીઓનો કારભાર ઉપાડી લે તો એમને ઘણો સ તોષ થાય અને નિશ્ચિતપણે ધર્મકરણી કરી શકે એ દેખીતી વાત છે ઘરમા વહુ આવે એટલે માતા-પિતા પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે એની ખાતર પોતાની વ્હાલામા વ્હાલી સ પત્તિનો પણ ભારે ભોગ આપે છે પુત્રને પરણાવવા ખાતર જ મા-બાપ જીવે છે એમ કહીએ તો પણ કંઈ ખોટુ નથી એ જો કે એક સાસારિક વાસના છે તો પણ માતા-પિતાના અ તરમા ઊડા ઉતરીને તપાસીએ તો ધર્મીમા ધર્મી ગણાતા મા-બાપના દિલમા પણ એ પ્રકારનો આશાદીપક જરૂર પ્રકાશતો હશે

પુત્ર-વધૂનું આગમન, પુત્રનાં લગ્ન એ આપણા સંસાર-ગ્રંથમાં એક નવું જ પ્રકરણ ઉઘાડે છે. એ પ્રકરણ પણ કેટલા ઉલ્લાસ અને આનંદ સાથે શરૂ થાય છે ? મા-બાપ પોતાની પાસેની છેલ્લી પાઈ ખરચી નાખે છે; શક્તિનું છેલ્લું રહ્યુંસહ્યું ટીપું પણ નીચોવે છે. લગ્નનાં ગીતો અને વાજીંત્રોના મંગલસૂરમાં સંસારનાં આજ સુધીનાં સંતાપ જાણે કે સમાઈ જતાં હોય એમ એમને લાગે છે.

મા-બાપનાં મનોરથ એ વખતે સફળ બને છે. વૃદ્ધ અવસ્થામાં પુત્ર અને પુત્રવધૂ સો સો પ્રકારની સેવા-શુશ્રૂષા કરશે અને પાછલી જીંદગી સુધરી જશે એવી આશાથી એમનાં હૃદય પ્રફુલ્લ બને છે. સાસુ, સસરાની જેમ નણંદ, દીયર, જેઠ, જેઠાણીનાં અંતરમાં પણ એ વખતે આનંદની લ્હેરો છૂટે છે.

થોડા દિવસમાં જ એ સ્વપ્નસૃષ્ટિ ઉડી જાય છે. કોઈ મોટી મ્હેલાત તૂટી પડી હોય અને ખંડિયેરમાં જીવતા માણસો દબાઈ ગયા હોય એવું કરૂણ દૃશ્ય ખડું થાય છે. અનેક સ્થળે લગ્નની પછી જે કંકાસ-કલેશની હોળી સળગે છે તેની જવાળા નિકટનાં સગાં-સંબંધીઓને પણ સ્પર્શે છે.

આશાનો પ્રકાશ આથમે છે અને એને સ્થાને અંધકાર છવાય છે. વીજળીના ક્ષણિક ચમકારની જેમ લગ્નના લ્હાવાનો બધો આનંદ ઉડી જાય છે. કલ્પનાએ સર્જાવેલું સુંદર ચિત્ર એકાએક માટીમાં મળી જાય છે. આર્ય-સંસારના માનવીએ એવા તે શાં પાપ કર્યાં હશે કે આવા શ્રાપ ઉતરતા હશે ?

પુત્રના માતા-પિતાએ, પુત્રના લગ્ન વખતે રાખેલી આશા ઉડી જાય છે " હવે ઘરનો બધો કારભાર પુત્ર અને પુત્રવધૂ ઉપાડી લેશે અને આપણો વખત દેવ-ગુરૂની ભક્તિમા વીતશે, હવે સુખેથી સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, તીર્થયાત્રા કરશુ, " એ પ્રકારના એમના મનોરથ બળીને રાખ થઈ જાય છે એને બદલે સાસુ અને વહુ, માતા અને પુત્ર, પિતા અને પુત્ર વચ્ચે એક અણધાર્યો અને જેનો અ ત જ ન આવે એવો ઝગડો ઉભો થાય છે એ ઝગડો એમના લોહી ને માસ ચૂસે છે એટલુ જ નહીં પણ કહેવતમા કહ્યુ છે તેમ ગોળાના પાણી પણ સૂકાય છે

આ દુર્દશાના મૂળ કારણની તપાસ કરીએ તો કેવળ કેળવણીનો જ અભાવ, એ સિવાય બીજુ કોઇ કારણ નહીં કળાય કન્યાને એના માતા-પિતાને ત્યા ગૃહ-વ્યવહાર સ બધી પૂરતી કેળવણી મળતી હોય અથવા તો પતિના ઘેર આવ્યા પછી એવા પ્રકારના સસ્કારો મળતા હોય તો આજના જેવી દુ ખમય-કલેશમય સ્થિતિ ઉભી થવા ન પામે

કોઇ પૂછશે કે હવે તો ક ન્યાઓને કેળવવાના ખૂબખૂબ પ્રયત્નો થાય છે, છતા એવી દુર્દશા કેમ જોવામા આવે છે ? કેળવાયેલી કન્યાઓ પણ પોતાના સાસરે સૌથી જૂદી પડી ગયેલી હોય એમ કા દેખાય છે ?

આ પ્રશ્નનો સ તોષકારક નીકાલ આણવો હોય તો સ્ત્રી-ઓની કેળવણી એટલે શુ ? એ આપણે વિચારવુ પડશે લખતા-વાચતા આવડયુ એટલે કેળવણી પૂરી થઇ એમ

આપણામાંના કેટલાકો માની લે છે. કાગળ-પત્ર લખવામાં, બે-ચાર પુસ્તકો ગોખવામા કે એક-બે પરીક્ષાઓ પસાર કરવામાં જ બધી કેળવણી સમાઈ જતી નથી. સ્ત્રી-કેળવણીનો અર્થ તો એ છે કે જેથી સ્ત્રીઓને પોતાના કર્તવ્યનું ભાન થાય. પોતાનો ધર્મ સમજાય અને એને અનુસરીને પોતાનાં આચરણમાં પણ એ સંસ્કારનો પ્રકાશ સૌને બતાવી શકાય.

પરીક્ષાઓ પાસ કરવાથી કે થોડાં ગ્રંથોના પઠન-પાઠનથી એક કન્યા ભલે પોતાને સુશિક્ષિતા કહેવડાવી શકે, પણ આર્ય-સન્નારીને જે ગૃહલક્ષ્મીના નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે એ પદ તો ભાગ્યે જ મેળવી શકે. કેટલીક વાર એ પ્રકારની કેળવણી જ ગૃહ-સંસારના માર્ગમાં કંટક પાથરે છે. પોતાને કેળવાયેલી માનતી કન્યા જ્યારે અભિમાની બને છે ત્યારે તે આપ્તસમાજમાં કણાની જેમ ખૂંચે છે. આપણો સમાજ આદર્શ સ્ત્રી વાંછે છે એને બદલે જ્યારે તે પશ્ચિમના કારખાનામાં તૈયાર થયેલી, પશ્ચિમના જ રીત-રિવાજનું આંધળું અનુકરણ કરનારી નારી જુએ છે ત્યારે તેમને અનહદ દુઃખ થાય છે. કેળવણીના અભિમાનવાળી, પોતાના સિવાય બીજા બધાને મૂર્ખ માનનારી તે કન્યા સાસરામાં જેવો જોઇએ તેવો સત્કાર મેળવી શકતી નથી. સગાં-સંબંધીઓની વચમા સારૂં સ્થાન મેળવી શકતી નથી. ઘરના માણસોને મન એ એક મોટી-ન સમજાય તેવી-ઉપાધિરૂપ બની રહે છે.

કેળવણી પોતે ખરાબ નથી પણ એનો દુરૂપયોગ બહુ માઠાં

પરિણામ નીપજાવે છે કેળવણી જ્યારે સ્વચ્છદને પોષે, નીતિના નિયમોને પણ તિલાજલી આપે ત્યારે એ કેળવણી સખત નિંદાને પાત્ર બને આપણામા કહેવત છે કે જ્યારે આમ્રવૃક્ષ ફળ ધારણ કરે છે ત્યારે તે ઉચે જવાને બદલે ઉલટો નીચે નમે છે સાચી કેળવણી માણસને નમ્ર બનાવે છે વિનય, નમ્રતા, સયમ, સેવાભાવ એ સાચી કેળવણીના સૂચક ચિહ્નો છે અભિમાન, મદ, નિર્લજ્જતા એ બધા અપૂર્ણતાના લક્ષણો છે માણસને સપૂર્ણ બનાવે તો જ કેળવણીની સાર્થકતા થઇ ગણાય

કેટલીકવાર જેને સારી કેળવાયેલી કન્યા કહી શકીએ, જેણે માતા-પિતા પાસેથી ધર્મના ને નીતિના સારા સસ્કાર પ્રાપ્ત કર્યા હોય એવી કન્યાને પણ સાસરે આવ્યા પછી આકરી કસોટીમાથી પસાર થવુ પડે છે એ ગમે તેવી વિનયશીલ, નમ્ર અને સહનશીલ હોય તો પણ તે વગોવાય છે એવી વેળાએ સસ્કારી બાળા બીજા કોઇનો દોષ કાઢવાને બદલે પોતાના પ્રારબ્ધનો દોષ નિહાળે છે અને કર્મના ફળ તો ભોગવવા જ પડે એમ માની પોતે નવા કર્મ બાધતી નથી

દરેક વધૂને દરેક સ્થળે સાસુ, સસરા કે જેઠ વિગેરેનો પૂરો સતોષ જ મળે એમ નથી બનતુ મનુષ્યસ્વભાવ બહુ વિચિત્ર વસ્તુ છે નવવધૂને જુદા જુદા સગા-સબધીઓના જુદા જુદા પ્રકારના સ્વભાવને લીધે ઘણુ સહન કરવુ પડે છે, પરતુ એવા પ્રસગે સસ્કારી-કેળવાયેલી બાળા પોતાની શાતિ અને ધીરજને કસોટીએ ચડાવે છે અને એ કસોટીમા પોતાને શુદ્ધ કચન રૂપે પૂરવાર કરે છે

પુસ્તકોનાં વાંચન કે અધ્યયનથી બધી ઉપયોગી ને સાચી કેળવણી મળી જાય એ અસંભવિત છે. ગૃહવ્યવસ્થા, કોમળતા, મધુરતા, સેવાભાવ એ નારી–સહજ ગુણો છે. એ ગુણો ઉપર જ કુટુંબ–પરિવાર નભે છે. સ્ત્રી–જાતિ બુદ્ધિનો વિકાસ બીજી રીતે ભલે ગમે એટલો સાધે, પણ જો તેનામાં ઘરની વ્યવસ્થા જાળવવાનો ગુણ ન હોય, મધુર સ્વભાવવડે આપ્તજનોને આનંદ તથા શાંતિ પમાડવાની આવડત ન હોય તો બુદ્ધિમતી સ્ત્રી ઘરને પણ સ્મશાન જેવું બનાવી દે છે.

આ ન્હાના પુસ્તકમાં સ્ત્રીઓએ ખાસ કરીને કયા કયા ગુણો કેળવવા જોઇએ અને કયા કયા ન્હાના ન્હાના દુર્ગુણોનો પણ ત્યાગ કરવો જોઇએ તે સંક્ષેપમાં બતાવવાનો આશય રાખ્યો છે. સ્ત્રીશિક્ષાનો એમાં સંપૂર્ણ સમાવેશ થતો હોવાનો અમે દાવો નથી કરતાં, છતાં આછું દિગ્દર્શન તો આમાંથી જરૂર મળી રહેશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

સૌન્દર્ય

સૌંદર્ય સ્ત્રીજાતિને સ્વભાવત વર્યું છે સ્ત્રીના સૌંદર્યનુ વર્ણન કરવામા કવિઓએ ઉપમા અને અલકારોનો ખચ કરતા પાછુ વાળીને જોયુ નથી મહાન્ યુદ્ધો અને ભયકર રાજક્રાતિઓમા પણ મ્હોટે ભાગે સૌંદર્યવતી સ્ત્રીઓ જ નિમિત્ત રૂપ બની છે

પ્રાણી માત્ર સૌંદર્ય તરફ ખેચાય છે એનો અર્થ એ છે કે સૌને સારૂ જ ગમે છે

પણ સૌંદર્ય માત્ર શરીરની ચામડીમા, ઉજળા વસ્ત્રોમા કે ઝગઝગાટ મારતા આભૂષણોમા જ સમાયુ છે એમ માનનાર મોટી ભૂલ કરે છે એ સૌંદર્ય ક્ષણિક છે, ખીલતાની સાથે જ એ કરમાવા લાગે છે એ કૃત્રિમ છે એનુ અભિમાન અધ પાત તરફ લઈ જાય છે

સાચુ અને સ્થાયી સૌંદર્ય આત્માની અદર છે આત્મા

પોતેજ અનંત સૌંદર્યનું ધામ છે. એ પોતે સુંદર છે એટલે જ જ્યાં જ્યાં સુંદરતા જણાય છે ત્યાં ત્યાં તે આકર્ષાય છે.

કેટલીકવાર વિલાસિતા તેમજ બ્હારની ટાપટીપને સૌંદર્ય માની લેવામાં આવે છે. મુલાયમ વસ્ત્રો પહેરવાથી, મ્હોં ઉપર વિલાયતી પાઉડર છાંટવાથી કે હીરા–મોતીના ઘરેણાં પહેરવાથી પોતે બહુ સુંદર દેખાશે એમ કેટલીક સ્ત્રીઓ માને છે. આ માન્યતા સાવ ખોટી છે. એ ટાપટીપ એક પ્રકારનો વિલાસ છે. સાદાઈમાં જે શોભા અને ભવ્યતા છે તે વિલાસથી હણાય છે. ઉછીના માગી લીધેલાં નાણાં એ જેમ આપણી પોતાની મિલકત નથી તેમ ટાપટીપ કે વિલા-સિતા એ સ્વાભાવિક સૌંદર્ય નથી. ઉછીનાં નાણાં કરજના નામથી જ ઓળખાય છે. કરજનો બોજો માણસને કચરી મારે છે. તે જ પ્રમાણે ટાપટીપ કે કૃત્રિમ શૃંગાર, સ્ત્રીના સમય અને દ્રવ્યને પણ વ્યર્થ બનાવી દે છે.

જેનો આત્મા નિર્મળ હોય, જેનું હૃદય સંસ્કારી હોય, જેનું મન અરીસા જેવું ઉજ્જ્વળ હોય તે અતિ સામાન્ય વસ્ત્રમાં, વગર અલંકારે પણ દીપી નીકળે છે.

પરન્તુ આ પ્રકારનું સૌંદર્ય જોવાની દ્રષ્ટિ સૌની પાસે નથી હોતી. કન્યા કેવી સુંદર છે ? એમ કન્યાની પસંદગી કરતી વખતે જ પૂછાય છે. કન્યા પરણીને સાસરે આવે છે ત્યારે પણ તે કેટલી સુંદર છે એ જોવા આસપાસની સ્ત્રીઓ એકઠી થાય છે. એ બધાં આત્માનું સૌંદર્ય જોઇ શકતા નથી, તેઓ

તો દેહના રગ અને બોલવા-ચાલવાની ઢબ જોઇને જ પોતાનો અભિપ્રાય બાધે છે ગુણુની પરીક્ષા થાય તે પહેલા જ નવવધૂને પોતાના સૌદર્યની પરીક્ષામાથી પાસ થવુ પડે છે

એટલા માટે વિવાહિતા કે અવિવાહિતા કન્યાએ પણુ વસ્ત્રની પસદગી અને પહેરવાની ઢબ વિગેરેમા પૂરૂ લક્ષ આપવુ જોઇએ એમા કળા ભલે હોય, પણુ કૃત્રિમતા ન હોવી જોઇએ કૃત્રિમતા માણુસને છેતરે છે અને એ છેતર પીડી આખરે ઉઘાડી પડી જાય છે સાદાઇ સાથે વસ્ત્ર પહેરવાની અને નમ્રતાપૂર્વક બોલવા-ચાલવાની જો તમે કળા કેળવી હશે તો એથી તમારી આસપાસના સગા-સબધીઓનુ પણુ સારૂ મનોરજન કરી શકશો

સુદર દેખાવુ તે કરતા સુદર બનવુ એ વધુ શ્રેષ્ઠ છે

પોતાના શરીરના રગ કે પોતાના દેહના બાધાને કોઇ બદલાવી શકતુ નથી એ વિષે અભિમાન કે અફસોસ કરવો એ કેવળ નકામુ છે

કલ્પના કરો કે એક સ્ત્રી ઘણી સુદર છે એના શરીરનો રગ ગૌર છે એના વિશાળ નયન અને નમણુ નાક ચિત્રકાર જુએ તો એક સરસ ચિત્ર તૈયાર કરવા ભાગ્યશાળી બને બ્હારની બધી સૌદર્ય-સામગ્રી હોવા છતા એ સ્ત્રી જો અવિનયી, ઉદ્ધત અને સ્વભાવે કર્કશા જેવી હોય તો એ શરીરની સુદરતા શુ કામની ? એ પોતાના સગા-સબધીઓમા

અળખામણી જ લાગવાની. એટલે જ અમે કહીએ છીએ કે શરીરનું સૌંદર્ય એ કંઇ સર્વસ્વ નથી.

એ જ પ્રમાણે બીજી પણ એક કલ્પના કરો કે એક સ્ત્રી રંગે શ્યામ છે, શરીરનો બાંધો પણ જેવો જોઇએ તેવો નથી; છતાં એ વિનયી છે, ઉલ્લાસવતી છે, સેવાભાવી છે અને દુઃખ માત્રને ઘોળીને પી જવાની શકિત ધરાવે છે. આવી સ્ત્રી રૂપવતી ન હોવા છતાં સૌ કોઈના આદરને પાત્ર બને છે. તેના તરફ બધા સન્માનથી નજરે નિહાળે છે.

તમારા અંતઃકરણમાં જો પવિત્રતાનો, સદાચારનો વાસ હશે તો તમે તમારા શરીરના અણુએ અણુમાં એ પવિત્રતા, પ્રકાશના કિરણની જેમ પ્રકટી નીકળશે; પણ તમારૂં અંતઃકરણ જો મલીન હશે તો તમારા સુંદર દેહને એ મલીન બનાવી મૂકશે.

હંમેશા સારા વિચારો કરવા, ધર્મ અને નીતિના સૂત્રો સંભારવા અને સેવાભાવને ખીલવવો એ પરમ સૌંદર્યને પોતાને વિષે આમંત્રણ આપવા બરાબર છે.

શીલ જેવું બીજું સૌંદર્ય નથી એ સિદ્ધાંતમાં એક અક્ષર પણ ખોટો નથી. સુંદર સ્વભાવ, નિર્મલ ચારિત્ર પાસે દુનિયાનાં કીમતીમાં કીમતી આભૂષણો પણ સાવ નિસ્તેજ લાગે છે. શીલના પ્રકાશ પાસે હીરા–મોતી–સુવર્ણનો ઝગઝગાટ સૂર્ય આગળ નાચતા આગીયા જેવો ફીકકો દેખાય છે.

તમે જો ખરેખર જ સુંદર બનવા માગતા હો તો તમારે

અંતઃકરણને ખૂબ કેળવવું જોઈએ. સ્વચ્છ મન, દેહની મારફતે પોતાનો પ્રભાવ બતાવે છે. ભલે તમે સ્નાન આદિથી શરીરને સાફ રાખો, વસ્ત્રો વિગેરેનું ધ્યાન રાખો, પણ સદ્ગુણમાંથી સાચું સૌંદર્ય પ્રકટે છે એ વાત ન ભૂલશો.

અંતઃકરણના સૌંદર્ય સાથે જો તમે બાહ્ય સૌંદર્યનો સંબંધ જોડી શકશો તો એ સંયુક્ત સૌંદર્ય એક દેવદુર્લભ વસ્તુ બનશે. કેટલીક સ્ત્રીઓ બાહ્ય અલંકારો અર્થે ગાંડી-ઘેલી બને છે તો વળી કેટલીક સ્ત્રીઓ આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, વ્યવસ્થા તરફ બેદરકાર રહે છે. આ બન્ને દોષો ટાળવાનો પ્રયત્ન કરજો.

એટલે કે અંતઃકરણને હંમેશા સારા વિચારોથી ભરજો અને બીજી તરફ તમારા આચાર, વહેવાર અને ન્હેણીમાં પણ સ્વચ્છતા અને પવિત્રતા તેમજ વિવેક પગલે પગલે દેખાય એવો ઉદ્યમ કરજો. આટલું કરી શકશો તો એક નવવધૂ તરિકે તમે સૌનો સા . ચાહ મેળવી શકશો.

લજ્જા

લજ્જાથી નમ્ર બનેલી નારી, કાવ્યને યોગ્ય મનાઇ છે. એ ઉપરથી લજ્જા એ સ્ત્રી-જાતિને માટે કેટલી સહજ અને આકર્ષક છે તેની કલ્પના થઇ શકશે. નવવધૂના બીજા ગુણો બ્હાર આવે તે પહેલાં તે કેટલી લજ્જાળુ-શરમાળ છે એ આપોઆપ દેખાઇ આવે છે. સવારના સૂર્યકિરણ જેમ શાંત અને સુકુમાર જણાય છે તેમ લજ્જાશીલા રમણી પણ પોતાની ગંભીરતા અને સુકુમારતાને અંગે બહુ પ્રીતિપાત્ર બને છે.

શરમાળપણું અસુંદરને પણ સુંદર બનાવે છે અને નિર્લજ્જતા સુંદરતાને પણ ભરખી જાય છે-નષ્ટ કરે છે.

લજ્જા એ એક પ્રકારનું આછું-પાતળું વસ્ત્ર છે. એ અદ્રશ્ય વસ્ત્ર સ્ત્રીનાં વચન અને વહેવારમાં અપૂર્વ લાવણ્ય ભરે છે. રૂપવતી સુંદરી પણ લજ્જા વગરની હોય તો તે મલીન અને શોભાહીન બને છે.

કેટલીક સ્ત્રીઓ આ લજ્જાગુણની મહત્તા-ઉપયોગિતા બરાબર સમજી શકતી નથી. લજ્જા સ્ત્રી-જાતિનું ગૌરવ છે

એ વાત ભૂલી જાય છે ગમે એની સાથે, ગમે ત્યા, ગમે તેવો વિનોદ કરવો એને કેટલીક સ્ત્રીઓ સ્વતત્રતા સમજી લે છે તે એમ માને છે કે પુરૂષોની જેમ છૂટથી બોલવા–ચાલવાથી લોકો પોતાને હુશિયાર અથવા ડહાપણદાર સમજશે, પણ એ માન્યતા અમારા માનવા મુજબ બરાબર નથી લજ્જાને લીધે જ સ્ત્રીની વાણી મૃદુ બને છે અને એને લીધે જ પોતાના આપ્તમડળમા તે અધિક આદરણીય ગણાય છે

શરમાળ સ્ત્રીની મર્યાદા સૌ કોઇ પાળે છે, એથી ઉલટુ જે સ્ત્રી પોતાને સ્વતત્ર મનાવવા ચપળતા દાખવે છે તે પોતાનુ માન હાથે કરીને ગુમાવી દે છે ગામડાની કન્યા ભલે એક અક્ષર પણ ન ભણી હોય, પરતુ જો તે લજ્જાગુણવાળી હશે તો પોતાની મેળે જ ભક્તિ અને સદ્ભાવ મેળવશે ભણેલી–ચપળ કન્યા લજ્જાનો અનાદર કરી–તેનો ભોગ આપ્યા પછી, એ સદ્ભાગ્ય ભાગ્યે જ મેળવી શકે છે

પરન્તુ અહી એક વાત યાદ રાખવી વધારા પડતી (ખોટી) શરમ એ પણ એક ભયકર વસ્તુ છે શરમને લીધે તમે યથાર્થ વાત પણ ન કહી શકો, શરમને લીધે તમે તમારા કર્તવ્ય ચૂકો અથવા તો શરમને લીધે તમે પુણ્યપ્રકોપ પણ ન બતાવી શકો તો જે લજ્જા તમારૂ ગૌરવ છે તે જ લજ્જા તમને પતન તરફ તાણી જાય

કોઇ વાર નવવધુ અતિશય શરમાળપણાને લીધે પોતાના પતિની પૂરી સેવા પણ કરી શકતી નથી, તેમજ પોતાના મનોભાવ પણ પૂરેપૂરા રજુ કરી શકતી નથી આવી શરમ

અમંગળરૂપ છે. શરમને લીધે તમારા કર્તવ્યમાં કોઈ પણ પ્રકારની ક્ષતિ ન આવવી જોઈએ.

અજાણ્યાં માણસો સાથે વધુ પડતી છૂટ ન લેવી. કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાના સાસુ-સસરા સાથેના વહેવારમાં તો બહુ જ શરમાળપણુ બતાવે છે, પણ બ્હારનાં માણસો સાથે ઘણી છૂટ લે છે. આ ઠીક ન ગણાય. ઘરનાં આપ્તજનો સાથે તમે થોડીઘણી છૂટ લઈ શકો પરન્તુ બ્હારનાં માણસો જોડે જ્યારે વહેવાર કરો ત્યારે તમારે તમારી લજ્જા, મર્યાદા બરાબર પાળવી જોઈએ.

પતિ પાસે અતિશય લજ્જાશીલતા બતાવવામાં કેટલીક સ્ત્રીઓ પોતાનું મહત્ત્વ માને છે પણ એ એક પ્રકારની અજ્ઞાનતા છે. પતિ અને પત્ની બન્ને જુદા જુદા હોવા છતાં વસ્તુતઃ એક જ ગણાય છે. પરસ્પરમાં સ્નેહ, શ્રદ્ધા અને સરલતા હોય તો જ એ ગૃહ-સંસાર સુખમય નીવડે.

સાસુ-સસરા તથા જેઠ-જેઠાણી વિગેરે સાથે જે સ્ત્રી નિર્લજ્જપણે કજીયા-કંકાસ કરે છે અને સ્વામી પાસે પોતાના હૃદયના ભાવ છૂપાવે છે તેને શરમાળ સ્ત્રી કહી શકાય નહીં. એ શરમાળપણું એક ઢોંગ ગણાય છે. ઢોંગ અથવા ખોટો દેખાવ આખરે તો દુઃખદાયક જ બની રહે છે.

લજ્જાશીલતાને બરાબર જાળવો પણ એનો દુરૂપયોગ ન કરો એ જ નવવધૂઓને અમારો ઉપદેશ છે.

વિનય

લજ્જાની જેમ વિનય પણ સ્ત્રીજાતિનુ એક આભૂષણ છે સ્વાભાવિક લજ્જા અને વિનયની તુલનામા, સસારના કીમતીમા કીમતી હીરા અને રત્નજડિત અલકાર પણ ફીક્કા-નિસ્તેજ પડી જાય છે

સ્ત્રીજાતિને કોમળતા વરી છે પુરૂષ સ્વભાવત કઠોર હોય છે લજ્જા, વિનય, પ્રેમ, મમતા, સ્નેહ એ બધી લાગણીઓ કોમળતામાથી જ જન્મે છે પુરૂષ ભારે બહાદુરી સાથે મ્હોટા યુદ્ધો લડી શકશે, દુશ્મનને પોતાના બાહુબળથી વશીભૂત કરી શકશે, પ્રખર બુદ્ધિબળથી તે મ્હોટી સભાઓમા પોતાનો કીર્ત્તિધ્વજ ફરકાવી શકશે, સ્ત્રી ભાગ્યે જ એવો પ્રબળ પ્રતાપ બતાવી શકે છે એ તો પોતાની લજ્જા, વિનય, સેવા અને સુશ્રૂષા જેવા કોમળ ગુણવડે જન્મવેરીનુ-ક્રૂર કસાઈનુ પણ કાળજુ પીગળાવી શકે છે પુરૂષમા જો તેજ, બળ, પરાક્રમ, સાહસ ન હોય તો એની બહુ કીંમત નથી અકાતી, એ જ

પ્રમાણે જો સ્ત્રીમાં વિનય, લજ્જા, સ્નેહ, મમતા વિગેરે ન હોય તો એ પોતાના જીવનને ઉજાળી શકતી નથી. કોમળતાનો ગુણ સ્ત્રીઓને કોઇની પાસે શીખવા જવાની જરૂર નથી. એના સ્વભાવમાં જ એ વણાઇ ગયો હોય છે. માત્ર એને ખીલવવો જોઇએ. કેટલીકવાર માટીમાં વાવેલું બીજ પૂરતું પોષણ નહીં મળવાથી અંદર ને અંદર જ સડી જાય છે તેમ એ કોમળતાનું બીજ તમારી તરફના પોષણના અભાવે અંદર ને અંદર કરમાઇ ન જાય એ પ્રત્યેક કુમારિકાએ તેમજ સ્ત્રીએ જોવું જોઇએ.

ખરેખર જ જો તમે ઘરની લક્ષ્મી બનવા માગતા હો તો ભૂલેચૂકે પણ તમે કોઇની સાથે કઠોરતાથી ન વર્ત્તશો. સ્ત્રી-જાતિની વાણી અને વહેવાર હમેશાં કોમળ જ હોય છે. એમાં કઠો-રતાની કાંકરી આવી જાય તો એ કોઇને પણ ખૂંચ્યા વિના ન રહે.

પરન્તુ એ ઉપરથી તમારામાં પુણ્યપ્રકોપ જ ન હોય એમ માની લેવાનું નથી. જ્યારે કોઈ દુષ્ટ કે દગાખોરની સામે સ્ત્રીજાતિને ઝૂઝવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે અબળા પણ વીરાંગના બને છે. એવે ટાણે ક્રોધ પુણ્યપ્રકોપનું રૂપ ધારણ કરે છે. આર્ય રમણીઓએ કેવા કઠિન સંયોગોમાં પોતાના શિયલની રક્ષા કરી છે અને પોતાના પતિ કે પુત્ર ઉપર આપત્તિ આવતાં કેવી રણવીરતા બતાવી છે તેનાં અસંખ્ય ઉદાહરણો આપણા ઇતિહાસમાં છે. જે સ્ત્રી સામાન્ય સ્થિતિમાં વિનય, લજ્જા આદિ ગુણોને કેળવી જાણે છે તેજ સ્ત્રી આફ-તના અવસરે સાહસિકતા અને નિર્ભયતા પણ બતાવી શકે છે. સંયમથી શક્તિ વધે છે. વિનય પણ એક પ્રકારનો સંયમ

છે વાતવાતમા કઠોરતા અને ઉદ્ધતતા બતાવવાથી સયમની સાથે સ્વાભાવિક શક્તિ પણ ખરચાઈ જાય છે

કેટલીક સ્ત્રીઓ મ્હોટે અવાજે લડવુ–ઝગડવુ એમા પોતાની મોટાઈ માને છે, પણ એ ખોટી સમજણ છે સ્ત્રી ગમે એટલી બનાવટ કરે પણ એ પુરૂષ બની શકે નહીં પુરૂષની જેમ વર્તવાથી એનુ સ્ત્રીત્વ પણ નષ્ટ થાય છે

લાકડામા–બળતણ માત્રમા અગ્નિ છુપાયેલો હોય છે, પણ જ્યા સુધી સીધી રીતે અગ્નિનો સ્પર્શ નથી થતો ત્યા સુધી એ લાકડુ સળગતુ નથી પુણ્યપ્રકોપનો અગ્નિ પ્રાણી માત્રમા હોવો જોઇએ અને હોય છે પણ ખરો, પરતુ વિનય અને લજ્જાથી એ ઢકાયેલો રહેવો જોઇએ જુલમ કે અત્યાચાર જેવા કોઈ નિમિત્તે જ એમાથી ભડકો ઉઠવો જોઇએ

જે સ્ત્રી વગર કારણે લીલા લાકડા કે છાણાની જેમ હમેશા ધુધવાયેલી જ રહે છે તે પોતાની આસપાસ ઉજળુ વાતાવરણ પેદા કરી શકતી નથી એના પ્રત્યે કોઇને સ્નેહ કે આદરભાવ ઉપજતો નથી

તમારામા બુદ્ધિબળ હોય, મનોબળ હોય એટલુ જ નહીં પણ ન્હાના નોકર–ચાકર પાસે તમારે જરા સખતપણે કામ લેવુ પડે એ સમજી શકાય, પરતુ એ વખતે પણ સયમ અને વિનયની મર્યાદા ન ભૂલાવી જોઇએ પુરૂષ કદાચ કઠોર બને તો તે ક્ષતવ્ય ગણાય, કારણ કે એ વસ્તુ એના સ્વભાવમા

હોય છે. સ્ત્રીને એવી કઠોરતા શોભા દેતી નથી. તમારી સલાહમાં અને તમારા આદેશમાં પણ કોમળભાવની જ મધુરતા રહેવી જોઈએ.

ઘરના જયેષ્ઠ અને વડિલો પ્રત્યે તમે વિનયથી વર્તજો. આશ્રિત કે સ્વજનો તરફ પણ અમીની નજરે જ જોશો. ધાકધમકીથી કે કડવાં વચનોથી જે કાર્ય નથી સધાતું તે તમે સ્નેહ અને મમતાથી સરસ રીતે સાધી શકશો. સ્ત્રીના એક માત્ર આંસુએ સંસારમાં કેટલી ઉથલપાથલો કરી છે? તમારા સંયમમાં, તમારા સ્નેહમાં જે બળ છે તેની પાસે મોટા લશ્કરો પણ કંઈ બીસાતમાં નથી.

ગંભીરતા

નારી જાતિ બહુ ચંચળ સ્વભાવની હોય છે એવો એમની ઉપર કેટલાકો આક્ષેપ મૂકે છે, પણ એ વાત બરાબર નથી. ઘણી ગૃહલક્ષ્મીઓ ગંભીરપણે એવો વહેવાર કરે છે કે એમને માટે આપણને માન ઉપજ્યા વિના ન રહે. કેટલીકવાર ગંભીરતાના ગુણ બરાબર ન સમજાયા હોય અને એને લીધે ગંભીરતા કેળવાઈ ન હોય એમ પણ બને.

ચંચળતા અને ગંભીરતા એક-બીજાથી વિરુદ્ધ ગુણ છે. મન ચંચળ હોય છે ત્યારે તે શાંતપણે-સ્થિરપણે કોઈ વાતનો પૂરતો વિચાર કરી શકતું નથી. પવનમાં જેમ ધજાનો છેડો ફરકયા કરે છે તેમ સ્ત્રી કે પુરુષનું મન પણ જો ચંચળ જ રહે તો તેઓ કોઈ પ્રકારનો નિશ્ચય ન કરી શકે અને એથી કરીને એમનાં મન પણ ચિંતાતુર તથા વ્યગ્ર રહે. તેઓ પોતાને કે બીજા કોઈને સંતોષ આપી શકે નહીં. ચોમાસામાં નાની નાની નદીઓ જ્યારે પાણીથી ઉભરાય છે ત્યારે તે ચંચળ બને છે. જાણે કે પોતાનો આ વૈભવ કાયમને માટે રહેવાનો હોય એમ પાણી ઉદ્ધતાઈ ધારણ કરે છે, પણ એ

વૈભવ વધુ વખત નથી ટકતો. એથી ઉલટું સાગરમાં ગમે એટલો પાણીનો પ્રવાહ ઠલવાય તો પણ તે ગંભીર જ રહે છે. એ ગંભીર છે એટલે જ એની સ્તુતિ થાય છે, અને એ પોતાની મર્યાદા નથી છોડતો એટલે જ એ સંસારની અનેક પ્રકારની સેવાઓ કરી શકે છે.

છીછરી નદીના જેવો નહીં, પણ સાગર જેવો ગંભીર સ્વભાવ કેળવજો. સાગર પોતે સઘળાં કષ્ટ સહન કરીને સંસારને તો કીમતી મોતીઓ જ અર્પે છે. ઘરની લક્ષ્મી પણ ઘરનાં સઘળાં સંતાપ મુંગે મ્હોઢે વેઠી લઇને શાંતિ અને આનંદનો છંટકાવ કરે છે.

તમે એવી રીતે વર્ત્તતા હો કે જેથી કોઇને માઠું લાગવાનો પ્રસંગ સરખો પણ ન મળે, તમે એવી મર્યાદાથી રહેતા હો કે કોઇને પણ તમારી નિંદા કરવાનું ન સૂઝે અને છતાં એમ બને કે તમારી ઉપર કવચિત્ કડવાં વચનોની વર્ષા થાય અથવા તો તમારે વિષે ગેરસમજ પણ ફેલાય આવા પ્રસંગે તમારી ગંભીરતાની ખરી કસોટી થાય છે. શાંતિથી એ બધું સહન કરશો તો આજે નહીં તો બે દિવસ પછી પણ એ આફતનું વાદળ વીખરાશે અને તમને પોતાને કોઈ પ્રકારની ઝાંખપ નહીં લાગે.

ગંભીરતા એ સંસ્કારનું ફળ છે. તમે ભલે ગમે એટલા સારા સંસ્કાર મેળવ્યા હોય, તમે ભલે સારા કેળવાયેલાં હો તો પણ જો તમારામાં ગંભીરતાનો ગુણ નહીં આવ્યો હોય તો સંસ્કાર અને કેળવણીની કંઇ જ કીમત નહીં રહે. અક્ષરજ્ઞાન જેને નથી એવી સ્ત્રીઓ ગંભીરતાને લીધે પોતાની

સારી છાપ પાડે છે એમના માન–મર્યાદા બરાબર સચવાય છે તમે જો તમારૂ સ્થાન ટકાવી રાખવા માગતા હો તો તમારે જેમ બને તેમ ગભીર બનવુ જોઈએ

સ્વભાવે જે ગભીર છે તે સ્ત્રી એકદમ અકળાઇ કે ઉશ્કેરાઈ જતી નથી ગભીરતા બુદ્ધિને સ્થિર કરે છે દુખના સમયમા પણ એ પોતાની સહિસલામતીનો માર્ગ શોધી કાઢે છે ચચળ સ્વભાવવાળી સ્ત્રી પોતે મુઝાય છે અને સાથે બીજાઓને પણ મુઝવે છે

ફાવે એમ બોલી નાખવુ અથવા કોઈને ખૂરૂ લગાડવુ એ ગૃહલક્ષ્મીને ન શોભે તમે તો ઘરની શોભારૂપ છો બીજાઓએ કરેલી ભૂલો સુધારવી અને સસાર–રથને સીધી રીતે ચલાવવો એ તમારૂ કર્તવ્ય છે કઈ પણ કહેવાનો અવસર આવે ત્યારે ગભીરપણે, તમારે શુ કહેવાનુ છે તેનો વિચાર કરજો કહેવાનુ હોય તે થોડા પણ મધુર શબ્દોમા પ્રકટ કરજો જે સ્ત્રી પોતાની વાણી ઉપર કાબૂ રાખે છે તેના થોડા શબ્દો પણ ઘણા અસરકારક નીવડે છે બહુ બોલ બોલ કરનારી સ્ત્રીનુ વજન ઘટી જાય છે તે કદાચ કેળવાયેલી હોય તો પણ ગભીરતાના અભાવે એ અણઘડ જ મનાય છે

ગભીરતાનો ગુણ કેળવશો તો તમારૂ મન પણ શાત રહેશે સ્વચ્છ પાણીમા ચદ્રનુ પ્રતિબિબ ઝળહળી ઉઠે તેમ તમારા શાત મનમા શુદ્ધ વિચારના પ્રતિબિબ ઝળકશે તમારા પ્રત્યે સૌ કોઇ સન્માનની લાગણી બતાવશે ખરેખર જ તમે ઘરની લક્ષ્મીરૂપ છો એમ તમારા વડીલો અને મુરબ્બીઓ પણ મુક્તકઠે કહેશે

સરળતા

સ્ત્રી એટલે જ નરી સરળતા. એને ભાગ્યે જ કંઇ છુપાવવા જેવું હોય છે. એને કોઇ દિવસ બનાવટી વાત કરવાની જરૂર નથી હોતી. સ્ત્રીની નરી સરળતા એ એના આત્માનો શુદ્ધ પ્રકાશ છે.

ધારો કે તમારે બે બ્હેનપણી હોય. એકને વાતવાતમાં અતિશયોક્તિ કરવાની ટેવ હોય અને બીજી સરળતાની મૂર્તિ જેવી હોય તો તમે તમારાં સુખ-દુઃખના ઉભરા કોની પાસે ઠલવશો? જે સરળ બ્હેનપણી છે તે તમને શાંતિથી સાંભળશે અને સાચો રાહ બતાવશે, તમારા દુઃખમાં ભાગ લેશે; પરંતુ જે બ્હેનપણી વક્ર છે, પેટમાં જુદું ને જીભમાં જુદું રાખે છે તે તો તમારી પાસેથી સાંભળેલી વાતમાં ખૂબ મીઠું-મરચું ભેળવી લોકોમાં તેનો પ્રચાર કરશે અને તમારા દુઃખમાં ભાગ લેવાને બદલે ઉલટું નવું દુઃખ ઉભું કરશે.

એ જ પ્રમાણે ધારો કે તમને તમારા પતિ કે સાસુ કંઇ વાત કહે અને તમે એનો ખોટો અર્થ કરો અથવા તો એ વાતમાં બીજી બે વાતો ભેળવી એનો પ્રચાર કરો તો પતિ, સાસુ કે બીજાં સગાં-સંબંધીઓને કેવું માઠું લાગે? એમને કેટલું શરમાવું પડે?

તમે પોતે સરળ હશો તો તમે સીધી સાદી વાતનો ખોટો અર્થ નહી કરો, અને એથી કરીને ઘણી નકામી ઉપાધિઓમાથી બચી જશો કેટલીક સ્ત્રીઓ વગર જાણ્યે-વગર સમજ્યે વક્રતા રાખે છે એમા પોતાની મ્હોટાઈ માને છે એમને સલાહ કે સૂચનારૂપે સીધી સાદી વાત કહેવામા આવે તો પણ પોતાના સ્વભાવદોષને લીધે એનો અવળો અર્થ કરે છે એથી ઘરમા એક નવો જ કકાસ ઉભો થાય છે

તમને કોઇ વાત ઠીક ન લાગતી હોય તો ખુશીથી તમે તમારા પતિને વિવેકથી કહી શકો છો તમારી અનુકૂળતા કે પ્રતિકૂળતાનો પ્રશ્ન પણ એ જ રીતે સરળતાથી ચર્ચી શકો છો, પરન્તુ એ સીધો સરળ માર્ગ ગ્રહણ કરવાને બદલે જો અ તરથી જુદુ બતાવવાનો પ્રયાસ કરો તો સમજજો કે તમે જાણી જોઈને કકાસની આગમા ઘી હોમી રહ્યા છો મનમા પ્રસન્નતા હોય, છતા વાત કરતી વખતે અપ્રસન્નતાનો દેખાવ કરવો એ વક્રતા છે દિલમા અસતોષ હોય અને છતા ખુલાસો કરતી વેળાએ ભાવોને છુપાવવા એ પણ એક પ્રકારની છેતરપીડી છે ગૃહલક્ષ્મીને સારૂ એ ઠીક ન કહેવાય

વક્ર સ્વભાવવાળી સ્ત્રીને વાતવાતમા જુઠુ બોલવુ પડે છે અને પછી તો એના સ્વભાવમા જ એ દોષ વણાઇ જાય છે બીજાને છેતરવાને સારૂ અથવા તો પોતાનો વાક છુપાવવાને સારૂ જુઠુ બોલવુ એ ભય કર મહાપાપ છે શરમને લીધે જુઠુ બોલો એ પણ એવુ જ પાપ છે ગમે ત્યારે પણ સરલભાવે સાચી વાત જ કહી દેવી જોઈએ તમારાથી કઇ ભૂલ થવા પામી હોય તો તે પણ તમારે

સરલપણે કહી દેવી જોઇએ એથી બીજી ભૂલ કરવાનો તમારો માર્ગ બંધ થશે અને તમારો આત્મા અધિક શુદ્ધ બનશે.

સત્યનો મહિમા અને સત્યનો આનંદ પણ કંઇ અનેરો જ છે. તમે જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે સરળપણે સત્ય વાત કહી દો. કોઈથી પણ શરમાયા કે ભરમાયા વિના મધુરભાવે સાચેસાચું કહેવાની ટેવ કેળવો તો તમે એક દેવીની જેમ જ આદર–સત્કાર પામો. તમારી નિંદા કરવાની કોઈની હિંમત ન ચાલે. સત્ય બોલનારને કોઇથી ક્યારેય પણ બ્હીવાપણું નથી હોતું. અસત્ય બોલનારને હંમેશા ભયભીત રહેવું પડે છે–રખેને પાપનો ઘડો ભરાય ને ફૂટી જાય એવી એને બીક રહ્યા કરે છે. જ્યાં બીક, ભય હોય ત્યાં આનંદ, સંતોષ શી રીતે રહી શકે ? તમે નિર્ભય રહેવા માગતા હો તો સરળતા સેવજો. સરળતાને બદલે જો થોડી પણ વક્રતા સેવતા થયા કે તરત જ તમે અસત્યના જડબામાં જઇ પડવાના એ વાત ધ્યાનમાં રાખજો. વક્રતા, આડાઇ અને અસત્ય એ બન્ને બહુ નજીકના સંબંધી છે. સરલતા અને સત્ય બન્ને સરખા સરખી સહીયરની જેમ હાથમાં હાથ મીલાવીને કલ્લોલ કરતી આગળ વધે છે. જે સ્ત્રી આ સરળતા અને સત્યનો આનંદ ભોગવવાને ભાગ્યશાળી નથી તે જ કુટિલતા, કૃત્રિમતા અને જુઠાણાના કંટકમય માર્ગે પળે છે. એ માર્ગમાં પાપ અને પાયમાલી સિવાય બીજું કઇ નથી હોતું. તમે સરળ બનો અને સરળતાની મૂર્તિ રૂપે બીજાને પણ એ માર્ગે આવવાને લલચાવો.

સ્ત્રી–જાતિ સ્વભાવે સરલ છે, પણ એ જ્યારે વક્ર બનવા

લાગે છે ત્યારે પુષ્પોની શય્યા નીચે સાપ છુપાયો હોય એમ ભયકર બને છે આપણામા એવી સ્રીને અવળચડી કહે વામા આવે છે કોઇ કઇ કહે એનાથી ઉધુ જ કરવુ એ અવળચડી નારીનુ મુખ્ય લક્ષણ હોય છે

તમે કેટલે અશે સરળ છો તે જાણવુ હોય તો તમને પોતાને કોઇ વખતે પણ કોઇ વાત છુપાવવાનુ મન થાય છે કે નહી ? તે તમે તમારા પોતાના ન્યાયાધીશ બનીને તપાસજો આત્મ-પરીક્ષા કરવી હોય ત્યારે દરેકે પોતાની જાતે પોતાના ન્યાયાધીશ બનવુ જોઇએ, કારણ કે એવી બાબતમા બીજાનો ઇન્સાફ કામ નથી આવતો આત્મશુદ્ધિના કાર્યમા આપણે પોતે જેટલી કાળજી લેવા ધારીએ તેટલી લઇ શકીએ હવે જો તમને કોઈ વખતે કોઇ વાત છુપાવવાનુ દિલ થઈ આવે, વાતને દાબી દેવા માટે અસત્યને અથવા અધસત્યનો આશરો લેવો પડે તો સમજજો કે એટલે અશે તમે તમારી સ્વાભાવિક સરળતા ગુમાવી દીધી છે, પણ એનો અર્થ એવો ન કરવો કે સરળ સ્રી કે સરળ પુરૂષ ગાંડાની જેમ જે મનમાં આવે તે વગર વિચાર્યે બોલી નાખે વાણીમા સરળતા હોય તેમ સયમ અને મીઠાશ પણ હોવી જોઇએ

પતિ-પત્નીનો સબધ બીજા બધા સબધ કરતા જુદી કોટીનો છે પતિ સબધી વાતોમા તમારી સરળતાનો કોઈ ખોટો ઉપયોગ ન કરે એ પણ તમારે ધ્યાનમા રાખવુ જોઇએ પતિનો પ્રેમ, પતિનો વહેવાર એ દરેકે દરેક પાને પ્રકટ કરવાની કઇ જરૂર નથી

આત્મસંતોષ

માણસ માત્રને પોતાની સ્થિતિમાં પૂરતો સંતોષ રહેવો જોઈએ. જે સમયે જે સ્થિતિ હોય તે સમયે તે સ્થિતિમાં સંતોષ માનવો તે સ્ત્રી અથવા પુરૂષનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. અસંતોષ, આસપાસના આનંદને, શાંતિને અને સુખને પણ સૂકાવી દે છે.

જેમણે આત્મસંતોષ નથી કેળવ્યો તે તો દેવતાઓની સમૃદ્ધિ મળવા છતાં પોતાને પરમ દુ:ખી જ માનવાના. વસ્તુની પ્રાપ્તિમાં જો સાચું સુખ કે શાંતિ હોત તો સંતોષ સર્વ સુખનું મૂળ છે એમ શાસ્ત્રકારો શા સારૂ કહેત? શાસ્ત્રો તેમ અનુભવી જ્ઞાનીઓ સંતોષનું મહાત્મ્ય ગાઈ રહ્યા છે તે નિરર્થક નથી. લોભ અને તૃષ્ણાને સ્વચ્છંદપણે વધવા દેવાથી સુખ–શાતિ હંમેશાં દૂર દૂર જ રહેવાના.

સામાન્ય વિચાર કરો. જેને પૂરતું ખાવાનું નથી મળતું તે માત્ર અન્નની પ્રાપ્તિ માટે ટળવળે છે. એ માણસને પૂરતું અન્ન મળે તો તે વધુ સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ દાખવશે. ધારો કે એને સારી નોકરી મળે, ખાવાપીવાની ચિંતા ન રહે તો સ્વાભાવિક

રીતે જ તેને પૈસાદાર બનવાનો લોભ લાગશે પૈસાદાર બનવા છતા એને સતોષ નહી થાય દુનિયા આખીની સપત્તિ પોતાને ત્યા એકઠી થાય તો કેવુ સારૂ ? એવા સ્વપ્ન સેવશે અને તે માટે અનેકવિધ પ્રપચો પણ કરશે આવી સ્થિતિમા એના દુ ખ ને અશાતિમા સરવાળા અને ગુણાકાર જ થતા રહેવાના

ચક્રવર્ત્તી પણ સુખી નથી, કારણ કે એને આત્મસતોષ નથી એક નિ સ્પૃહી ભિક્ષુ, ચક્રવર્તી કરતા વધારે સુખી છે વધુ સ્વતત્ર છે, કારણ કે તે આત્મસતુષ્ટ છે વસ્તુમા કઈ જ સુખ નથી, વૃત્તિ ઉપર જ સુખ દુ ખનો આધાર છે તમે જો આત્મસતોષની વૃત્તિ કેળવશો તો સાચા સુખની, સાચી શાતિની વધુ ને વધુ નજીક પહોચી શકશો

તૃષ્ણા અથવા લોભ આકાશ જેટલા અનત છે વૃત્તિઓને જેમ પપાળીએ તેમ તેમ તે નિરકુશ બને છે આત્મસતોષ જેવુ બીજુ એકે સુખ નથી કુબેર સરખા શ્રીમતો અને રાજસમૃદ્ધિ-વાળા પણ આખરે જ્યારે સતોષ તરફ વળ્યા છે ત્યારે જ સુખ અથવા આનદને વર્યા છે

"મારા કરતા બ્હેન વધુ સુખી છે મારા કરતા બ્હેન વધુ માનીતા છે" એવી કલ્પનાઓ કરી કેટલીક બ્હેનો નકામી દુ ખી થાય છે પોતાના કરતા બીજા વધારે સુખી છે, પોતે જ એકલા દુ ખી છે, એ માન્યતામાથી ધીમે ધીમે ઈર્ષા, દ્વેષ, અસતોષ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે, અને જો પૂરેપૂરી સાવચેતી રાખવામા ન આવે તો એ વૃત્તિઓ આપણને ખબર ન પડે એવી રીતે અવનતિ તરફ તાણી જાય છે

સ્ત્રીજાતિનાં સુખ-દુઃખ ઘણે ભાગે એમના પતિ, સાસરા કે પિતા-માતાના ભાગ્ય સાથે સંકળાયેલા હોય છે. પતિના સંયોગો સારા ન હોય તો સ્ત્રીને એ સંયોગો ધૈર્ય અને સંતોષથી સહી લેવાં જ રહ્યા. એવે વખતે એ મુંઝાયા કરે, મનમાં બળ્યા કરે તો તે અજ્ઞાનતા જ ગણાય. તે જ પ્રમાણે માતાપિતાની સ્થિતિ સારી ન હોય, છતાં એમની તરફથી મ્હોટી આશા રાખવી અને એ ન ફળે એટલે ખેદ ધરવો એ નરી મૂર્ખતા છે. એવે સમયે આત્મસંતોષનો જ એક એવો મંત્ર છે કે જે સર્વ માનસિક સંતાપને દૂર કરે છે. ખાસ કરીને જે સ્ત્રીજાતિ હંમેશા આશ્રિત છે, એટલે કે જે પતિ તેમ જ માતપિતાને આશ્રયીને જ રહે છે તેને સારૂ આત્મસંતોષ જેવો સુખદાયક મંત્ર બીજો નથી.

ભલભલી રાજકુમારીઓએ, પતિના ગૃહે ગયા પછી અનેક પ્રકારનાં દુંખો અને કષ્ટો સહ્યા છે. એવી સહનશીલ, સંતોષી, ધૈર્યશાલી રમણીઓના પવિત્ર જીવનચરિત્રો આજે પણ આપણે સંભારીએ છીએ. અતિ દુઃખના, અતિ કસોટીના સમયમા જે સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિનો સાથ નથી છોડ્યો, દુંખમાત્રને પુલના હારની જેમ કંઠે ધારી લીધા છે તે સ્ત્રીઓ આર્યરમણીઓમાં દેવીઓની જેમ પૂજાય છે. એમનામાં પૂરેપૂરો આત્મસંતોષ ન હોત, દુઃખને પણ પોતાના સંતોષને પ્રતાપે પીગળાવવાની શક્તિ ન હોત તો તેઓ આવાં કષ્ટો કઈ રીતે ખમી શકત?

પતિએ પોતાની સતી સ્ત્રીને, અમુક સંયોગોમાં તજી દીધી હોવાનાં વૃતાંત આપણે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં વાંચીએ છીએ.

વનમાં એકાકી રઝળતી અને મહાકષ્ટે દિવસો વીતાવતી વીરાંગનાઓની વાતો પણ આપણે વ્યાખ્યાનોમાં સાંભળી છે એવા એવા કષ્ટોની પાસે આપણાં સામાન્ય દુઃખ કઈ બીસાતમાં છે ?

આત્મસંતોષ કેળવવો એ તમને બહુ મ્હોટી વાત લાગે છે ? આટલું યાદ રાખજો કે સુખ–દુઃખનો આધાર કોઈ પણ પ્રકારની અવસ્થા ઉપર નથી, વૃત્તિ ઉપર છે સત્તાધારીઓ પણ પોતાની અવસ્થામાં સુખી નથી શ્રીમંતો પણ શ્રીમંતાઇ માત્રથી પોતાને સુખી નથી માનતા સુખનો સાચો આધાર વૃત્તિ છે વૃત્તિમાં સંતોષ હોય તો આખો સંસાર સુખમય બની જાય દુનિયાને ચામડાથી મઢી ન શકાય, પરંતુ માણસ પગરખાં પહેરી લે એટલે એને સારૂં સારી દુનિયા ચામડાથી જ મઢેલી બની જાય

રાજા–મહારાજાઓએ પણ પોતાના વૈભવવાળા વિલાસ ભવનોમાં જે સુખ ન્હોતું માણ્યું તે સુખ તેઓ, આત્મસંતોષના પ્રતાપે ત્યાગદશામાં મેળવી શકયા હતા એનો અર્થ એ જ કે અમુક પ્રકારની સ્થિતિ કે અમુક પ્રકારના સંયોગોમાં સુખ–દુઃખ સમાયેલા છે, એ કલ્પના ઠગારી છે સંતોષી વૃત્તિ ગમે ત્યાંથી સુખ, આનંદ, તૃપ્તિ મેળવી શકે છે, અસંતોષી વૃત્તિ, એક માત્ર અસંતોષને અંગે આસપાસના સુખ–આનંદને પણ સળગાવી દે છે

સ્ત્રીના આત્મસંતોષ ઉપર આખાયે કુટુંબના સુખનો આધાર છે, એ વાત ન ભૂલતા

પરિશ્રમ

" સ્ત્રીઓને મ્હેનત કરવાની જરૂર જ ક્યાં છે ? " કેટલાક લોકો આવી મતલબની શંકાઓ ઉઠાવે છે. સ્ત્રી-જાતિ કોમળાંગી ગણાય છે, પણ એનો અર્થ એવો નથી થતો કે એમણે કોઇ પ્રકારનું મ્હેનતનું કંઇ કામકાજ ન જ કરવું જોઇએ. આજે ઘણાખરા કુટુંબોમાં દાસ-દાસીઓ અથવા નોકર-ચાકરો હોય છે. ઘરનું ઘણું કામ તેઓ કરે છે. સ્ત્રીઓના હીસ્સામાં થોડું જ કામ આવે છે. એનું પરિણામ કેટલું અનિષ્ટ આવ્યું છે, તેનો જરા વિચાર કરો. મૃત્યુની સંખ્યામાં મ્હોટે ભાગે સ્ત્રીઓ અને બાળકોનાં જ નામ આપણે સાંભળીએ છીએ. એક તો એમને ઘરના ખૂણામાં ભરાઈ રહેવું પડે છે અને કેટલેક સ્થળે પડદાના વધારે પડતા રિવાજને અંગે, શુદ્ધ હવા-પ્રકાશ પણ મળી શકતાં નથી. બીજું સ્ત્રીઓને મ્હેનત-પરિશ્રમનું કામકાજ કરવું પડતું નથી એટલે એમનાં શરીર નિર્બળ અને નિસ્તેજ બની જાય છે. સ્વાભાવિક રીતે જ રોગ એવે સ્થળે પોતાનો હુમલો લઇ

જાય છે ક્ષય જેવા દર્દો મોટે ભાગે સ્ત્રીઓમા વધુ જોવાય છે અને અકાળ મૃત્યુની ભયકરતા પણ ત્યા જ અનુભવાય છે અજ્ઞાનતા એમા મોટો ભાગ ભજવે છે સ્ત્રીઓ જો મહેનતનો મહિમા સમજતી થાય, આરોગ્યની કીંમત આકતી થાય, તો બાળકો અને સ્ત્રીઓ પોતે પણ રોગની સામે પોતાનો સરસ બચાવ કરી શકે

એક જમાનો એવો હતો કે જે વખતે સારા સારા કુટુબની સ્ત્રીઓ પણ રોજ સવારે વ્હેલી ઉઠી, દેવદર્શન, ગુરુવદન વિગેરે ધમક્રિયાઓથી પરવારી ઘરના બધા મહેનતના કામકાજ આટોપી લેતી મહેનત કરવાથી એમનુ સ્વાસ્થ્ય પણ ઘણુ સારૂ રહેતુ વૈદ્ય કે ડાક્તરના પગલા એમને ત્યા ભાગ્યે જ થતા એમના કસાએલા શરીરને દવા દારૂની પણ ક્વચિત્ જ જરૂર પડતી

આજે તો સામાન્ય કુટુબોમા પણ શારીરિક પરિશ્રમની અવગણના કરવામા આવે છે મહેનતના કામ બીજાની પાસે કરાવવામા આવે છે એક તો એથી શરીર દુર્બળ બને છે અને બીજુ વૈદ્ય અને દવા પાછળ સારી જેવી રકમો ખરચાઇ જાય છે

શારીરિક મહેનત ગરીબો જ કરે એ માન્યતા, તમારા મનમાથી કાટી નાખજો શરીર એ યત્ર છે યત્ર જો નકામુ પડયુ રહે તો તે કટાયા વિના ન રહે શરીરનુ પણ એમ જ સમજજો તમારે શરીરની પાસેથી, એના ગજાના પ્રમાણુમા કામ લેવુ જ જોઇએ નોકરને બહુ મ્હોઢે ચડાવવાથી

એ જેમ ઉદ્ધત બને તેમ શરીરને જો વધારે પડતું કોમળ બનાવીએ તો પછી એ છેક બળવાખોર બની જાય. શરીર ઉપર જૂલ્મ કરવો એમ કહેવાનો અહીં આશય નથી, પણ યથાશક્તિ મહેનત અથવા મજુરી કરવામાં કોઇ પ્રકારનો સંકોચ ન રાખવો જોઇએ, એ જ અમારો કહેવાનો મુખ્ય આશય છે.

આરોગ્ય વૈદ્યની દવાથી જ મળી શકે, એના જેવી બીજી એકે ખોટી ભ્રમણા નથી. તમે પોતે આરોગ્યના ભંડારરૂપ છો. જેમ જેમ તમે મહેનતનાં કામ કરશો તેમ તેમ તમારાં શરીર અને મન વધુ પ્રફુલ્લિત રહેશે. દવાથી નહીં, પણ પરિશ્રમથી તમે આરોગ્યના ભંડાર ઉઘાડી શકશો.

જેઓ શરીરની શક્તિના પ્રમાણમાં દેહને કસે છે તેમના મુખ ઉપર આરોગ્યનું તેજ છવાયેલું રહે છે. એમનાં મન પણ ઉલ્લાસથી ભરેલાં હોય છે. એથી ઉલટું જેઓ આળસુની જેમ પગ ઉપર પગ ચઢાવીને બેસી રહે છે, માત્ર જીભ જ હલાવે છે તેઓ આરોગ્યના આનંદનો પૂરેપૂરો ઉપભોગ કરી શકતા નથી. શરીર અને મનને ઘણો નિકટનો સંબંધ છે. શરીર નબળું બને એટલે મન પણ નબળાઇની અસરથી મુક્ત ન રહી શકે, નબળું મન નકામા કલેશ-કંકાસ ઊભા કરે છે, મનની નબળાઇ બીજા અનેક વ્હેમોને-મિથ્યાભાવને ઉત્તેજન આપવા વળે છે, એ રીતે વધારે પડતી કોમળતા શરીર અને મનને બગાડે છે, એટલું જ નહીં પણ આખા કુટુંબમાં ઝેરી વાતાવરણ પેદા કરે છે.

સાચી સેવાભાવી સ્ત્રી, મહેનત કરવી પડે તો તે વખતે પોતાના ભાગ્યને નિંદતી નથી, પણ ઉલટી પ્રમોદ અનુભવે છે પોતાના શરીરથી પોતાના કુટુબની, વડીલોની સેવા કરી શકે છે, એમ સમજી પોતાની મહેનતને સફળ થયેલી માને છે શરીરને આળસુ ગણવાની આદત પડે છે ત્યા નજીવી વાતમા કલેશ થાય છે

અલકાર કે કિમતી વસ્ત્રો કરતા પણ તમારા આરોગ્યનો પ્રભાવ અનેકગણો વધારે છે, અને આરોગ્ય મહેનતથી જ મળે છે, એ વાત યાદ રાખજો

ઘરમા નોકર–ચાકર હોય તો ભલે, પણ એમની ઉપર જ તમારો બધો આધાર ન રહેવો જોઈએ ઘરના કામકાજમા જેમ જેમ તમે વધુ મન પરોવશો તેમ તેમ રીછ ઘણી નકામી કુથલીઓ, નિંદાઓ, કજીઆઓમાથી બચી જશો જે કુટુબમા શારીરિક મહેનતનુ કામકાજ સ્ત્રીઓને કરવાનુ નથી હોતુ ત્યા તેમને પુષ્કળ નવરાશ મળે છે એ નવરાશ નખોદ વાળે છે પરિશ્રમમા રોકાયેલુ મન એવી બૂરાઈઓ–માથી બચી જાય છે નવરાશ મળે ત્યારે પણ તમારા મનને ઉદ્યોગમા રોકી રાખે એવુ કામ શોધી કાઢજો મહેનત કરવાથી તમે નિંદાશો, તમે ગરીબ ગણાશો એવી શકા મનમાથી કાઢી નાખજો શરીર અને મનને સુખી રાખવાને સારૂ મહે-નત—મજુરી—પરિશ્રમ એક રામબાણ ઉપાય છે

સ્નેહ

પુરૂષની શોભા એના પુરૂષાર્થમાં છે. બળ, પરાક્રમ, વીરતા વિગેરે ગુણો પુરૂષને વર્યા છે, જ્યારે સ્નેહ, મમતા, સેવા, સુશ્રૂષા એ સ્ત્રીના સદ્‌ગુણો છે. એ સદ્‌ગુણોથી જ સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વ દીપે છે. સ્નેહ, પ્રીતિ, ભક્તિ વિનાની સ્ત્રી કલ્પી શકાતી નથી. એક સ્ત્રીનો સ્નેહ, સમસ્ત કુટુંબમાં વેગવાળી નદીની જેમ બધે ફરી વળે છે, આખાયે કુટુંબને સોહામણું બનાવે છે. સ્ત્રીમાંથી સ્નેહને બાદ કરો તો બાકી શું રહે ? સ્ત્રીના સ્નેહાદિ ગુણ સૂકાયા પછી કુટુંબ જાણે કે સૂકા રણ જેવું સંતાપમય અને શુષ્ક બની જાય છે.

સ્વભાવથી જ સ્ત્રીમાં સ્નેહનો ગુણ ઘર કરીને રહે છે. એ સ્નેહની સરિતામાંથી સર્વ કુટુંબીજનો સ્નેહપાન કરે છે. સંસારના ઘણાખરા સંતાપ એ સ્નેહ–સરિતા આગળ પહોં-ચતા જ અદ્રશ્ય થઇ જાય છે.

કુટુંબમાં કોઈ બીમાર થાય છે ત્યારે કુળલક્ષ્મીનો સ્નેહ એ બીમાર તરફ આપોઆપ વહે છે. પુરૂષો બહારના કામકાજમાં ગુંથાયેલા હોય છે ત્યારે સ્ત્રી જ એ બીમારની પથારી પાસે બેસી, યથાશક્તિ સેવા–સુશ્રૂષા કરતી હોય છે. કુટુંબના દુઃખી રોગી માણસોને માટે સ્ત્રીનો સ્નેહ એક અમૃતવેલી

જેટલો સુખદાયક બને છે દુ ખીઓના અર્ધ દુ ખ તો સ્ત્રી પોતાની સ્નેહશક્તિવડે જ દૂર કરી શકે છે સ્નેહ વિનાની સ્ત્રી વસ્તુત સ્ત્રીના નામને પણ યોગ્ય નથી

પતિ કે પુત્રની સગવડતા સાચવવામા સ્ત્રીઓ જે ધૈર્ય અને સહનશક્તિ બતાવે છે, તે બધાનુ મૂળ આ સ્નેહ જ છે જો એને પોતાના પતિ કે પુત્ર માટે અગાધ સ્નેહ ન હોય તો આટલુ ધૈર્ય બતાવી શકે નહી સ્ત્રી સ્નેહના અણુથી જ ઘડાએલી છે, એ સ્નેહમૂર્તિ છે એટલે જ તે પોતાના સુખના ભોગે બીજાને સુખી કરે છે, પોતાની સગવડતાના ભોગે અન્યને આનદમા રાખી શકે છે જે સ્ત્રી પોતાના સ્વાભાવિક સ્નેહને કેળવે છે તે સ્ત્રી આખાયે કુટુબને શાતિથી ઉભરાવી દે છે

જ્યા સ્નેહ વસે છે ત્યા ક્રૂરતા, નિષ્ઠુરતા, અભિમાન અને ક્રોધ રહી શકતા નથી એક જણે તમારૂ કદાચ થોડુ નુકસાન કર્યું હોય તો પણ જો તમારા વિશુદ્ધ હૃદયમા સ્નેહ હશે તો તમે એને સ્હેલાઇથી માફ કરી શકશો સ્નેહ વિનાના હૈયા વેર, બદલો અને ક્રોધથી હમેશા ધમધમતા જ રહે છે કેટલીકવાર ક્રોધના પ્રસગો બને, પણ જો અ ત કરણમા સ્નેહ હોય, સ્નેહની આખે એનુ અવલોકન કરવામા આવે તો ક્રોધ પણ શાત બની જાય સ્નેહ જ વેરીને પોતાનો મિત્ર બનાવે છે ક્રોધ કે ક્રૂરતા જે કાઈ કરી શકતા નથી તે સ્નેહ કરી શકે છે સ્નેહ જગલી જનાવરને પણ વશીભૂત કરે છે આવો અલૌકિક સદ્‌ગુણ સ્ત્રી-જાતિને વર્યો છે, એ શુ એક પરમ સૌભાગ્ય નથી ?

કેટલીક સ્ત્રીઓ દમામ, ક્રોધ અને અભિમાનને પોતાની મહત્તાના સાક્ષીરૂપ માને છે, પણ એ ખોટા સાક્ષીઓ છે. એનાથી સ્ત્રીની મહત્તા કે ગૌરવ વધવાને બદલે ઉલટા ઘટે છે. એ સાક્ષીઓ જ જાહેર કરી દે છે કે ક્રોધ, અભિમાન કે સીજાજમાં સાચું સ્ત્રીત્વ હોતું નથી.

સ્ત્રીનો સ્નેહ પૂર્ણિમાના શીતળ પ્રકાશની જેમ બધે ફરી વળે છે, એ સ્નેહ દુશ્મનને પણ તરબોળ કરે છે, દુષ્ટમાં દુષ્ટ ગણાતા મનુષ્યોને પણ એ પોતાના પવિત્ર સ્નેહના રસાયણથી સજ્જ બનાવી શકે છે.

આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરેલા સંસારમાં સ્ત્રી જ સાચી સેવિકા છે. પુત્રીરૂપે, પત્નીરૂપે, માતારૂપે એ સ્ત્રી સંસારના દુઃખીઓ-દર્દીઓને આશ્વાસન આપી એમના દુઃખભાર હલકા કરે છે. સંગ્રામ સમયે કે મહામારીની ભયંકર આફત બધે ત્રાસ વર્તાવતી હોય છે તે વખતે સ્ત્રી જ દયાની દેવી રૂપે બહાર પડે છે, ઘવાયેલાઓની તેમજ બીમારોની વિવિધ પ્રકારે સેવા કરે છે.

સ્નેહની શક્તિ કુરૂપને પણ સુરૂપ બનાવે છે. સ્નેહની દૃષ્ટિને સર્વત્ર નિર્દોષ આનંદ ઉભરાતો દેખાય છે. સ્નેહથી ભરેલા આત્માને કટુતા, ક્રોધ કે અભિમાન સ્પર્શી શકતાં નથી. તમે તમારા કુટુંબમાં સૌને આવી સ્નેહની નજરે નીહાળશો અને સ્નેહથી સૌની યથાશકિત સેવા કરશો તો તમારી આસપાસનું વિશ્વ સ્વર્ગીય ઉદ્યાન જેવું રમણીય બનશે. સ્નેહનું આંજણ આંજશો તો નરી સ્વચ્છતા, નિર્મળતા જ કલ્લોલ કરતી દેખાશે.

ધર્મકરણી

સૌ કોઈ પોતાનું સુખ વાંછે છે. પોતાના કુટુંબ પરિવારનું હિત થાય એવી વૃત્તિ પણ સૌ રાખે છે. પોતાના સુખ અને કુટુંબના કલ્યાણ અર્થે માણસ જાત રાતદિવસ તનતોડ પ્રયત્નો કરે છે. સ્વભાવે સ્વતંત્ર એવા માણસો પણ સમાજના, આરોગ્યના, રાજ્યના ઘણા ઘણા કાયદા-બંધનો રાજીખુશીથી સ્વીકારે છે. સુખ, સહિસલામતી અને શાંતિ માટે મનુષ્ય માત્ર ઉત્કંઠ રહે છે.

પરન્તુ સુખ એ જ માનવ જીવનનું એક માત્ર સાધ્ય નથી. દેવ, ગુરૂ, ધર્મમાં નહિ માનનાર નાસ્તિક પણ વહેવારના કેટલાક નિયમો સારી રીતે પાળવાથી દેખીતી રીતે સુખી બની શકે છે. સ્થૂલ દૃષ્ટિએ એ વૈભવનો ઉપભોગ કરતો દેખાય છે. આપણે એને સુખી માણસોની સંખ્યામાં મૂકીએ છીએ, પણ જરા ઊંડા ઉતરીને જોઈશું તો બહારથી સુખી દેખાતો માણસ પણ જો ધર્મકરણીથી વિમુખ હશે તો તે પૂરતી શાંતિ મેળવી શકશે નહિ.

એથી ઉલટું, બહારથી જેઓ ગરીબ જેવા દેખાય છે, જેઓ રોજનું રોજ કમાય છે અને એ રીતે માંડમાંડ પોતાની આજીવિકા ચલાવે છે તેઓ જો અંતરમાં ધર્મવૃત્તિ

રાખતા હશે તો તેમના સુખ પાસે બીજાં બધાં સુખ તુચ્છવત્ બની રહે છે. એમના અંતરનો આનંદ, એમની આત્મ-શાંતિ સંસારના સુખ-પ્રમોદ કરતાં અસંખ્યગણા વધારે કિંમતી હોય છે.

સંસારમાં ઘણીવાર અચાનક દુઃખના દાવાનળ સળગી ઉઠે છે. અણધારી આપત્તના ભયંકર તોફાન જાગે છે. કદિ પણ કલ્પ્યું ન હોય એવી દિશામાથી દુઃખના વાદળ ચડી આવે છે. એવે વખતે ભલભલા કાર્યકુશળ ગણાતા બુદ્ધિવાનોની બુદ્ધિશકિત પણ બુંઠી બની જાય છે, એમની ગભરામણનો પાર રહેતો નથી. તેઓ પોતે મુંઝાય છે અને પોતાની આસપાસના માણસોને પણ મુંઝવે છે.

સંસારની અનિત્યતા, રાગ-દ્વેષની અકળ લીલા અને મોહ-મહારાજાનો પ્રબળ પ્રતાપ સમજી શકનારા સ્ત્રી-પુરૂષોને સંસારના દાવાનળ બેચેન બનાવી શકતા નથી. જેઓ નિરંતર દેવદર્શન, પ્રભુસ્તવન, વ્યાખ્યાનશ્રવણ અને વિવિધ વ્રત-નિયમમાં ઉમંગથી રસ લેતા હોય છે, વિધિ અને ક્રિયાના અર્થ તેમજ રહસ્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરતા રહી ધર્મક્રિયા-ઓનું યથાશકિત પાલન કરતા હોય છે. તેમની અંતરની શાંતિ, દ્રઢતા કોઈ અજબ પ્રકારની હોય છે. જિનેંદ્ર ભગવાનના દર્શન-સ્તવન વિગેરેના રોજે-રોજના અભ્યાસને લીધે એમના આત્મા રોજ-રોજ અધિકાધિક નિર્મળ બનવા પામે છે. ગુરૂવંદન અને વ્યાખ્યાનશ્રવણના પ્રતાપે તેઓ સ્વપરનો તેમજ યથાર્થ સુખ-દુઃખનો વિવેક કરી શકે છે. વ્રત-નિયમથી એમનાં સહનશીલતા અને ધૈર્ય કેળવાય છે.

ધર્મકરણી એટલે આખ વીચીને વગરવિચારે કરાતા કેટલાક કૃત્યો એવી સમજણ ખોટી છે એકે-એક ધર્મ કરણીમા ઉડુ રહસ્ય ભર્યુ છે એ રહસ્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરશો તો તમને પોતાને આનદ થશે, એટલુ જ નહીં પણ સસારના બધા તોફાનોમાથી તમે તમારી નૌકાને બચાવી શકશો ધર્મમા જે એક પ્રકારનુ બળ છે તેનો તમને પોતાને પણ અનુભવ થશે

તીર્થંકર ભગવાનના અને પ્રાત સ્મરણીય સતીઓના જીવન ચરિત્ર લક્ષપૂર્વક વાચશો તો એમણે દુખ કે ઉપસર્ગ માત્રને સહન કરતા એ દુખ-ઉપસર્ગ ઉપર પોતાનો વિજયસ્તભ કેવી રીતે રોપ્યો તે તમને સમજાશે એ ચરિત્રોમાથી દુખ માત્રને ઓગળાવવાનો કીમીઓ તમને મળી આવશે જિન દેવદર્શન અને સ્તવનમા એ ચરિત્ર ચિતવશો એમ સમજણ પૂર્વક ધર્મક્રિયા કરવાથી તમારા આત્મામા કોઇ એક પ્રકારનો અપૂર્વ આહ્લાદ અનુભવશો

ધર્મક્રિયાનો હેતુ, સસારની અનેકવિધ વાસનાઓ ઉપર વિજય મેળવવાનો, આત્માનુ શુદ્ધ-વાસ્તવિક સ્વરૂપ પામવાનો છે તપશ્ચર્યા વખતે પણ એ હેતુ વિસરશો નહી ધર્મકરણીથી તમારી વૃત્તિઓ કેળવાશે અને સ્નાનથી જેમ દેહ શુદ્ધ થાય તેમ ધર્મકરણીથી તમારૂ અતકરણ નિર્મળ બનશે

કેટલીકવાર ધર્મકરણી કરનારી બ્હેનોને પણ રાગ-દ્વેષ-ક્લેશ-કામના કીચડથી લેપાયેલી જોઇ લોકોને આશ્ચર્ય થાય છે એનુ કારણ એટલુ જ હોય છે કે ધર્મકરણી કરવા છતા એમના અતરમા જે એક પ્રકારની શુદ્ધિ આવવી જોઇએ તે

આવેલી હોતી નથી. દેરાસરમાં જવાથી દેવદર્શનનો આપણો નિયમ ભલે જળવાય, એ નિયમ નિરૂપયોગી નથી, પણ જો અંતર રોજ–રોજ નિર્મળ થતું ન લાગે તો ધર્મકરણીનો આશય હજુ સિદ્ધ નથી થયો એમ સમજી વધુ જાગૃત રહેતાં શિખજો. ધર્મક્રિયા જો કે દિવસમાં થોડો વખત જ ચાલે છે, પણ એની અસર આપણા આખા દિવસના જીવનમાં વ્યાપી રહેવી જોઇએ.

સંસારમાં એવા ઘણા પ્રસંગો બને છે કે જે વખતે ચિત્તની શાતિ જાળવવી મુશ્કેલ થઇ પડે, પરન્તુ જેઓ ધર્મકરણી કરે છે તેમને સારૂ તો એ પરીક્ષાની ઘડીઓ છે. કલેશ તેમજ અશાંતિની પળોમાં જે બ્હેન પોતાની શાંતિ, સમતા, ધીરજને ખોઇ ન બેસે, ક્રોધના પ્રસંગોમાં પણ જે સમજીને શાંત રહે તે ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. એવી બ્હેનની ધર્મકરણી સાર્થક બની છે એમ જ કહેવાય ધર્મ આત્માના ઉદ્ધાર માટે છે. ધર્મને નામે વ્હેમ, મિથ્યાત્વ કે એવી પ્રપંચ-જાળમાં ન ફસાઇ જવાય તે પણ તમારે લક્ષમા રાખવાનું છે. ધર્મને નામે કેટલીક બ્હેનો ઘણા આડા માર્ગે વળી જાય છે, સ્વાર્થીઓ એ પ્રકારની શ્રદ્ધાનો દુરૂપયોગ કરે છે અને એથી ધર્મ નિંદાને પાત્ર બને છે.

ધર્મને અને આત્મકલ્યાણને સીધો સંબધ છે. જ્યાં એ પ્રકારનો સંબંધ ન જણાય ત્યાં વસ્તુતઃ ધર્મ નથી; ધર્મનો આડંબર માત્ર છે એમ સમજજો. સ્ત્રીનાં હૃદયમાં ભક્તિ, શ્રદ્ધા સ્વભાવથી જ રહે છે. એ ભક્તિ અને શ્રદ્ધાવડે ક્રમે ક્રમે તમારે તમારી આત્મશક્તિ ખીલવવાની છે એ ન ભૂલશો. ચમત્કારો કે આશ્ચર્યોથી ભોળવાઇ જશો મા.

સતીત્વ

સતીત્વ અથવા શીલરક્ષા એ સ્ત્રી જાતિનો મુખ્ય અને સર્વશ્રેષ્ઠ ગુણ છે શાસ્ત્રોમા તે સબધે ઘણુ ઘણુ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે સ્ત્રીના બીજા ગુણો ભલે તેજસ્વી નક્ષત્રોની જેમ ચમકયા કરે પણ સૂર્ય વિના જેમ અધારી રાત્રિનો અધકાર ઓગળતો નથી તેમ એક સતીત્વ વગર બીજા ગુણો કઈ પ્રકાશમા આવી શકતા નથી શીલ જ સ્ત્રી-જાતિને ગૌરવશાળી તેમજ આદરણીય બનાવી મૂકે છે મતલબ કે શીલ ન હોય તો બીજા બધા ગુણો આગીયાની જેમ ચમકી પાછા ઉડી જાય છે

જે જે સ્ત્રીઓએ કસોટીના સમયે પોતાના શીલનુ રક્ષણ કર્યું છે, તેમના સ્તુતિગાન આજે હજારો વરસ વીતવા છતા આપણે ગાઈએ છીએ જે જે સતી સ્ત્રીઓએ ભયકર આફતના વખતમા પણ પોતાના પતિનો સગાત નથી છોડ્યો, ક્ષણિક વૈભવથી નથી લોભાઈ એને ઉદ્દેશી નાસ્તિક મનુષ્ય પણ પ્રણામ કરે છે જે જે સતી સ્ત્રીઓએ

એક માત્ર શીલરક્ષાની ખાતર પોતાના પ્રાણની આહૂતિઓ આપી છે, તેમનાં જીવનચરિત્રોથી ઇતિહાસ પણ પોતાને ભાગ્યશાળી માને છે. સતીત્વ એક એવું રત્ન છે કે જેની કિંમત કોઇ આંકી શક્યું નથી. એ રત્નના પ્રકાશ પાસે બીજા પ્રકાશ નિસ્તેજ બની જાય છે. શીલરક્ષાના એક જ સદ્ગુણથી સ્ત્રી–જાતિ અમર નામના મેળવે છે.

સતીત્વ એ નારીજીવનનો મૂળ પાયો છે. એ પાયા ઉપર જ બીજા સદ્ગુણો મહેલની જેમ ખડા રહે છે. સતીઓનાં પવિત્ર નામોનું સ્મરણ કરતાં આજે પણ આપણે કહીએ છીએ કે:—

इच्चाइ महासइओ, जयंति अकलंकसीलकलिआओ।
अज्ज वि वज्जइ जासि, जसपडहो तिहुअणे सयले॥

એટલે કે સુલસા, ચંદનબાળા આદિ સતીઓ જેમણે પોતાના શિયલ નિર્મળ રાખ્યા તેમનો યશરૂપી પડહ આજે પણ ત્રણે ભુવનને વિષે વાગી રહ્યો છે. સુલસાની પરીક્ષા કરવા હરિણૈગમેષી દેવે સાધુનું રૂપ લીધું અને સુલસાની ધીરજ ખૂટી જાય તેવું કર્યું, છતાં સુલસાએ પોતાની દ્રઢતા ન મૂકી. તેનાં બત્રીશ બત્રીશ પુત્રો શ્રેણિક રાજાને બચાવવા જતા મરી ખૂટ્યા એટલું છતાં સુલસા નિર્વિકાર રહી. ભગવાન મહાવીરે એને પરમ શ્રાવિકા માની, ધર્મલાભ કહેવડાવ્યા હતા. સતી નારીનું આ સૌભાગ્ય કાંઇ જેવું તેવું ન ગણાય. ચંદનબાળા રાજકુંવરી હતી, કૌશાંબીની બજારમાં એ વેચાઈ, એનાં પગમાં બેડીઓ પડી, એના મસ્તકે મુંડન થયું છતાં એ પોતાના શીલથી ના

ઠગી મદનરેખાને એના પોતાના જેઠે ઘણી ઘણી રીતે હેરાન કરી, મદનરેખાના પતિનુ ખૂન કરવામા આવ્યુ, એ વિકટ અરણ્યમા એકલી રઝળી, છતા પોતાનુ શિયલ ન છોડયુ નર્મદાસુદરી વેશ્યાના આવાસમા આવી ચડવા છતા પોતાના શિયલને અખડિત રાખી શકી સુભદ્રા, પોતાના પતિની શકાનો ભોગ બની, પણ જ્યારે સુભદ્રાએ પોતાના શીલના પ્રભાવે નગરીના દરવાજા ઉઘડાવ્યા ત્યારે સૌની ખાત્રી થઈ કે સુભદ્રા સતી–શિરોમણિ હતી

સતીધર્મની વ્યાખ્યાન કરતા, ઉપદેશરત્નાકરમા એક સ્થળે કહ્યુ છે કે —

या शीलभगसामग्रीसभवे निश्चला मति ।
सा सती स्वपतौ रक्तेतरा सति गृहे गृहे ॥

શીલનો ભગ થવાની સામગ્રીનો સભવ છતા પણ જેની બુદ્ધિ નિશ્ચળ રહે, પોતાના પતિને વિષે જ અનુરકત રહે તે સ્ત્રી સતી કહેવાય, બાકી તો બીજી સ્ત્રીઓ ઘેર ઘેર છે એ પછી એના અનુસધાનમા સતી શીલવતીની કથા આપવામા આવી છે સતી શીલવતીને લોભાવવા, સતીધર્મની પરીક્ષા કરવા મહારાજાએ પોતે ઘણી ઘણી યુકિતઓ કરી પણ એ યુકિતની જાળમા મહારાજા, મત્રી, સેનાપતિ ને કોટવાળ ફસાઇ પડયા મહારાજા અને તેમના મત્રીઓ વિગેરે હાસ્યાસ્પદ બન્યા સતી શીલવતીએ મહારાજાની લાલચોને લાત મારી પોતાની પવિત્રતા જગજાહેર કરી લલચાવનારા સયોગોમા કોઇ પણ સ્ત્રી ફસાયા વિના ન રહે, એમ જે મનાતુ હતુ તે માન્યતા શીલવતીએ ખોટી પાડી સ્ત્રી–જાતિમા

પણ પર્વત જેવી અચળતા હોય છે, અને તે પોતાના સતી-ત્વના તેજથી અશકયને શકય બનાવી શકે છે, એ વાત શીલવતીએ પૂરવાર કરી આપી. સ્રી-જાતિ ઘણી નિર્બળ હોય છે, સ્રી-જાતિને ફસાવવા સારૂં અમુક પ્રકારના અનુકૂળ સંયોગો બસ છે, એમ જે કહેવામાં આવે છે તે કેટલું બધું નિર્મૂળ અને ભ્રામક છે તે આ સતીઓએ પોતાના જીવનચરિત્રોથી સિદ્ધ કર્યું છે.

સ્રી ભલે બીજી રીતે પુરૂષથી નબળી હોય પણ જો દ્રઢ નિશ્ચયવાળી હોય, પતિને વિષે આસ્થાવાળી હોય તો મનુષ્ય તો શું પણ દેવો પણ એમને ચલિત કરી શકે નહીં. ગમે એવા કપરા સંજોગોમાં પણ અબળા પોતાની વિશુદ્ધિને ઝાખપ લાગવા ન દે. પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન સતીઓના જીવનનો એ એક અમૂલ્ય બોધપાઠ છે.

શીલરક્ષાને અંગે સ્રીઓએ જે સાહસ ખેડ્યાં છે, જે રીતે પોતાના દેહને અગ્નિને અર્પી દીધાં છે તે જોતાં સ્રી એક મહાશકિત જ છે, એમ કહેવું પડે. સ્વભાવે મૃદુ-કોમળ છતા પણ શીલરક્ષાને વખતે સ્રી કરાળ સ્વ-રૂપ ધરી શકે છે.

સતીત્વ એ જ ગૃહસ્થધર્મનો આધારસ્તંભ છે. જે પોતાના પતિને વિષે સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ધરાવે છે, દુઃખ કે શોકના અવસરોમાં પતિની પડખે ઉભી રહે છે, દુષ્ટ પુરૂ-ષોના છળપ્રપંચને પોતાની શકિતના બળે ભેદી નાખે છે, તે જીવનમાં મોટી કમાણી કરી જાય છે. શીલનાં રક્ષણમાં બીજાં અનેક સદ્ગુણોનું પાલન આવી જાય છે. પ્રાણના

સર્વસ્વના ભોગે પણ સતીત્વની રક્ષા કરજો નિષ્કલક સતીત્વ, છેદાયેલા અગોને પણ પાછા પોતાને સ્થાને સ્થાપે છે સતી કલાવતીના સબધમા કહેવામા આવે છે કે —

> उच्छ्रात् पुन प्ररोहति, ये साधारणशाखीना।
> तद्वच्छीलानि चागानि, प्रादुर्याति सुशीलत ॥

જેમ અનતકાય વનસ્પતિને છેદવાથી પાછી ફરીને ઉગે છે, તેમ ઉત્તમ શીલથી છેદાયલા અગો પણ પાછા ઉત્પન્ન થાય છે

કલાવતીના વિષયમા એના પતિને જ શકા ઉપજી હતી, તેથી તેણે કલાવતીના બન્ને કાડા કપાવી નાખ્યા હતા આખરે તે શકા ખોટી હતી તેમ સમજાયુ કલાવતીએ પોતાની પવિત્રતાના પ્રભાવે પૂરી હાથના કાડા મેળવ્યા શકાશીલ પતિએ અતે ઘણો પશ્ચાત્તાપ કર્યો

શિયલનો એ પ્રભાવ છે શુળીમાથી સિહાસન ઉપજાવવાની શક્તિ શિયલમ જ છે શીલવતી નારી કુટુબ અને સમાજને સારૂ નહી પણ, સમસ્ત મસારને સારૂ એક આદર્શ દૃષ્ટાત મૂકી જાય છે

સ્ત્રી-જીવનના કેટલાક દોષો

ઘરની લક્ષ્મી જેવી ગણાતી સ્ત્રીઓએ કયા કયા ગુણો મેળવવા જોઇએ, એ ટૂંકામાં ઉપર કહેવાયું છે. હવે ખાસ કરીને કયા કયા દોષોથી સાવચેત રહેવું જોઇએ, કયા કયા દોષો ધોઇ નાખવા જોઇએ, તે ટૂંકામાં કહેવાનો પ્રયત્ન કરશું.

ગુણોનો અભાવ એ પણ એક દોષ જ છે. જે જે ગુણો અમે વર્ણવી ગયા તેનો અભાવ હોય તો તેને પૂરવાનો પ્રયત્ન કરજો. સત્ય બોલવું એ એક સદ્‌ગુણ છે, અસત્ય બોલવાની ટેવ એ એક દુર્ગુણ છે. તમે સત્ય બોલવાની ટેવ પાડશો તો બીજા દોષ આપોઆપ વિદાય માગશે, પણ એ સિવાય કેટલાક એવા દોષો છે કે જે એકદમ નજરે ન આવે. દાખલા તરીકે વાતવાતમાં કજીયા-કંકાસ કરવાની વૃત્તિ થઈ આવે, કોઇની નિંદા કરવાનું મન થાય, કોઇની અદેખાઇ ઉપજે, એ બધા દોષો એવા છે કે શરૂઆતમાં અંકુરરૂપે જ દેખાય, પણ જો પૂરતી સાવચેતી રાખવામાં ન આવે તો વખત જતાં એ વિષવૃક્ષરૂપ બની જાય. દોષોનું નિકંદન કાઢવું હોય તો એ દોષની સામે એવા જ સદ્‌ગુણોનું સૈન્ય તૈયાર રાખવું જોઇએ. સદ્‌ગુણોની સેના સામે દુર્ગુણથી માથું ઉચકી શકાતું નથી, છતાં એ દુશ્મનો કયા કયા છે, તે અહીં ટૂંકામાં જ વર્ણવીશું.

આળસ

આળસ અથવા પ્રમાદ એ મનુષ્યજાતિનો મોટામા મોટો દુશ્મન છે એ હરદમ આપણા દેહમા છુપી રીતે ભરાઇ બેસે છે સ્ત્રીઓ તથા પુરૂષોને પણ એ પ્રકારનુ આળસ પાયમાલ કરી દે છે

આળસુ સ્ત્રી ઘરનુ કામકાજ બરાબર કરી શકતી નથી, તેથી તે પોતાના પરિવારને, સગા-સબંધીઓને સપૂર્ણ સતોષ આપી શકતી નથી જેના અગમા આળસ નથી તે આગળ પડીને ઘરનુ કામકાજ કરે છે, તેથી પોતાના વેગીઓમા પણ તે માનવતુ સ્થાન પ્રાપ્ત કરે છે

આળસુ સ્ત્રી પોતાના એદીપણાને લીધે મોટાભાગે પોતાની સાસુ, જેઠાણી, નણદ વિગેરેની સાથે અહોનિશ લડતી-ઝગડતી રહે છે સાસુ-સસરો બહુ આકળા સ્વભાવના હોય એ સભ વિત છે, પણ જો કુળની લક્ષ્મી પોતે મહેનતુ હોય તો વખત જતા એમના મન ઉપર પોતાની સારી છાપ પડ્યા વિના ન રહે વિનય અને ઉદ્યોગ તો ગમે તેવા વિરોધીને પણ જીતી લે છે

કેળવાયેલી કન્યાઓ ઉપર ઘણેભાગે આળસનો આક્ષેપ મૂકવામા આવે છે, ઘરના કામકાજ કરવામા જો કોઈ પોતાની

ન્હાનપ સમજતું હોય તો તે અજ્ઞાનતા છે. રાંધવા માત્રથી જ ગૃહિણીનું કામ પૂરૂં થઈ જતું નથી. ઘરનાં બની શકે તેટલાં બધાં નાનાં–મોટાં કામકાજ તેણે કરવાં જોઈએ.

આળસમાં આનંદ માનનારી સ્ત્રી એકદમ વિલાસ તરફ ઢળી પડે છે. અને વિલાસનો પ્રવાહ એટલો તો વેગવાળો હોય છે કે સામાન્ય સ્ત્રી કે સામાન્ય પુરૂષ પણ અધ:પતન માંથી પોતાનો બચાવ કરી શકતો નથી. આળસુ મન, આળસુ શરીર અનેક પ્રકારના ઘોડા દોડાવે છે, એથી શરીર મનની શકિત બરબાદ થાય છે.

આળસુ સ્ત્રી ઘરની વ્યવસ્થા બરાબર જાળવી શકતી નથી. આળસુ સ્ત્રીના નોકર–ચાકર પણ વખત જોઈને સ્વચ્છંદી તથા ઉચ્છૃંખલ બને છે. નોકરો ઉપર જ આધાર રાખનારી સ્ત્રી પરવશ બને છે. તે પોતાના ખોટા ખર્ચ ઉપર અંકુશ રાખી શકતી નથી. પરાશ્રયી માણસ ઘરની, વડીલોની અને મહેમાનોની પણ જેવી જોઈએ તેવી સેવા શી રીતે કરે ?

આળસ દેખાવમાં બહુ નજીવો દુર્ગુણ લાગે છે, પણ પરિણામે એ બહુ ભયંકર નીવડે છે. આળસથી મન બગડે છે, શરીરનું આરોગ્ય પણ જળવાતું નથી. આળસુ સ્ત્રીઓ મ્હોટે ભાગે જીવલેણ દર્દનો ભોગ બનેલી જોવામાં આવે છે. મહેનતુ સ્ત્રીઓ, જેઓ શરીર અને મનને સ્ફુર્ત્તિમાં રાખે છે તેઓ એવા દર્દોથી બચી જાય છે. જુના જમાનામાં સ્ત્રીઓ ઉલ્લાસથી ઘરનાં બધા કામકાજને પહોંચી વળતી તેથી આજના નવા જમાનાના દર્દો પણ એમનાથી અજાણ્યાં જ રહ્યાં હતાં. જ્યાં આળસ્ય નથી ત્યાં કલેશ–કંકાસને ફાલવા–ફુલ-

વાની અનુકૂળતા નથી મળતી તમારે જો નાના-નાના કજીયા કંકાસથી બચવુ હોય, તમારૂ આરોગ્ય જાળવી રાખવુ હોય, ઘરના વડીલો વિગેરેની પ્રીતિ મેળવવી હોય તો તમારા અંગમા રહેલા આળસને ઉડાડી દેજો આળસ દૂર કરતાની સાથે જ જાણે કે તમે કોઈ જુદી જ સૃષ્ટિમા આવી ચડયા હો એમ તમને લાગશે આળસને અલગ કરશો તે જ ક્ષણે તમારા દેહમા નવુ બળ આવતુ જણાશે તમારા મનમા પણ નવા જ ઉલ્લાસની જ્યોતિ ઝળહળી ઉઠશે આળસથી શરીરને સાચવી રાખવાની વૃત્તિવાળા એટલે કે કોમરીયા માણસ પોતે જ પોતાને છેતરે છે પડયુ પડયુ લોઢુ કટાઈ જાય તેમ આળસુ સ્ત્રી-પુરૂષો પણ પોતાના મનુષ્યદેહને મલિન બનાવે છે

જે સ્ત્રીઓ આખો દિવસ કામકાજમા કાઢે છે, મહેનત-મજુરી કરી પોતાનો પરસેવો રેડે છે, તેમની તરફ એક વાર નજર કરો એ કેટલા સંતોષી, સુખી અને નીરોગી દેખાય છે ? મહેનતનો જ એ પ્રતાપ છે તમે પણ જો ઉત્સાહથી ઘરના કામકાજ કરવા માડો, આળસને દેશવટો આપો તો તમે પણ એવા જ સુખ અને આરોગ્યને જરૂર મેળવી શકો દવાથી જે આરોગ્ય નહી મળે તે તમે આળસને દૂર કરવા માત્રથી જ મેળવી શકશો આલસ દૂર થશે એટલે તમારા મનમા પણ પ્રસન્નતા વ્યાપશે નવરાશ નખોદ વાળે છે એમ જે કહેવામા આવે છે તે વસ્તુત આળસુ માણસોને માટે જ લાગુ પડે છે ઘરના કામકાજમાથી નિવૃત્ત થયા પછીની નવરાશ કેટલી મધુર હોય છે તેનો એક વાર આસ્વાદ તો લઈ જુઓ

વિલાસિતા

આ જમાનામાં વિલાસ–મોજશોખનો એક નવો ચેપી રોગ ફાટી નીકળ્યો છે. એ રોગના પંજામાં સ્ત્રીઓ જ મોટેભાગે ભોગ બની છે. અણછાજતા વિલાસથી દરેકે દરેક બ્હેને સાવચેત રહેતાં શીખવું જોઇએ.

ધારો કે તમે વિલાસના ખોટા ખર્ચને પહોંચી વળવાની શકિત ધરાવો છો. તમને વિલાસમાં તણાતા બચાવે એવો કોઈ અંકુશ તમારી ઉપર નથી. એટલે તમે એમ માની લો છો કે વિલાસ માણવાનો તમને બીજી બ્હેનો કરતાં વધુ હક્ક છે; પણ એ માન્યતા ખોટી છે. તમારી વિલાસિતા જોવાથી તમારી બીજી ગરિબ બ્હેનો એ જ માર્ગે વળે તો તેમના પરિવારમાં કેટલી અશાંતિ ઉપજે ? સ્ત્રીઓ અનુકરણ કરવામાં બહુ શૂરીપૂરી હોય છે. એકને વિલાસી બનતી જુવે, એક બ્હેન-પણીને ઝીણું–પાતળાં રંગબેરંગી વસ્ત્રો સજતી જુવે તો એનું જોઇને બીજી બ્હેનો પણ એનું અનુકરણ કર્યા વિના ન રહે. જેઓ એવા વિલાસ પાછળનાં ખર્ચ અને અવકાશને પહોંચી વળે તેમ હોય તેમને કદાચ તત્કાળ બહુ વાંધા જેવું ન લાગે પણ આપણા વર્ત્તનની આપણા સગાં–સંબંધીઓ, આપણા પાડોશીઓ ઉપર કઈ જાતની અસર પડે છે તે આપણે જોવું જોઇએ. આપણે એકલા પોતાના શોખથી બીજાને

ખોટે માર્ગે દોરી જઈએ તો આપણે આપણી જવાબદારી નથી સમજતા એમજ કહેવુ પડે

એક વ્હાણમા મુસાફરો બેઠા હોય, વ્હાણ ધીમે ધીમે મધ્ય દરીયામાથી પસાર થતુ હોય તે વખતે એક મુસાફર વ્હાણના તળીયે ન્હાનુ કાણુ પાડવા માડે તો આપણે તેને શુ કહીએ ? એ મુસાફર ઉદ્ધતાઈથી જવાબ આપે કે " હુ વ્હાણના તળીયે કાણુ પાડુ કે ગમે તે કરૂ, મને રોકવાનો તમને શુ અધિકાર છે ? " તો આપણે તેની શી વલે કરીએ ? એ મૂર્ખ નથી સમજતો કે વ્હાણના તળીયે કાણુ પાડવાથી તે પોતાના એકલાના જાન જોખમમા નથી મૂકતો, પણ વ્હાણના બધા મુસાફરોના મ્હોત ઉભા કરે છે

આપણો સમાજ એ આપણુ વ્હાણુ છે એકના પુણ્ય કે એકના પાપ આસપાસનાને થોડીઘણી અસર કર્યા વિના નથી રહેતા આપણો પાડોશી નિરતર ગદકી રાખતો હોય તો એ ગદકીને લીધે જે રોગચાળો પેદા થાય તે આખા ગામ કે આખા મહોલ્લાને વેઠવો પડે આપણે બધા સામાજિક પ્રાણીઓ છીએ આપણા વર્ત્તન કે વહેવારની સાથે આપણને એકલાને જ નહીં પણ સૌને વધતા-ઓછા પ્રમાણમા સબધ હોય છે

એક બ્હેન વિલાયતી ફેશનમા ફસાય, એક બ્હેન વસ્ત્ર અને આભૂષણનો અનુચિત દમાગ કરે તો બીજી બ્હેનો તેની હરિફાઈ કરે એ સ્વાભાવિક છે પછી ધીમે ધીમે એ વિલાસ એક રોગચાળા જેવો બને છે ગરીબ સગા-સબધીઓ અને પાડોશીઓના પરિવારમા ક્લેશ-કકાશ-અશાતિની આગ સળગી ઉઠે છે આપણી વિલાસિતા એને માટે જવાબદાર ઠરે છે

સ્ત્રી એ વિલાસમૂર્ત્તિ તરિકે જેટલી નથી શોભતી તેટલી તે સંયમ, સાદાઇની પ્રતિમારૂપે પ્રતિષ્ઠાપાત્ર ગણાય છે. વિલાસમા શોભા કે ગૌરવ છે એમ રખે માનતા. વિલાસ, સભ્ય સ્ત્રી-પુરૂષોની આંખમાં ખુંચ્યા વિના નથી રહેતો. સાદાઈમાં જે શોભા અને ભવ્યતા છે તે વિલાસમાં કોઇ કાળે નથી ઉતરતી.

એક વાર પણ ભૂલેચૂકે જો તમે વિલાસના માર્ગે વળ્યા તો પછી તમે કયાં જઈને અટકશો તેની કલ્પના થઇ શકતી નથી. વિલાસિતા એક એવો અગ્નિ છે કે જેમ જેમ તમે એની જોગવાઈ કરતા જાઓ તેમ તેમ એ આગ વધુ ને વધુ ઉગ્ર રૂપ પકડતી જાય. વિલાસરૂપી આગમાં ઈંધન ન નાખવું એ સૌથી વધારે સહિસલામત માર્ગ છે.

સાચી કુળની લક્ષ્મી વિલાસથી નથી મોહાતી. જે પોતાના વિલાસવડે બીજાને આંજી નાખવા માગતી હોય તે ભલે વિલાસનો આશ્રય લે. જેમને પોતાના કુળ કે વંશની પ્રતિષ્ઠાનો કશો ખ્યાલ સરખો પણ ન હોય, તે ભલે વિલાસરૂપી મૃગજળની પાછળ દોડે. વિલાસથી તમને સાચું સુખ-શાતિ મળે એ આશા મનમાંથી કાઢી નાખજો. વિલાસના ઝેરથી રીબાતા-તરફડતા કેટલાય જીવો આખરે પાયમાલ થઈ ગયા છે. એ એક પ્રકારનું એવું છુપું અને કાતિલ ઝેર છે કે ધીમે ધીમે રગે-રગમાં ફેલાઇ જાય છે. વિલાસ ! વિલાસ ! વિલાસ-મોજશોખ, બનાવટ સિવાય એને બીજો કોઈ વિચાર નથી આવતો. દારૂ-અફીણના વ્યસની જેવી જ વિલાસિની સ્ત્રીઓની દુર્દશા થાય છે

મોજશોખ અને વિલાસમા જેનુ ચિત્ત ચોટ્યુ છે તેને ઘરના કામકાજ, વડિલોની સેવા એ બધુ અકારુ થઈ પડે છે ટાપટીપ કરવા સિવાય એમને બીજુ કઈ સુઝતુ જ નથી એથી ઘરમા અવ્યવસ્થા વર્તે છે, બેચેની ફેલાય છે અને ઘરનુ સુખ આકાશકુસુમ જેવુ બને છે

વિલાસિની સ્ત્રી પોતાને, બીજી સ્ત્રીઓ કરતા શ્રેષ્ઠ માનવા લલચાય છે વિલાસ પોતાની સાથે અભિમાન-દુ પદને પણ લેતો આવે છે અભિમાન તો રાજામહારાજાઓને પણ ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમા ધૂળ ચાટતા બનાવે છે, એ વાત કોનાથી અજાણી છે ? વિલાસથી મોટાઈ નથી આવતી, સાદાઈ જોઈને લોકો તમારી મોટાઈની કીમત આકશે

કેટલીક બ્હેનો મોજશોખ, શૃગારની પૂરતી સામગ્રીઓ નહી મળવાથી મનમા નિરતર સળગ્યા કરે છે આવી બ્હેનો હાથે કરીને દુ ખને પોતાની પાસે નોતરે છે ગજા-સપત પ્રમાણે વસ્ત્રાલકાર મળે તો પહેરવા ઓઢવામા જે આનદ છે, જે સતોષ છે તે એક માત્ર સુશીલ-સુજ્ઞ બ્હેનો જ જાણે છે એ આનદ અને સતોષની તુલના થઈ શકની નથી

તમે બને એટલી સાદાઈ ધારણ કરજો ભીના મુલાયમ વસ્ત્રો તમારી દેહશોભા વધારવાને બદલે ઉલટા તમને બેડોળ બનાવે છે તેનો ખ્યાલ રાખજો અલકારો પણ સદ્ગુણી સ્ત્રીને કશી શોભા આપતા નથી આપણા સદ્ગુણો જ અલકારને શોભાવે છે, અને સાદાઈ જેવો નરી આખે દેખી શકાય એવો બીજો કયો સદ્ગુણ છે ?

સ્વેચ્છાચાર

કોઇનો અંકુશ ન માનવો, પોતાની જ ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું એ એક સ્વેચ્છાચાર છે. છેક પરવશતા જેમ ખરાબ છે, એકલી ગુલામી જેમ સ્વાભાવિક વિકાસને રૂંધે છે તેમ સ્વેચ્છાચાર પણ એટલો જ ભયંકર નિવડે છે. નરી પરવશતા અને નર્યો સ્વેચ્છાચાર એક વસ્તુની સામસામી દિશાઓ છે. સ્વેચ્છાચાર તરફ઼ ઘસડાઈ જતાં મનુષ્યોને બચાવવા આપણા શાસ્ત્રકારોએ કેટલાક યોગ્ય અંકુશો મૂક્યા છે.

બાળિકારૂપે સ્ત્રીજાતિ પિતાની આજ્ઞામાં રહે છે, યૌવનમાં પતિની આજ્ઞા પાળે છે, વૃદ્ધાવસ્થામા પતિના સગાં-સંબંધીઓની આજ્ઞામાં રહે છે મતલબ કે સ્ત્રીજાતિ કોઇ દિવસ સ્વતંત્ર બની શકતી નથી, એ સ્થિતિમાં એને સ્વ-ચ્છંદપણે વર્તવાની કોઇ તક જ નથી મળતી.

આજે ઠેકઠેકાણે સ્વતંત્રતાનો વાયુ જોરથી ફુંકાઇ રહ્યો છે, એ વાત ખરી છે. જુના જમાનાનાં કેટલાક રિવાજો અને ધોરણો નવેસરથી યોજાવા જોઇએ એટલે કે એમાં સમયોચિત સુધારણા થવી જોઇએ એ વાતની કોઈથી ના પાડી શકાય તેમ નથી, પરંતુ સ્વતંત્રતા અને સ્વેચ્છાચાર એ બે એક જ વસ્તુ નથી. એ બન્ને વચ્ચે સુવર્ણ અને

પિત્તળ જેટલો તફાવત રહેલો છે બાળક પિત્તળને કે અગ્નિની શિખાને સુવર્ણ સમજે તેથી કરીને પિત્તળ સોનુ બની જતુ નથી, તેમ અગ્નિ તેને દઝાડ્યા વિના રહેતો નથી

સ્વેચ્છાચાર એ અગ્નિશિખા છે અગ્નિની ઉજળી ચીણગારી હાથમા લેવાનુ બાળકને મન થાય તો વડીલોએ બાળકને એમ કરતા રોકવુ જોઇએ જેથી તે દાઝતો બચી જાય તેમ પુત્ર, માતાપિતા, પતિ અને સગા-સબધીઓએ આંકેલી મર્યાદાઓ સ્ત્રીજાતિને અનાચાર તરફ ઘસડાતી બચાવી લે છે

વેલી વૃક્ષનો જ આશ્રય કરીને રહે છે વૃક્ષના આધારે તે ખૂબ ફાલે-ફુલે છે એને સ્વતત્રતા નથી એમ કોઇ નથી માનતુ વેલી જો નિરાધાર હોય, સ્વચ્છદપણે વૃક્ષનો આશ્રય છોડી દે તો એની કેવી દુર્દશા થાય ?

ઘર એ સ્ત્રીજાતિનુ સ્વતત્ર સ્થાન છે ઘર અથવા કુટુબના આનદે જ સ્ત્રી પોતાનો વિકાસ સાધે છે એક ગૃહલક્ષ્મી જ્યારે પોતાના પતિ-પુત્ર આદિના પરિવાર વચ્ચે બેઠી હોય છે, એમની ખાતર પળે-પળે આત્મસમર્પણ કરી રહી હોય છે તે વખતે એ એક દેવીની જેમ કેટલી ગૌરવ વાળી દેખાય છે ? સ્થૂળ નજરે જોનારને એમ લાગે છે કે આ સ્ત્રી બિચારી પરવશ છે, પરન્તુ ઝીણી નજરે જોવામા આવે તો જે સુખની સ્વેચ્છાચારીઓને કલ્પના સરખી પણ ન આવે તે સુખ આ મર્યાદાશીલ બ્હેનો ભોગવતી હોય છે

સ્વેચ્છા પ્રમાણે હરતી-ફરતી, પોતાની સખીઓ સાથે કે પતિના મિત્રો વિગેરેની સાથે રમત-ગમતમા આગળ પડતો

ભાગ ભજવતી એક બ્હેન કલ્પો અને બીજી બાજુ પોતાના વડીલો, પુત્રો, સાસુ–સસરાની સેવામાં તલ્લીન બનેલી બ્હેન કલ્પો. એ બન્નેની સરખામણીમાં સાચો અને સ્થાયી આનંદ ક્યાં દેખાય છે ? સ્વેચ્છાચારનો આનંદ ક્ષણિક છે. એ આનંદની પળો વીતતાંની સાથે જ ગમગીની આવે છે. સેવા, સંયમનો આનંદ અખૂટ હોય છે. એક ગૃહલક્ષ્મીને પોતાના પુત્ર--પરિવારના મુખ ઉપર તૃપ્તિની રેખાઓ અંકાતી જોઇને જે આનંદ થાય છે તેનું વર્ણન શબ્દોથી થઈ શકતું નથી. આત્મીય સ્વજનોનાં અંતરમાં સંતોષ ઉપજાવવાથી, સાચી ગૃહલક્ષ્મી પોતાના જીવનની સાર્થકતા થઈ એમ જ માને છે. આપણા આર્ય સંસારની એ જ મહત્તા છે.

સ્ત્રીજાતિના આત્મત્યાગ ઉપર આપણો આખો સંસાર-વહેવાર ખડો છે. એક સ્ત્રી જ્યારે પોતાના પુત્ર, કન્યા, પતિ, સાસુ, જ્યેષ્ઠ, દિયર વિગેરેને પોતાના સુખના ભોગે રીઝવતી હોય છે ત્યારે તે પોતે કોઇ પણ પ્રકારનો ભોગ આપે છે એમ નથી માનતી. આત્મત્યાગનો અપૂર્વ આહ્લાદ જ તે અનુભવતી હોય છે. એ અભિમાન પણ નથી લેતી, કારણ કે આત્મત્યાગ એના આત્માની એક ઉર્મિ બની રહે છે. સ્વેચ્છાચારમાં એ ઉર્મિઓ સાર્થકતા નથી અનુભવતી.

તમે જો એ સુખ અનુભવવા માગતા હો, તમારી આસપાસ સ્નેહ, મમતા, નિર્દોષતાનું વાતાવરણ જમાવવા માગતા હો તો તમે પણ સ્વેચ્છાચારના તરંગનું સંયમન કરતા શીખજો. એથી તમે પોતે અપૂર્વ આનંદ અનુભવશો અને તમારૂ કુટુંબ પણ આનંદની શીતળ લહેરો ઝીલશે.

અવ્યવસ્થા

વ્યવસ્થા અથવા નિયમિતતા એ એક ગુણ છે, અવ્યવસ્થા, અનિયમિતતા એક અવગુણ છે

ગૃહ એ ગૃહિણીનુ રાજ્ય છે ગૃહિણી ઘરની મત્રી છે રાજ્યનો મત્રી બેદરકાર રહે તો સારાયે રાજ્યમા અધાધુધી, અશાતિ અને અવ્યવસ્થા ફેલાઈ જાય, રાજ્યના બધા માણસોને દુખ ભોગવવુ પડે, મત્રીની પોતાની આબરૂ પણ જાય

એ જ પ્રમાણે ઘરની લક્ષ્મી—ગૃહિણી જો ઘરની વ્યવસ્થા બરાબર ન જાળવે તો ઘરના બધા માણસોને દુખ ભોગવવુ પડે ગૃહિણીની પોતાની આબરૂના સબધમા પણ ટીકા થાય

પુરૂષ ગમે એટલી કમાણી કરતો હોય, પણ જો ઘરમા સારી વ્યવસ્થા ન હોય તો એ કમાણી દીપી નીકળે નહીં ઘરમા આવનારા માણસો ઘરની અવ્યવસ્થા જોઈ નિરાશ બની જાય વ્યવસ્થાવડે ઘરને દીપાવવુ, ઘરની શોભા વધારવી એ સ્રીનુ કામ છે

લોકોમાં અવ્યવસ્થાને લીધે ટીકા થાય એટલું જ બસ નથી. ધારો કે તમારે એક વસ્તુ જોઇએ છે. એ વસ્તુ ઘરમાં છે એ વાતની તમને ખાત્રી છે, પણ જરૂરને વખતે શોધવા છતાં એ વસ્તુ હાથમાં ન આવે તો તમને કેટલો ક્રોધ થાય ? એને અવ્યવસ્થા સિવાય બીજું શું કહેવાય ?

કેટલીક બ્હેનો એક ચીજનો ઉપયોગ થઇ રહ્યા પછી એને ગમે ત્યાં ફેંકી દે છે-જાણે કે હવે પછી એનો કશો ઉપયોગ જ નથી એમ માની રઝળવા દે છે. પછી જ્યારે એ ચીજ ખરી અણીના વખતે જ્યારે નથી મળતી ત્યારે પોતે વ્યગ્ર બને છે, બીજાઓનાં ઉપર વાંક ઢોળે છે અને એ રીતે એક નજીવી વાતમાંથી મોટો કલેશ ઉભો કરે છે.

કેટલીકવાર વારંવાર ઉપયોગમાં આવે એવી વસ્તુને પણ બ્હેનો એવે ઠેકાણે મૂકી દે છે કે એને ગોતી કાઢવા સારૂ ઘણી મ્હેનત કરવી પડે, પરંતુ જો તમે વ્યવસ્થાશક્તિની મહત્તા સમજી શકયા હો, દરેકે દરેક વસ્તુને એના પોતાના નિયમિત સ્થાને મૂકવાની ટેવ કેળવી શકયા હો તો ઘણી ઘણી નકામી જંજાળથી બચી જવા પામો. વાત બહુ નજીવી લાગશે, પણ ઘરના કારભારમાં વ્યવસ્થા એક અતિ આવશ્યક અંગ છે એ વાત તમારા લક્ષબહાર ન રહેવી જોઇએ.

એક જ દાખલો લ્યો. ધારો કે તમારે કોઈ આનંદ-ઉત્સવના અવસરે બ્હાર જવું પડે. એ વખતે તમે અરીસો કે કંકાવટી જેવી એકાદ વસ્તુ ગોતવા માંડો, છતાં એવી રીતે મૂકાઇ ગઇ હોય કે તમને હાથ ન આવે. ઘર આખું ગાંડુ

કરી વાળો આખરે તમે કટાળીને નાના બાળક ઉપર દાઝ ઠલવો, એને મારો-ઢીબો, ઘરમા બાળકોનો રોવાનો કકળાટ થાય, પછી તો તમારો ઉત્સવમા જવાનો આનદ પણ ઉડી જાય ન છૂટકે તમારે કટાણુ મ્હો કરીને બહાર નીકળવુ પડે એક સામાન્ય અવ્યવસ્થા પણ કેટલી દુ ખદાયક બને છે?

જે વસ્તુ ખરે વખતે કામ ન આવે, આપણા ચિત્તને ક્લેશથી કલુષિત કરે તે શા કામની? પણ એ વસ્તુનો દોષ ન કાઢતા આપણી અવ્યવસ્થાનો જ આપણે વાક જોવો જોઇએ

કેટલેક સ્થળે બહારથી ઘર ઘણુ સારૂ દેખાય, પણ અદર જઇને ઉભા રહીએ તો એઠવાડ, ગદવાડ અને દુર્ગધનો પાર ન હોય આ પણ કઈ સામાન્ય અવ્યવસ્થા ન ગણાય નિયમિતપણે જો વાળવાનુ, એઠા વાસણો માજવાનુ કામ થતુ હોય તો અવ્યવસ્થા જેવુ કઇ ન દેખાય "પછી જોઇ લેવાશે–ઘડીક રહીને કરી નાખશુ," એમ મનમા થાય છે ત્યારે જ ન્હાની–મ્હોટી અવ્યવસ્થા–ગડબડ ઉભી થવા પામે છે

તમારા ઘર, ઘરના આગણા અને ઘરની શોભાસામગ્રી એ બધુ સ્વચ્છ હોય, વ્યવસ્થિત હોય તો કોઇપણ આવનારના મનમા તમારા માટે સન્માનની લાગણી ઉપજ્યા વિના ન રહે નિયમિતપણે ઘરનુ કામકાજ થાય તો કોઇને ટીકા કરવાનો પ્રસગ ન મળે તમારી વ્યવસ્થાશક્તિના મુક્તકઠે વખાણ થાય

ઘરની દરેક વસ્તુને એના નિયત કરેલા સ્થાને જ મૂકો કોઈ વસ્તુને રઝળવા ન દો એવી રીતે વસ્તુઓ ગોઠવો કે જ્યારે તમને જોઇએ ત્યારે તે મળી જાય અધારામા લેવા

માગો તો પણ લઈ શકો. વ્યવસ્થા નહીં હોય તો ધોળે દિવસે, દીવો લઇને ગોતશો તો પણ તમને નહીં મળે.

વ્યવસ્થાની જેમ જ ઘરના પ્રસંગમાં નિયમિતતા જાળવજો. ઘરનાં બધાં માણુસોને નિયમિત ભોજન વિગેરે મળ્યા કરે તો તેઓ બીજી ન્હાની ન્હાની કેટલીક અગવડોમાંથી બચી જશે અને કુશળ મંત્રીવાળો રાજા જેટલો નિશ્ચિંત રહે તેટલી જ નિશ્ચિંતતાથી ઘરના વડીલો વિગેરે વ્યવહારના કાર્યો નિશ્ચિંતતાથી કરી શકશે.

ઘરને શોભાવવું એ ગૃહિણીના હાથમાં છે. સારી વ્યવસ્થાથી ન્હાનું-ગરીબ ઘર પણ દીપી નીકળે છે. અવ્યવસ્થાથી રાજમહેલ પણ અળખામણો લાગે છે.

ઘરના કામકાજમાં જેમ વ્યવસ્થા-નિયમિતતા જાળવવી જોઇએ તેમ તમારા બોલવા-ચાલવાના વ્યવહારમાં પણ વ્યવસ્થા તરી આવવી જોઇએ. તમારી વાત એવી તો વ્યવસ્થિત હોવી જોઇએ કે તે સંબંધમા જરા જેટલી પણ ગેરસમજ ન થવા પામે. જે કહો તે સીધી રીતે, આડંબર વિના કહી નાખો. એક વાતને બીજી વાત સાથે ભેળવી નાખશો મા. તમારો કહેવાનો આશય બરાબર સ્પષ્ટ કરી દ્યો. વિવેકપૂર્વક નમ્રતાથી તમારૂં વક્તવ્ય કહી નાખો. એ પણ એક પ્રકારની વ્યવસ્થા જ છે. વાણીમા, વિચારમાં અને ઘરના કારભારમાં--બધામા તમારી વ્યવસ્થાશક્તિ ઝળકી ઉઠે એમ કરો.

વાધા–વચકા

તદ્દન નમાલી વાતોમા પણ વાધા-વચકા પાડવા અને ન્હાની ન્હાની વાતોમા કજીયા-કકાસ કરવા એ અણઘડ સ્ત્રીઓનો જાણે કે સ્વભાવ જ હોય એમ મનાય છે કજીયા-કકાસ પેદા કરવાના સર્વ હક્ક સ્ત્રીઓએ જ સ્વાધીન રાખ્યા છે સસ્કારી કુટુબોમા એવી સ્થિતિ બહુ જવલ્લે જ જોવામા આવે છે જે પુરૂષ ઘડીએ ઘડીએ વાધા-વચકા પાડે છે તેને માટે પણ લોકોમા એમ કહેવાય છે કે-" બૈરાની જેમ એનો સ્વભાવ જ વાધા પાડવાનો છે, એની સાથે બહુ કામ ન પાડશો " અજ્ઞાન સ્ત્રીઓ મોટે ભાગે આવી આદતનો ભોગ થઈ પડે છે

મનને માઠુ લાગવાના પ્રસગો બને એ સમજાય એવી વાત છે ઘરમા બે વાસણ હોય છે તે પણ અથડાય છે એક જ કુટુબમા રહેતા માણસોના સ્વભાવ જૂદા જૂદા હોય અને તેને લીધે કકાસ થાય એમ બને, પણ જો તમે એ કકાસની દરકાર ન કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય, કકાસને રજ

જેટલું પણુ મહત્વ ન આપવાનો નિરધાર કર્યો હોય તો એ કલહ તરત જ ઓલવાઇ જશે. જેમ કોરી જમીન ઉપર પડેલો અગ્નિ આપોઆપ ઓલવાઇ જાય છે–બહુ નુકશાન નથી કરતો તેમ આપણે મોટું મન રાખીએ તો નાના નજીવા કજીયા–કંકાસ પણુ પોતાની મેળે શમી જાય. કેટલીક બ્હેનો ધુંધવાતા છાણાની જેમ મનમાં ને મનમાં બળ્યા કરે છે. એમને સારૂ નમાલો વાંધો આગના તણખા જેવો ભયંકર નીવડે છે. પ્રસંગ બનતાં જ ભડકો થાય છે. એ ભડકાની ઉન્હી આંચ સર્વ કુટુંબીઓને સ્પર્શે છે.

આપણે જેમને શાંત સ્વભાવના કહીએ છીએ તેઓ કદિ ઉશ્કેરાઇ જતા નથી એમ નથી. એમને પણ ઘણી વાર મનદુઃખ થાય છે, પરંતુ તેઓ ખૂબીથી એ ઝેર પી જાય છે; આસ-પાસના માણસોને કળાવા દેતા નથી. સંસારમાં આવા ઝેર પી જવા, પોતે ઝેર પી જઇને પણ કુટુંબના માણસોને સેવાનાં અમૃત પીરસવા એ કાંઇ જેવો તેવો લ્હાવો નથી.

જે સ્ત્રી પોતાની ઉપર વીતતા અન્યાયો, વીતકો વિગેરેનાં ઝેર ચૂપચાપ ગળા નીચે ઉતારી જાય છે અને વાંધા–વચકા માત્રને ઉંડા ખાડામાં ભંડારી દે છે તે સ્ત્રી ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે. ધરતીની જેમ સદા સહન કરનારી એવી સ્ત્રીઓ, મનુષ્યલોકમાં પણ દેવીરૂપે જ પૂજાય છે.

ન્હાની વાતોને બહુ વળગી રહેવાથી, વાધા–વચકાને ગાઠે બાંધી રાખવાથી આપણું કે અન્ય કોઇનું હિત નથી સધાતું. યાદ રાખવાની શક્તિ કેળવવાની જેટલી જરૂર છે તેટલી જ

ભૂલી જવાની શક્તિ ખીલવવાની પણ જરૂર પડે છે વાધા-વચકાને તરતમા જ વિસ્મૃતિના દરીયામા દફનાવી દઇએ તો આપણા કુટુબમા સદાને માટે શાતિ સચવાઈ રહે

સ્ત્રીઓને સ કુચિત ક્ષેત્રમા રહેવુ પડે છે, તેથી તેમની દૃષ્ટિ પણ સ કુચિત અને સ્વાથી બની જાય છે સારા ઘરની સ્ત્રીઓ પણ કેટલીકવાર છાણા કે લાકડાના એક હીસ્સા માટે, જાણે કે રાજ્ય મેળવવાને માટે લડતી હોય તેમ ઝગડશે નજીવી વાતમાથી વિરોધ, કલેશ ઉપજાવશે આ પ્રકારની સ કુચિતતા ટાળવાનો અભ્યાસ કરશો તો તમને પરિણામે લાભ જ થશે જળોની જેમ વાધા-વચકાને વળગી રહેવાથી તમે કઇ જ ફાયદો નહીં મેળવી શકો થોડુ જતુ કરવાથી પણ શાતિ જળવાતી હોય તો તે વધારે ઇષ્ટ છે વસ્તુ તો આજે છે અને કાલે નહીં હોય, પણ જો તમે નકામો કલેશ કરશો તો તમારો સ્વભાવ બગડશે, એ ચીડીયો સ્વભાવ જ તમને હેરાન કરશે

ભલી બ્હેનને માટે લોકો કહે છે કે "ભાઇ, એમનુ પેટ તો દરીઓ છે એમની શી વાત કરવી ?" જે બ્હેન, પોતાના કુટુબ-પરિવારના બધા જ વાધા-વચકા ગળી જાય છે તે આવા માનવતા વિશેષણને યોગ્ય બને છે દરીઓ દુનિયાની ગદી વસ્તુઓ પોતાના પેટમા સઘરે છે, છતાએ કોઈ દિવસ ગધાતો નથી-દુર્ગ ધ-સડા માનને પોતે એકલો સહન કરે છે કદિ પણ પોતાની માઝા મૂકતો નથી દુનિયાના માણસો એની ઉપર ગમે એટલો જૂલમ કરે તો પણ બદલામા તે કીંમતી-અણમૂલા રત્નો-મોતીઓ જ આપે છે

ફુલ ખીલે છેઃ પોતાની સુગંધ અને સુંદરતાથી એ કેટલું પ્રિય લાગે છે? કાદવમાં જ એ જન્મે છે, કાદવમાંથી જ પોષણ મેળવે છે; છતાં રસને એવી રીતે પરિણમાવે છે કે પોતે અનુપમ સુંદર બને છે. મનુષ્યની મહત્તા પણ સંસારના કડવા રસને પરિણમાવવાની શકિતમાં જ રહેલી છે. એ મનુષ્ય મહાન્ છે-પછી ભલે એ સ્ત્રી હો યા પુરૂષ હો; પણ જે કટુ રસ પી જઇને બદલામાં સુગંધ અને સૌંદર્ય પ્રકટાવે છે તે ખરેખર મહાન છે. સંસારમાં કટુતા કયાં નથી? વાંધા-વચકા, વિરોધ, કલેશ વિનાનું કયું ઘર, કયું કુટુંબ ખાલી છે? પણ જે ગૃહલક્ષ્મી એવા વાતાવરણમાં રહીને, પોતાની શક્તિથી શાંતિ અને સુસંપ જાળવી રાખે છે તે ખરે જ સ્તુતિને યોગ્ય છે.

"ખમવા-ખમાવવાનો" મહિમા તો તમે જાણો છો. પ્રતિક્રમણ જેવી ધર્મક્રિયાઓમાં આપણે સર્વ પ્રાણીમાત્રને ખમાવીએ છીએ, સૌને ખમીએ પણ છીએ; પરંતુ એની કસોટી તો વહેવારના ક્ષેત્રમાં જ થાય છે. ઘરના માણસોમાંથી કદાચ કોઇ અન્યાય કરે, ન કહેવાનાં વેણ કહે તો પણ તે ખમી લેવામાં જ આપણા કુટુંબનું અને આપણું પોતાનું હિત છે એમ સમજજો. એવી મનોભાવના કેળવશો તો સંસાર સુખમય બનશે એટલું જ નહીં પણ તમારો પરલોક પણ સુધરશે, પુણ્યની સારી જેવી કમાણી કરી જશો.

કુથલી–નિંદા

પુરૂષો માને છે કે જ્યા બે–ચાર બૈરાઓ એકઠા થાય ત્યા બીજાની નિંદા–કુથલી સિવાય બીજી કોઇ વાત ન હોય એટલે કે સ્ત્રીઓ કુથલી કર્યા વિના રહી શકતી જ નથી એમનો કીમતીમા કીમતી સમય, એક–બીજાની કુથલી કરવામા જ વીતી જાય છે

કોઇની નિંદા કરવાથી, આપણને પોતાને કશો જ લાભ નથી થતો, તેમ જેની નિંદા કરીએ છીએ તેને પણ કંઇ લાભ નથી પહોચતો નિંદા કરવી એ પોતાની જીભથી બીજાનો મેલ ધોવા બરાબર મનાય છે એનો અર્થ એ થાય છે કે આપણે જીભને મેલી કરીને બીજાને સ્વચ્છ કરીએ છીએ ધોબીઓ આખા ગામના મેલા કપડા ધુએ છે, પણ તેઓ પોતે એ મેલને સંઘરી રાખતા નથી કુથલી કરનાર, બીજાના દોષ ધોવા છતા પાછા પોતાને જ દૂષિત બનાવે છે

નિંદા યા કુથલીમા એવો કયો રસ છે? પુરસદવાળી બ્હેનો શા સારૂ એવી કુથલીમા વખત બરબાદ કરતી હશે? એનુ કારણ એટલુ જ લાગે છે કે બીજા કોઈ સારા વિષયના

અભાવે તેઓ એક બીજાની નિંદા કરી સંતોષ માને છે, પણ જો પોતાના અવકાશનો સદુપયોગ કરવાને સારૂ સરસ વાંચન રાખે, ધર્મ તેમજ નીતિની બુકોનો અભ્યાસ કરવા લાગે તો પછી તેમને નકામી નિંદા કરવાનું મન ન થાય, કુથલીનું પુરાણ ઉઘાડવાની એમને ઇચ્છા જ ન થાય; કારણ કે એ કુથલીપુરાણ પોતે જ નિરસ છે. શ્વાન જેવી રીતે પોતાના જીભના રસથી, સૂકા હાડકાને પોતાના લોહીવાળું બનાવી એમાથી સ્વાદ લે છે તેમ જ આ કુથલી કરનારાઓ, સાવ નકામી વાતોમાં રસ લે છે. વસ્તુતઃ કુથલીમાં કંઇ જ સ્વાદ નથી. કુથલી એ સૂકું હાડકું છે. માત્ર અજ્ઞાનતા અને ઇર્ષા જ એમાં રસ મૂકે છે.

કુથલીમાં મોટે ભાગે અદેખાઇ જ ભરી હોય છે. એક સ્ત્રી જ્યારે બીજી બ્હેનનું સારૂં જોઇ શકતી નથી ત્યારે તે કુથલીનો આશ્રય લે છે, પોતાની બ્હેનપણીઓ વચ્ચે બેસી પેલી બ્હેનની નિંદા કરવા માંડે છે. પછી તો જેમ ગરબો ઝીલાય તેમ કુથલીના કર્કશ ગાનને બીજી બ્હેનો ઝીલે છે. કુથલી–પુરાણનો કોઇ દિવસ આરો જ નથી આવતો.

કુથલીમાં વખત કાઢવો તેના કરતાં બીજા ઘરના ઉપયોગી કામકાજમાં વખતનો સદુપયોગ કરવો એ વધારે ઠીક છે. દારૂના વ્યસનીને જેમ દારૂ વિના નથી ચાલતું–સમજવા છતાં વ્યસનને મૂકી શકતો નથી તેમ કેટલીક અણઘડ બ્હેનો, કુથલીને એક વ્યસન જેવું બનાવી દે છે. કયારે લાગ મળે અને કુથલી કરવા બેસું એમ એને મનમાં થયા કરે છે. એ બ્હેન એમ નથી સમજતી કે તમે જો કોઇની કુથલી કરશો તો તમારી

કુથલી બીજી કેમ નહીં કરે ? તમે સમજીને એ અવગુણથી દૂર રહેશો તો તમારા વિષયમા પણ કોઇને નિંદા કરવાનુ નહા સૂઝે

બેશક, તમે કોઇનો દોષ જુઓ અને તમારા સમજાવવાથી એ દોષ સુધરે એમ તમને લાગતુ હોય તો તમે શાંતિ અને મીઠાશથી બે વચન કહી શકો છો, પણ કોઇની પીઠ પાછળ, કુથલી કરવી એ તો પોતાની જીભે અન્યના મેલ ધોવા જેવુ છે

અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો એક નિયમ છે કે જે માણસ જે વસ્તુનુ સતત ચિંતન કરે છે તેના જેવો જ પોતે બને છે હવે જો તમે બીજાના દોષો જ ચિંતવો, બીજાના દોષોની કુથલી જ કર્યા કરો તો એ દુર્ગુણ તમારામા દાખલ થયા વિના ન જ રહે, કારણ કે એનો જ તમે અભ્યાસ કરો છો–દોષોનુ જ ચિંતવન કરો છો

એટલા સારૂ જ શાસ્ત્રકારોએ ઉત્તમ ગુણોનુ નિરંતર ધ્યાન કરવાનુ ઉપદેશ્યુ છે ગુણશીલ સતી સ્ત્રીઓના ગુણનુ ચિંતવન કરવાથી ગુણાનુરાગ પ્રકટે છે અને એ ગુણાનુરાગથી આપણે પોતે ઉન્નતિ પામીએ છીએ

ગુણચિંતન જેવુ ચિંતામણિ રત્ન મૂકીને આપણે કુથલી જેવા કાચના કકડાને શા સારૂ સંઘરી રાખવો જોઇએ ? તમારી પાસે કોઇ બ્હેનપણી કુથલી કરવા આવે તો તેને પણ તમારે સમજાવી દેવુ જોઇએ કે તમને એમા રસ નથી એનુ પરિણામ એ આવશે કે તમે પોતે કુથલીની જંજાળમાથી બચશો અને બીજી બ્હેનોને પણ બચાવી શકશો તમારી આસપાસનુ વાતાવરણ નિર્મળ બની જશે

ખોટા ખરચ

કુટુંબમાં કમાણી કરનાર—રોટલો રળનાર પુરૂષ જ હોય છે. સ્ત્રી એ કમાણીની જેટલી સુવ્યવસ્થા કરે, કમાણીનો સદ્-વ્યય કરે, ભવિષ્યને સારૂ બચાવે એમાં સ્ત્રીનું—ઘરનું ગૌરવ છે. કેટલીકવાર સ્ત્રીઓ પોતાના કુટુંબની પૈસા સંબંધી સ્થિતિથી પૂરેપૂરી માહેતગાર નથી હોતી. તે તો ઉજળું એટલું દૂધ જ હોય એમ માને છે અને ખોટા ખરચ તરફ દોરાય છે. એથી કુટુંબની પૈસા સંબંધી સ્થિતિ બગડે છે.

સ્ત્રીને અલબત્ત કમાણી કરવા ઘરબ્હાર જવું પડતું નથી, પણ કરકસર એ જો સગો ભાઈ હોય તો કરકસરની મદદથી પતિની કમાણીને દીપાવી શકે છે પૈસો પ્રાપ્ત કરવામાં પુરૂષને જે કાળજી અને ઉદ્યમ કરવાં પડે છે તેની કદર સ્ત્રીને નથી હોતી તેથી સ્ત્રી ઉડાઉ બને છે, નકામી ચીજો પાછળ દ્રવ્ય ખરચે છે અને જ્યારે બારીક સ્થિતિ આવીને ઉભી રહે છે ત્યારે પછી પસ્તાવા સિવાય બીજા બધા માર્ગ બંધ થઇ ગયા હોય છે.

પુરૂષ માત્ર કમાઇ જાણે. કરકસરથી ઘરના ખરચ ચલા-વવા, ભવિષ્યને માટે કંઈ સંગ્રહ કરી રાખવો એ બધું ઘરની અધિષ્ઠાત્રી ઉપર આધાર રાખે છે. કોઇ કોઇ સ્થળે તો ગૃહિણી પતિના ખોટા ખરચ ઉપર અંકુશ રાખી રહેલી

હોય છે પોતે કરકસરથી ઘર ચલાવે છે અને પોતાના પતિ વિગેરેને પણ સાદાઇના માર્ગે જવાની પ્રેરણા કરે છે આવા કુટુંબો ભવિષ્યમા સુખી નીવડે એ વિષે જરા યે શકા નથી

તમે જો ઘરના આવક–ખર્ચનો બરાબર હિસાબ રાખશો તો કયારે કેટલુ નકામુ ખર્ચ થયુ, કયારે આપણા આળસ અને અજ્ઞાનનો લોકોએ લાભ લીધો તેનો આંક કાઢી શકશો, પણ જો તમે ઘરખર્ચ સબધે બીલકુલ બેદરકાર હશો, આવ્યુ એટલુ ઉડાવ્યુ એ પ્રકારનો તમારો મુદ્રાલેખ હશે તો તમે કયે માર્ગે દોડી રહ્યા છો તે જ તમને પોતાને નહીં સમજાય પછી તો અધારી ગતે મુસાફરી કરતો માણસ પોતાની આગળ મ્હોટી ભયકર ખીણ આવેલી જોઇને ગભરાય તેમ સકડામણ વખતે તમને ગભરામણ થયા વિના નહીં રહે એટલા માટે, ભવિષ્યની ચિતા, કષ્ટ, અગવડ, લાચારીને બની શકે એટલી દૂર રાખવા અત્યારથી જ સાવચેત રહેજો

આજથી જ ઘરના ખરચનો હિસાબ રાખો ખોટા ખરચ ઉપર અકુશ મૂકો કરકસર કરતા શિખો બીજાનુ જોઇને અધારા કુવામા કુદી પડવાથી કઈ જ લાભ નથી બીજા અમુક જાતનો ઠાઠમાઠ રાખે છે, માટે તમારે પણ એવો ઠાઠમાઠ રાખવો જોઇએ એમ ન માનશો સૌ પોતાની ગજા સપત પ્રમાણે વર્તો તમારે દેખાદેખીથી દોરાવાનુ નથી

સ્થિતિ સારી હોય, આરોગ્ય પણ સારૂ હોય ત્યારે બહુ થોડા માણસોને કરકસર કરવાનુ સૂઝે છે, પણ હમેશા એક સરખી સ્થિતિ નથી રહેતી તડકો હોય ત્યા છાયો આવે,

એ નિયમ કુદરતી છે. એ સ્વાભાવિક સ્થિતિ સમજીને આજથી જ ભવિષ્યને સારૂ સાવચેત રહેશો.

બહુ કુલિન—ખાનદાન ગણાતા કુટુંબો પણ ખોટાં ખરચને લીધે એવી કફોડી સ્થિતિમાં મૂકાય છે કે તમે જો એમની આંતરિક હકીકત સાંભળો તો તમને ખેદ થયા વિના ન રહે. કોઇની શ્રીમંતાઇ ત્રણે કાળને માટે નથી ટકી રહેતી. શ્રીમંતાઇના જોશમાં ખોટા ખરચ કરતાં લાંબો વિચાર નથી કરતા. તાવના ચડતા જુસ્સામા માણસ જેમ બકવા માંડે છે તેમ જ્યારે પૈસાનો મદ ચડે છે ત્યારે માણસો આગળ—પાછળની બહુ ચિંતા નથી રાખતા. પછી એવું બને છે કે સંપત્તિ ચાલી જાય, છતાં ખોટા ખરચ રહી જાય. સુજ્ઞ ગૃહિણી એ વખતે પોતાની સ્થિતિ સમજી કરકસર કરવા માંડે છે, પરંતુ બેદરકાર સ્ત્રી, રૂઢી—રિવાજ—ચાલી આવતી રહેણીમાં કંઇ ફેરફાર કરવાને અશક્ત હોવાથી વધુ ને વધુ પાયમાલી વ્હોરી લે છે. પૈસા સંબંધી સ્થિતિ સારી હોય અને થોડા ખોટા ખરચ નભાવવા પડે એ તો સમજી શકાય, પણ લાચાર સ્થિતિમાં એવા ખોટા ખરચ પાછળ તણાઈ મરવું એ હાથે કરીને આપઘાત કરવા જેવું છે.

શિયાળો બેસે, સખત ટાઢ પડવા લાગે ત્યારે માણસ ઉનનાં ગરમ કપડાં ભલે પહેરે, પણ એક વાર ઉનના કપડાં પહેર્યાં એટલે ધોમધખતા તાપને વખતે પણ એ બધાં પહેરી રાખવાં જ જોઇએ એવો નિયમ નથી. તે જ પ્રમાણે એક વાર ખોટું ખરચ થઈ ગયું, માટે કાળના અંત સુધી એ ખરચો નભાવવા જ જોઇએ એ માન્યતા ખોટી છે. સમય

અને સ્થિતિ પ્રમાણે માણસે ફેરફાર કરવા જ જોઇએ જે એમ ન કરે તે, સાચુ પૂછો તો માણસ જ ન ગણાય પશુ કરતા માણસ વધુ બુદ્ધિશાળી છે તે આવે પ્રસ ગે જ જણાય છે

ખોટા ખરચ રાખવાથી આપણી આબરૂ વધે છે એમ ન માનશો આપણને સારૂ લગાડવા કોઈ કદાચ ખોટા ખરચાના વખાણ કરવા બેસે તો પણ એનાથી છેતરાઇ જશો મા–ફુલાશો મા દુનિયામા બધા બેવકુફો નથી હોતા ડાહ્યા માણસો તો ખોટા ખરચા તરફ અણગમાની નજરે જુએ છે તમે કરકસર કરો અને ધારો કે એકાદ–બે બ્હેનપણીઓ ટીકા કે નિ દા કરે તેથી શુ થઈ ગયુ ? ખોટા ખરચને લીધે જો તમે ત ગ સ્થિતિમા આવી પડો તો કઇ બીજા મદદ કરવા થોડા જ આવવાના હતા ? જેને માથે પડી એ જ ભોગવે તમે ઉડાઉ હશો તો એના કડવા ફળ તમારે પોતાને જ ચાખવા પડશે

ખોટા ખરચ ન રાખવા એનો અર્થ એવો તો ન જ કરશો કે તમારે ખૂબ કજુસ બનવાનુ છે કજુ સાઇ અને કરકસર એ બન્ને એક વસ્તુ નથી કજુસ પૈસાને પરમેશ્વર માને છે, કરકસર કરનાર માણસ જોઇએ તે ઠેકાણે પૈસા ખરચતા સ કોચ નથી રાખતો તમારૂ કુટુ બ સુખી રહે, સ તાનોને સારી કેળવણી મળે એ બધુ તમારે જોવાનુ રહે છે આરોગ્ય, કેળવણી, અતિથિસત્કાર, યાત્રા વિગેરે અર્થે યોગ્ય ખરચ કરવા પડે તો ખુશીથી કરવા બીજા ખોટા ખરચથી બચશો તો એવા આવશ્યક ખરચમા તમને સ કોચાવાનો વખત નહી આવે, માટે વિવેકથી ખરચ કરશો, લોકોની બે ઘડી પૂરતી વાહવાહથી લોભાઇ જશો મા

સાસુ-સસરાની સેવા

એક લોકગીતમાં કહ્યું છે તેમ સસરો, પરિવારનો ડોલતો ડુંગર છે, અને સાસુજી એક વ્હેતી નદી જેવા છે. ડુંગરો પોતાને માથે સંસારની બધી આફતો ઝીલી લે છે, પોતાના આશ્રયે રહેનારને આરામ આપે છે. સસરો હાલતો-ચાલતો ડુંગર છે, કુટુંબના છત્ર જેવો છે. વ્હેતી નદીનું જળ જેમ શ્રમિત પથિકોના થાક-તરસ દૂર કરે તેમ સાસુજી કુટુંબના દુઃખે સંતાપ હરે છે. જે કુટુંબમાં આવી ભાવના હોય છે, તે કુટુંબના સુખની અવધિ જ ગણાય.

દરેક સ્થળે આવું સુખમય દૃશ્ય નથી જોવા મળતું. કેટલાક કુટુંબોમાં ગૃહિણી અને સાસુ-સસરા સાથે આડવેર જેવું હોય છે. ગૃહિણી સાસુ-સસરા તરફ ત્રાંસી નજરે જુએ છે. એવા પરિવારમાં પગલે પગલે દુઃખ-કંકાસ ઉભા થાય છે. કંકાસને લીધે ગોળાના પાણી પણ શોષાય છે.

સાસુ-વહુની વચ્ચે સદ્‌ભાવ હોય, સાસુ અને વહુ માતા અને પુત્રીની જેમ આત્મીયતા જાળવી રહ્યા હોય એવું દૃશ્ય કોઇ પરમ ભાગ્યશાળી પરિવારમાં જ આજે જોઇ શકાય છે. સાસુ-વહુ વચ્ચેના કલેશને લીધે કુસંપ થયો હોય, ભાગલા

પડ્યા હોય, જગતમા પણ અપકીર્તિ થઈ હોય એવા અનેક દાખલાએ મળે છે

સાસુ વહુના ઝગડા આપણા આર્ય સસારના કલકરૂપ છે સસ્કારી કુટુબોમા પણ જ્યારે એવા પ્રસગો બનતા સાભળીએ છીએ ત્યારે આપણુ આશ્ચર્ય વધી જાય છે આપણે પૂછીએ છીએ કે એનુ શુ કારણુ હશે ? ક્લેશ–ક કાસના મૂળ શોધવા એ સ્હેલી વાત નથી સાસુ કે વહુ બન્ને પોતાને નિર્દોષ સાબીત કરવા મથતા હોય છે સસારનો એ એક વિષમ કોયડો છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે

આપણે ક્લેશના મૂળ શોધવાની કઇ જ જરૂર નથી ક્લેશ માત્ર જો દુખદાયી હોય તો તેનો પ્રથમ તર્કે જ નીકાલ આણવો જોઇએ ગૃહિણી–કુળવધૂ એ વિષયમા ધારે તો ઘણી સારી સુધારણા કરી શકે

પહેલી વાત તો એ જ છે કે કદાચ તમારા સાસુ તમને કડવા વચન કહે તો તમારે શાતિથી ઝીરવી લેવા જોઇએ સાસુ ગમે તેમ પણ વડીલ અને આદર તથા શ્રદ્ધાને યોગ્ય છે તેમનો સ્વભાવ ચીડીયો હોય એમ બને તમારો કઇ જ વાક ન હોય છતા તમને એમના તરફથી વારવાર સાભળવુ પડતુ હોય એમ પણ બને, પણ એવે વખતે તમે જો થોડી શાતિ રાખો, મુગે મ્હોઢે સાભળી લો તો એ વાત એટલેથી જ પતી જાય વડીલ કે પૂજ્યજનોના કડવા વાક્ય કે મ્હેણા સાભળવા પડે તો એ તમારી ધીરજ–શાતિ–સહનશીલતાની કસોટીનો સમય છે એમ માની શાત બેસી રહેશો એ પ્રસગ પતી ગયા પછી યોગ્ય અવસરે તમે સાસુ પાસે બધી વાતના ખુલાસા કરી શકો છો

જે વ્હેનો એમ કરવાને બદલે ક્રોધનો જવાબ ક્રોધથી વાળે છે તેઓ કલેશરૂપ અગ્નિમાં નવું ઘી હોમે છે અને દુઃખની માત્રા વધારી મૂકે છે.

બીજી વાત એ છે કે તમે એકદમ ઘરની કુલ મુખત્યારી લેવાનો લોભ ન કરશો. તમારા પતિ ભલે કમાણી કરતા હોય, એમના ઉપર જ ભલે આખા કુટુંબનો આધાર હોય, પરંતુ સાસુ–સસરા અનુભવી અને વયોવૃદ્ધ હોવાથી એમની દરેક આજ્ઞા તમારે સારૂ શિરોધાર્ય જ રહેવી જોઈએ. ગૃહિણી જ્યારે પોતાને ઘરની માલેક માનવા લાગે છે ત્યારે મોટે ભાગે સાસુ-વહુ વચ્ચે કલેશના બીજ વવાય છે. તમે એ લોભથી દૂર જ રહેજો. તમે અધિકારનો નહીં પણ કર્તવ્યનો વિચાર કરજો. કર્તવ્ય બજાવનારને અધિકાર આવી મળે છે. કર્તવ્યથી જ અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. અધિકાર મેળવવા સારૂ માણસને કેટલી તપશ્ચર્યા કરવી પડે છે ?

તમે ગમે તેટલા હુશિયાર કે કેળવાયેલા હો, પણ તમારા સાસુ–સસરા કરતાં અનુભવમાં ન્હાના જ ગણાઓ. એમણે સંસારના જે કડવા–મીઠા અનુભવો કર્યા હોય અને એને લીધે એમણે જે ડહાપણ મેળવ્યું હોય તે તમારામાં ન જ હોય. એ અનુભવને અંગે પણ તમારે સાસુ–સસરાની આજ્ઞામાં રહેવું જોઇએ. એમની આજ્ઞા પાળશો તો પરિણામે તમારૂં પોતાનું જ હિત થશે.

એક બીજી રીતે વિચાર કરો. તમે જે પતિદેવને પૂજો છો એ પતિને પણ એમના માતાપિતા પૂજવા યોગ્ય છે. માતા-પિતાના પ્રતાપે જ તમારા પતિ સારી કેળવણી પામ્યા છે.

જે તમારા પતિના પૂજ્ય હોય તેમના પ્રતિ તમારે કેટલી ભક્તિ રાખવી જોઇએ ? કદાચ સાસુ-સસરા તરફથી કઈ અન્યાય થવા પામ્યો હોય તો પણ એમના ઉપકાર યાદ કરી તમારે ધૈર્ય રાખવુ જોઇએ

શાતિ, ધૈર્ય અને ક્ષમાથી તો વેરી પણ વશીભૂત બને છે એના જેવુ સાત્વિક વશીકરણ બીજુ એક પણ નથી તમે તમારા સાસુ-સસરાનો વિનય રાખશો તો તેઓ તમારી ઉપર એક પુત્રી જેટલો જ સદ્ભાવ રાખશે સાસરામા સારૂ સ્થાન મેળવવુ એ તમારા પોતાના હાથમા જ છે સાસુ સસરાને સતોષ આપવાથી તમે તમારા પતિનો પણ વધુ ચાહ મેળવી શકશો પતિ ઉપર પ્રેમ હોય, છતા પતિના માતા-પિતા પ્રત્યે અભાવ હોય તો સમજજો કે તમારી પતિ-ભક્તિ હજી અધૂરી છે

સાસુ-સસરાની હયાતીને કદિ પણ આફતરૂપ ન માનશો જે કુટુબમા એવા વડીલ નથી હોતા તે કુટુબ એકદમ ઉઘાડા પડી જાય છે દુખ કે આફતના વખતે એમને જેવો જોઈએ તેવો આધાર નથી મળતો જેમના સાસુ-સસરા હયાત છે, જે ગૃહિણી સાસુ-સસરાની પ્રેમપૂર્વક પોતાના હાથે સેવા કરી શકે છે, અનુભવી સાસુ-સસરાની સલાહ મેળવી શકે છે તે ખરેખર ભાગ્યશાળી છે કેટલીકવાર જે વસ્તુ આપણી પાસે હોય તેની કીંમત આપણે બરાબર આકી શકતા નથી અભાવ વખતે જ એની સાચી કદર થાય છે, પણ પછી એ કદર શા કામની ?

સાસુ-સસરા ભલે તેવા આકરા હોય તો પણ બની શકે તેટલી[illegible] કરજો એમના કડવા વચન

તેમના આશીર્વાદથી તમે સુખી થશો. તમારા સંતાનો પણ એમાંથી સારૂં શિક્ષણ મેળવશે અને તમે પોતે જ્યારે સાસુ બનશો ત્યારે તમારી પુત્રવધૂ તમારી સાસુ-સસરાની સેવાનો બદલો ચક્રવર્ધી વ્યાજની સાથે વાળી દેશે.

અસમર્થ પણ વૃદ્ધો પૂજનીય છે. તમારા સાસુ-સસરાએ તો વળી પોતાના સુખ-સગવડનો ભોગ આપી તમારા પતિને મોટા કર્યા છે, ભણાવ્યા છે અને આજની સ્થિતિએ પહોંચાડ્યા છે. તેમના ઉપકારનો બદલો તમે બીજી કઈ રીતે વાળી શકવાના હતા ? સાચો ભક્ત જેમ પોતાના દેવની પોતાના હાથે સેવા-પૂજા કરે છે તેમ જો તમે સાસુ-સસરાની સાથે સમભાવ રાખશો, એમની આજ્ઞા ઉઠાવશો અને એમના પ્રત્યેનો પૂજ્યભાવ જાળવી રાખશો તો તમે એક આદર્શ ગૃહિણી તરીકેની નામના મેળવી જશો. વડીલજનોના અંતરમાંથી આપોઆપ નીકળતા આશીર્વાદ તમારા ભવિષ્યના જીવનને પણ અજવાળશે.

પતિ તો બ્હારના કામકાજમાં રોકાયેલા હોય તેથી માતા-પિતાની જેવી ઘટે તેવી સારવાર ન કરી શકે. તમે તેમની નજીકમાં રહો છો. પતિએ જે સેવા-ચાકરી કરવી જોઈએ તે પણ તમારે ભાગે જ આવે છે. એ ફરજ તમે બજાવશો તો સાસુ-સસરા પણ તમારી ઉપર પોતાની એક પુત્રી જેટલું જ વ્હાલ દાખવશે. તમને પોતાને પણ લાગશે કે સાસરો ડુંગરની જેમ કુટુંબનો શિરછત્ર છે અને સાસુજી નદી જેવા સુખ આપનારા છે એ વાત માત્ર કલ્પના જ નથી, પણ અક્ષરશઃ સત્ય છે; પણ એ બધાનો આધાર તમારી પોતાની ઉપર જ છે, એ વાત કદિ ન ભૂલશો. અધિકારથી નહીં પણ કર્તવ્યથી બધી સુખ-સામગ્રી મેળવી શકશો.

પતિભક્તિ

સ્ત્રીનુ બળ, ગૌરવ, સ પત્તિ અને આશ્રય એ બધા પતિમા જ સમાઇ જાય છે પતિભક્તિના સ બ ધમા અનેક ઉપદેશો અને ઉદાહરણો મળી આવે છે સતી સીતા અને દ્રૌપદીના જીવનચરિત્રો, જે આજે આટલા રસથી સ ભળાય છે તે પતિભક્તિના ઉજ્જ્વળ દૃષ્ટાતરૂપ છે નારીજીવનનુ ગૌરવ પતિ ભક્તિ જ છે એમ સર્વ સતીઓના જીવનથી સિદ્ધ થઇ ચૂક્યુ છે

પતિ–પત્નીનો સ બ ધ જો કે સાસારિક છે, તો પણ એ ધર્મથી અ કિત છે જ્યા એ સ બ ધમા ધાર્મિકતા નથી ત્યા તેની પવિત્રતા રહી શક્તી નથી પતિ–પત્નીનુ રક્ષણ કરે છે, અને પત્ની પતિને ઉન્માર્ગે જતો રોકે છે મતલબ કે પર સ્પરને પોત પોતાની મર્યાદામા રાખવાને અ ગે આ ધર્મસ બ ધ સહાયભૂત બને છે એજ એ દાપત્ય મ બ ધની મુખ્ય પ્રતિષ્ઠા છે

પશુ–જીવનમા લગ્ન સ બ ધ નથી, કારણ કે ત્યા યથેચ્છ વિહાર વર્ત્તે છે મનુષ્યજાતિમા પણ જો પતિને પત્ની પ્રત્યે આદર ન હોય અને પત્નીને પતિ વિષે ભક્તિભાવ ન હોય તો ધર્મના પાયા ઉપર સ્થપાયેલો દાપત્યસ બ ધ ન મચ વાય ઉભયનુ અધ પતન થાય સ્ત્રીઓને મારુ જેમ પતિ

ભક્તિ છે તેમ પુરૂષોને સારૂ એકપત્નીવ્રતનો મહિમા છે. શાસ્ત્રકારોએ પુરૂષનો કે સ્ત્રીનો પક્ષપાત નથી કર્યો. ઉભયને પોતાના ધર્મમાં સ્થિર રાખવાના ઉપાય યોજ્યા છે.

પતિ–પત્નીના નિર્મળ સંબંધમાં પણ કેટલીકવાર અણુ-ધાર્યા અંતરાય આવે છે. એક–બીજાનાં મન વ્યગ્ર બને છે. શુદ્ધ દાંપત્યપ્રેમનો પ્રવાહ જાણે કે સૂકાતો હોય એમ લાગે છે. સ્ત્રીની પતિભક્તિમાં, અડગ નિષ્ઠા એ અંતરાયને પોતાની શક્તિથી ઓગાળી દે છે.

સતી સ્ત્રીની પતિભક્તિ કઠોરમાં કઠોર ગણાતા પુરૂષનું વજ્ર જેવું હૈયું ભીંજાવે છે. પત્થરથી યોજાયેલા પર્વતમાં જેમ ન્હાનું ઝરણુ વહે છે તેમ સ્ત્રીની પતિભક્તિ પુરૂષના પર્વત જેવા હૃદયમાં પણ સ્નેહ--મમતા જન્માવે છે. સતી સ્ત્રી-ઓએ એક માત્ર પતિભક્તિના પ્રતાપે દુષ્ટ ચરિત્રીને સચ્ચરિત્રી, વ્યસનીઓને સંયમી અને સ્વેચ્છાચારીઓને નિયમને વિષે સ્થિર કર્યા છે. પતિભક્તિ એક સાધના છેઃ આરાધના છે. એ સાધનાવડે પોતાનું અને પતિનું જીવન પણ ઉન્નત બને છે.

પતિનો આદર હોય તો જ પતિભકિત રહી શકે એમ ન માનશો. સુખ, દુઃખ, આપ્ત કે વૈભવના સમયમાં પણ તમારી પતિ વિષેની ભક્તિ અચળ, અડગ અને વિકારરહિત રહેવી જોઇએ. ખાસ કરીને જે વખતે મુંઝાવનારા નિમિત્તો ઉભા થાય તે વખતે અંતરના એક ખૂણામાં પ્રકાશતા આ પતિ-ભક્તિરૂપી દીપકને વધુ સચેત બનાવવો જોઇએ. પતિભક્તિના પ્રકાશથી તમારા માર્ગમાં અનેરો પ્રકાશ પડશે. જીવનમાર્ગ નિષ્કંટક બનશે.

પ્રેમ મળે તો જ બદલામા તમે ભક્તિ આપી શકો એવો વિચાર નહીં કરતા પતિભક્તિ એ કઇ બદલાની કે બજારની વસ્તુ નથી તમને તમારા સ્વામીનો સ્નેહ–સત્કાર મળે યા ન મળે, પરતુ તમારા હૃદયમા જે પતિભક્તિનો પ્રકાશ છે તેને કદિ પણ ઓલાવા દેશો મા તમારી નિષ્ઠા અને ભક્તિમા જે બળ છે તેની ભલે તમે કીમત ન સમજો, પણ એટલુ શ્રદ્ધાથી માનજો કે તમારી પતિભક્તિ તમારા પતિને પાછા સુમાગે વાળશે શકા–વ્હેમ–ક્લેશ વિગેરે અદૃશ્ય થશે અને રાત્રીના અધકાર પછી જેમ દિવસનો સૂર્ય ઉગે તેમ તમારે ત્યા પણ સુખનુ સ્હવાર ઉગશે

તમારૂ સર્વસ્વ હરાઇ જાય તો પણ તમારે ગભરાવાની જરૂર નથી કર્મફળ તો સૌને સહેવા જ પડે છે, પરન્તુ જો તમારી પતિભક્તિ શુદ્ધ અને અખડિત રહી હશે તો તેના પ્રતાપે તમે સ્વર્ગના દેવોને પણ અદેખાઇ આવે એવી સમૃદ્ધિ જમાવી શકશો

પતિભક્તિ એ સ્ત્રી–જાતિનો પવિત્ર અગ્નિ છે એ અગ્નિ આસપાસના બધા વ્હેમ, પાપ, વિઘ્નોને બાળીને ભસ્મ કરી દે છે

ગૃહજીવનનો મૂળ પાયો પતિભક્તિ છે બની શકે એટલી પતિની સેવા કરજો, એમનુ શુભ ચિતવજો, એમની આજ્ઞાનુ યથાશક્તિ પાલન કરજો એથી તમારો સસાર પણ સુખમય અને મધુર બનશે પતિભક્તિ એ એક જ એવી વસ્તુ છે કે જે બીજા સદ્ગુણોને પોતાની તરફ આકર્ષી લાવશે તમારા જીવનને રસ અને ઉલ્લાસથી ભરી દેશે સસારના તોફાનો તમને કઇ જ હાનિ નહીં કરી શકે

શાસ્ત્રીય કથાનક.

ચાર પ્રકારની પુત્રવધૂઓ.

એક સમયે રાજગૃહમાં ધન્ય નામનો સાર્થવાહ રહેતો. તે ઘણો સમૃદ્ધિવાળો હતો. તેને ચાર પુત્રો હતા. એ ચારે પુત્રો પરણેલા હતા. તેમની સ્ત્રીઓનાં નામ અનુક્રમે ઉજ્ઝિકા, ભોગવતી, રક્ષિકા અને રોહિણી હતાં. ધન્ય સાર્થવાહની એ ચારે પુત્રવધૂઓનાં નામ એમના સ્વભાવને જ બરાબર અનુસરતા, એ વાત નીચેના કથાનકથી બરાબર સમજાશે.

સાર્થવાહ માત્ર શ્રીમંત જ ન હતા. રાજા–પ્રજાના સાચા સલાહકાર પણ હતા. રાજગૃહના મહારાજા, મંત્રી અને વેપારીઓ પણ એમને સન્માન આપતા.

એક દિવસે એમને વિચાર થયો કે કદાચ હું થોડા વખતને માટે બ્હારગામ ગયો હોઉં, અથવા તો છેક અશક્ત બન્યો હોઉં, મારાથી કંઇ કામકાજ થઇ શકે એવું ન હોય તો તે વખતે આ કુટુંબની 'શી સ્થિતિ થાય ? આ આખા યે કુટુંબમાં એવું કોણ છે કે જેની ઉપર આધાર રાખી શકાય ? રાત્રી એ ચિંતામાં વીતી ગઇ. સવારમાં ઉઠતા જ તેમણે પોતાની ચારે પુત્રવધૂઓને બોલાવી પાંચ–પાંચ શાલિના દાણા આપ્યા.

" હમણા આ પાચ દાણા આપુ છુ તે લ્યો ક્યારે પાછા માગીશ તે અત્યારે નથી કહેતો, પણ માગુ ત્યારે મને પાછા સોપજો " દરેક પુત્રવધૂને સાથવાહે એ પ્રમાણે કહીને વિદાય કરી

પહેલી પુત્રવધૂ વિચાર કરવા લાગી " ઘરમા શાલિના ભડાર ભર્યા છે સસરાજીને આવી બુદ્ધિ શા સારૂ સૂઝી હશે? ઘરડા થયા એટલે બુદ્ધિ બ્હેર મારી ગઇ લાગે છે જે ઘરમા શાલિના ભડાર ભર્યા હોય ત્યા આ પાચ દાણાની શી કીમત છે? ઘરમા દાણાની ક્યા ખોટ છે? જ્યારે માગશે ત્યારે બીજા એવા જ દાણા સસરાજીને દઇ દેશુ " આવો વિચાર કરીને ઉજ્ઝિતા નામની પુત્રવધૂએ એ દાણા ફગાવી દીધા

બીજી પુત્રવધૂ વિચારવા લાગી " સસરાજીએ બીજુ કઇ નહી ને આ દાણા આપ્યા તેમા કઇક અર્થ હોવો જોઇએ ખરેખર એ ખાવા સારૂ જ આપ્યા છે પેટમા નાખ્યા સિવાય એનો બીજો ક્યો સદુપયોગ હોઇ શકે? કદાચ ખાઇ જવાથી એનુ સારૂ ફળ મળે પાછા માગશે તો ગમે ત્યાથી આવા પાચ દાણા લાવી આપવા એ કઇ બહુ મોટી વાત નથી " આવા વિચારથી ભોગવતીએ એ દાણા પેટમા પધરાવી દીધા

ત્રીજી પુત્રવધૂને વિચાર વયો " સસરાજી પિતા તુલ્ય છે તેઓ પોતે જ્યારે અમને રૂબરૂમા બોલાવી આ પ્રકારના દાણા આપે ત્યારે તેમા કઇક પણ ઉડો અર્થ હોવો જોઇએ સસરાજી પરમ બુદ્ધિમાન પુરૂષ તરિકે પકાય છે એમના બુદ્ધિ અને અનુભવ પાસે આપણી બુદ્ધિ કઇ વિસાતમા

નથી, માટે આ દાણા સારામાં સારી રીતે સાચવી રાખવા અને માગે એટલે પાછા સોંપવા એ મારી મુખ્ય ફરજ છે.” આવો વિચાર કરી રક્ષિકા નામની પુત્રવધૂએ શાલિના દાણા વસ્ત્રના છેડામાં બાંધી એક ડાબલીમાં મૂકી જાળવી રાખ્યા.

ચોથી પુત્રવધૂએ પોતાના પિયરીયાઓને બોલાવી કહ્યું કે: “ મારા સસરાજીએ આપેલી આ એક સંપત્તિ જ છે એમ માનજો. એનો એકે-એક કણ, વર્ષાઋતુમાં આપણા ખેડાયેલા ખેતરમાં જુદા ક્યારામાં વાવજો. એમાંથી જે કંઇ પેદા થાય તે પાછું ફરી ફરીને વાવજો અને જેટલી બની શકે એટલી એની વૃદ્ધિ કરજો.” રોહિણીના પિયરીયા એ પ્રમાણે રોહિણીનો સંદેશ-ઉપદેશ સાંભળી દાણા લઇને ત્યાંથી વિદાય થયા.

એ વાતને ચાર ચોમાસા વીતી ગયા.

પાંચમે વર્ષે સાર્થવાહે પોતાની સૌથી મોટી પુત્રવધૂ ઉજ્જિઝકાને બોલાવી પૂછયું: “ આજથી પાંચમા વર્ષ ઉપર મેં તમને પાંચ શાલિના દાણા આપ્યા હતા તે યાદ છે ? ”

ઉજ્જિઝકાએ હા પાડી.

“ એ દાણા મને પાછા આપી શકશો ? ” સાર્થવાહે બીજો પ્રશ્ન પૂછયો. ઉજ્જિઝકા મુંઝાણી પણ કંઇક વિચાર આવતાં તે કોઠાર તરફ ઉતાવળે પગલે ગઇ અને ત્યાંથી એવા જ પાંચ દાણા લઈ આવી.

“ મેં આપ્યા હતા તે જ આ દાણા છે ? ” સસરાજીએ ખાત્રી કરવા પૂછયું.

“નહીં જી, એ તો મેં તરતજ ફેંકી દીધા હતા. નકામા

શા સારૂ સઘરી રાખવા ? આપણા ભડારમા દાણાનો ક્યા તુટો છે ? " ઉજ્ઝિકાએ પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે ખુલાસો કર્યો સાથવાહે મનમા જ એ પુત્રવધૂની કીમત આકી લીધી

એ પછી સાર્થવાહે ભોગવતી નામની પુત્રવધૂને બોલાવી, પેલા દાણાનુ શુ થયુ ? તે વિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો ભોગવતીને મન એ દાણાની કશી જ કીમત ન હતી, તેથી તો તેણી તત્કાળ એ શાલિ ઉપરના ફોતરા ઉખેડી ખાઇ ગઇ હતી સસરા જીએ એ હકીકત પણ જાણી લીધી

ત્રીજી પુત્રવધૂએ, પહેલાના જ દાણા હાજર કર્યા પોતે કેવી રીતે જાળવ્યા હતા, કેટલી કાળજીથી રાખ્યા હતા તે ટૂકામા કહી સભળાવ્યુ જે વસ્ત્રથી બાધ્યા હતા તે વસ્ત્ર અને જે દાબલીમા મૂકી દાટ્યા હતા તે સુદર દાબલી પણ બતાવી

ત્રીજી પુત્રવધૂ-રક્ષિકાના જતનથી સાર્થવાહ સતુષ્ટ થયો પછી તેણે ચોથી પુત્રવધૂ રોહિણીને પૂછ્યુ " બેન ! તમારા દાણા કયા છે ?"

" કહો તો હાજર કરૂ, પણ એ દાણા એમ નહી આવી શકે " વિનીત ભાવે રોહિણીએ જવાબ આપ્યો

સાથવાહ આશ્ચર્યમા ડુબ્યો બધી પુત્રવધૂઓએ જે કઇ ખુલાસો કર્યો હતો તેથી તદ્દન જુદા જ પ્રકારનો-વિચિત્ર ખુલાસો સાભળી તે બોલ્યો " તમને મે જે પાચ દાણા, પાચ વરસ ઉપર આપ્યા હતા "

" પૂજ્ય સસરાજી ! " સાર્થવાહને વધુ બોલવાનો શ્રમ નહી આપવાની ઇચ્છાથી રોહિણી બોલી " હુ આપનો આશય

બરાબર સમજી છું, પણ એ દાણાનો પરિવાર એટલો બધો છે કે એમ ને એમ દાણાને અહીં રજુ નહીં કરી શકાય."

સાર્થવાહ વધુ આશ્ચર્યમાં ડૂબ્યો. દાણાનો પરિવાર? એ કંઇ સમજી શક્યો નહીં.

રોહિણીએ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું: "એ પાંચ દાણા વર્ષે વર્ષે વૃદ્ધિ પામતા આજે એવી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે કે આપ પૂરતાં ગાડી-ગાડાં આપો તો જ મારા પિયરમાંથી ધાન્યના ભંડાર અહીં લાવીને આપની આગળ હાજર કરી શકું." પોતે એ દાણા પોતાના પિતા-ભાઈ વિગેરેને શું કહીને સોંપ્યા હતા અને ખેતરમાં સંભાળપૂર્વક વાવવાથી એ દાણા કેટલા વૃદ્ધિ પામ્યા હતા તે પણ પ્રસંગોપાત રોહિણીએ કહી સંભળાવ્યું.

સ્વાભાવિક રીતે જ સાર્થવાહને એ વૃત્તાંત સાંભળી બહુ આનંદ થયો. ચાર પુત્રવધૂઓમાં સૌથી વધુ સુજ્ઞ, દીર્ઘદર્શી અને કુટુંબના સુખ-કલ્યાણમાં વૃદ્ધિ કરી શકે એવી આ રોહિણી જ છે એમ તેને પૂરતી ખાત્રી થઈ.

સાર્થવાહે ઉજ્ઝિતાને ઘર, આંગણા સાફ કરવાનું, વાસીદું વાળવાનું; ભોગવતીને દળવા-ખાંડવાનું-રાંધવાનું: રક્ષિકાને કોઠાર તથા આભૂષણો વિગેરેનું રક્ષણ કરવાનું કામ સોંપ્યું. રોહિણી ગૃહતંત્રની મુખ્ય અધિષ્ઠાત્રી બની. એની બુદ્ધિમત્તા તથા કાર્યદક્ષતા ઉપર સૌ મુગ્ધ થયા. ન્હાની હોવા છતાં પોતાની આવડત અને યોગ્યતાને લીધે તે ઘરની વડેરીરૂપે ઓળખાવા લાગી.

આજે પણ ઉજ્ઝિતા અને ભોગવતી ઘેર ઘેર મળી શકે છે. રક્ષિકા મળવી મુશ્કેલ છે અને રોહિણી તો કોઇ પરમ ભાગ્યવાન કુટુંબમાં જ હોય છે.

ઉજ્ઝિતા એટલે બીલકુલ બેદરકાર, ભોગવતી એટલે પૂરી સ્વાર્થી, પેટનો જ વિચાર કરનાર, રક્ષિકા એટલે રખેવાળ અને રોહિણી એટલે જે કઇ હોય તેમા સારો વધારો કરનાર

જે કુટુબમા રક્ષિકા અને રોહિણી હોય તે સુખી હોય એ નિ શક વાત છે તે જ પ્રમાણે જે કુટુબમા વસ્તુમાત્રને વેડફી નાખનારી ઉજ્ઝિતા અને ખાવા-પીવામા, પહેરવા-ઓઢવામા જ મોજ માનનારી ભોગવતી હોય તે કુટુબ, પૂર્વના ભાગ્યથી સારી સ્થિતિમા હોય તો પણ તે સ્થિતિ વધુ વખત નીભાવી શકે નહીં

પણ મા ઉપરથી ઉજ્ઝિતા કે ભોગવતીની કઈ જરૂર જ નથી એમ માનવાનુ નથી ચાર પુત્રવધૂઓ, વસ્તુત એક જ શરીરના સ્વભાવરૂપે રહી શકે છે કુટુબમા એવી પણ વસ્તુઓ હોય કે જે સભાળપૂર્વક નાખી દેવામા ન આવે તો પગલે પગલે સંકટરૂપ થાય એ વખતે ઉજ્ઝિતાના સ્વભાવની જરૂર પડે છે વિવેકપૂર્વક નાખી દેતા આવડે તો ઉજ્ઝિતાની પ્રકૃતિ ઉપયોગી થઈ પડે ઘરનો પુજો-કચરો આપણે ફેકી દઇએ છીએ, કોઈ જ એવી નકામી વસ્તુ સઘરી રાખતુ નથી ગૃહિણીના સ્વભાવમા ઉજ્ઝિતાનો અશ ન હોય તો ઘર કેટલુ ગદુ રહે ?

ભોગવતીની પણ કઇ ઓછી જરૂર નથી જે સારુ ખાઈ શકે છે, સારી રીતે પહેરી-ઓઢી શકે છે તે બીજાને સારી રીતે ખવરાવી પણ શકે, પહેરાવી-ઓઢાડી પણ શકે મા (ગમે તેમ કરીને ખાવુ-પ્રમાદવશ બની પડી રહેવુ એ હેતુ ન હોવો જોઇએ કુટુબના સારી ભોગવતી હોય અને

ભોજનાદિ સામગ્રીથી કુટુંબીઓને સંતોષ આપતી હોય તો તે સ્વભાવ પણ એક અપેક્ષાએ ઈચ્છવા યોગ્ય જ ગણાય.

ગૃહિણી રક્ષિકા બને તો ઘણો ખોટો ખરચ બચી જાય. કરકસરનો સ્વભાવ એ વસ્તુતઃ રક્ષિકાના સ્વભાવનો જ પડઘો છે. પ્રાપ્ત સ્થિતિ સંભાળી રાખવામા પણ કાળજી અને સાવચેતી રાખવાં પડે છે.

રોહિણી અને રક્ષિકા વચ્ચે સખીભાવ હોય, રોહિણી નવી વૃદ્ધિ કરતી હોય અને રક્ષિકા રખેવાળી કરતી હોય તો દૈવને પણ બે ઘડી આઘે ઉભા રહેવું પડે.

સૌ રોહિણી ભલે ન બની શકે. ઉજ્જિતા, ભોગવતી અને રક્ષિકાના સ્વભાવનો જીવનમા મેળ સધાય તો પણ ગૃહિણી કુળની લક્ષ્મીરૂપે ઘરની ભાગ્યવિધાતા તરીકે પ કાઇ જાય

રોહિણી કે રક્ષિકા કોઇની પાસે અધિકાર માગવા ન્હોતાં ગયાં, એમની આવડતથી જ એ અધિકાર એમને મળ્યો હતો. તમે પણ તમારી સેવા, ભક્તિ અને બુદ્ધિમત્તાથી એ પ્રકારનો અધિકાર મેળવશો. પરાણે મેળવેલા અધિકાર વધુ વાર ટકી શકતા નથી.

કજીયા-કંકાસ કરવાથી કોઇ પ્રકારનો અધિકાર મળી જશે એ વાત મનમાંથી કાઢી નાખજો. સારાં વસ્ત્રો કે આભૂષણો પહેરવા માત્રથી તમારી કીર્ત્તિ વધશે એ ભ્રમણા પણ કાઢી નાખજો. કુટુંબનું સુખ, શાંતિ જાળવી શકશો તો આદર અને કીતિ પોતે જ તમારી આગળ બે હાથ જોડી ઉભાં રહેશે.

ઐતિહાસિક કથા

જોધપુર-નરેશ યશવંતસિંહ એક વાર શાહેનશાહ શાહજહાના હુકમથી ઔરંગઝેબની સામે લડવા મેદાને પડ્યા. ઔરંગઝેબ જેટલું સૈન્યબળ યશવંતસિંહ પાસે ન હતું. જે થોડા સૈનિકો હતા તે પણ કપાઈ મુઆ. યશવંતસિંહના મનમાં જીવન કે મૃત્યુનો પ્રશ્ન ઊભો થયો. જીવવું હોય તો યુદ્ધના મેદાનમાંથી નાસી છૂટવા સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ રહ્યો નહોતો.

એક માત્ર જીવવાની ઇચ્છાથી યશવંતસિંહે પાછાં પગલાં ભર્યાં તે દિવસે રાજપૂતોની [illegible] ઉપર [illegible] પછી.

યશવંતસિંહની રાણી, સિસોદીય કુળની રાજકુમારી હતી. તેણીએ જ્યાં સાંભળ્યું કે પોતાનો પતિ યુદ્ધના મેદાનમાંથી જીવતો પાછો આવે છે અને માત્ર પોતાના પ્રાણ બચાવવા આવે છે ત્યારે તેના [illegible] પણ [illegible] પતિની કાયરતા તેણીને અસહ્ય થઈ પડી. એ વચને તેણીએ પોતાના સૈનિકોને, મુખ્યને [illegible] પતિની [illegible] તો [illegible] જીવવા [illegible] આપો [illegible] કરી તેણીએ રાજમહેલના દરવાજા બંધ કરી દીધા.

પોતાના પતિને ખુલ્લે ખુલ્લા શબ્દોમાં સંદેશો સંભળાવી દીધો કેઃ "તમારા જેવા કાયર, યુદ્ધના મેદાનમાંથી પાછે પગલે નાસી આવેલા પતિનું મ્હો જોવા હું ખુશી નથી. તમારે માટે આ રાજમહેલના દરવાજા બંધ છે."

ક્ષણિક નબળાઇને વશ બની ગયેલા આવા અનેક પતિઓને સતી સ્ત્રીઓએ પ્રેરણા અને સ્ફૂર્તિના અમૃત પાયા છે. તેમની નબળાઇને પોતાના મધુર શબ્દોથી ધોઈ નાખી છે.

શિશોદીયા રાજકુમારીએ વધુમાં એમ પણ કહેલું કે "તમને અમારી ચિંતા હોય તો તે કાઢી નાખજો. 'અમારી પાછળ અંતઃપુરમાં વસનારી ઓરતોની શી દશા થશે?' એવી ફીકર ન કરતા. જો તમે લડતા લડતા વીરગતિને પામશો તો અમે પણ તમારી પાછળ પાછળ જ ચાલી નીકળશું અને વિજય મેળવીને પાછા આવશો તો અમે તમારી આરતી ઉતારવા તૈયાર રહેશું."

સ્ત્રી કેવળ વિલાસ કે ભોગોપભોગની જ વસ્તુ નથી. આર્ય રમણીઓએ કસોટીના સમયે પોતાના પતિ, પુત્ર, પિતા વિગેરેને આશ્વાસનો આપ્યાં છે· એમને પોતાના હાથે બખતરો પહેરાવી સંગ્રામમાં મોકલ્યા છે. સ્ત્રી ગૃહસ્થધર્મની સહચારી છે, એમ તેમણે પોતાની શક્તિથી બતાવી આપ્યું છે કોઈ પણ સ્ત્રીએ પોતાની કીંમત ઓછી આંકવાની જરૂર નથી.

કોટાની રાજકુમારી

અબરના વિખ્યાત મહારાજા જયસિહના લગ્ન, કોટાની રાજકુમારી સાથે થયા હતા કોટાની આ રાજબાળા ઘણી સાદી, સરળ તથા નિરાડબર હતી એ મૂલ્યવાન વસ્રો અને ઘરેણા–ગાઠાના ઠઠારાને સાવ નકામા માનતી ગૃહિણીની સાચી સુદરતા એની સાદાઈમા જ છે એવી તેણીને પાકી શ્રદ્ધા હતી વેશ્યાઓ ભલે અલકાર સજે, ભલે ટાપટીપ રાખે, કુળવધૂને એ બધુ ન શોભે

પણ અબરના અતપુરમા આવ્યા પછી એ સારી રાજબાળાને રગબેરગી ભપકાદાર–ઝીણા–મુલાયમ વસ્ત્રોના સાજ સજવાની આજ્ઞા થઈ એને કહેવામા આવ્યુ કે આ અબરનુ અતપુર છે તમારા બાપનુ ઘર નથી સાદાઈ અહી નહી ચાલે અહી તો જે પ્રમાણે બીજી રાણીઓ ભાતભાતના સોળ શૃગાર સજે છે તેમ તમારે પણ સજવા પડશે

કોટાની રાજકુમારી માત્ર સાભળીને બેસી રહી પોતાના નિશ્ચયથી એક તસુ પણ ન ડગી

એક દિવસે મહારાજ જયસિંહ અને કોટાની રાજકુમારી એકાંતમાં બેઠા હતા. મહારાજાએ કોટાવાળી રાજબાળાને સમજાવવાની શરૂઆત કરીઃ

“ આ સાદાઇ અમારા અંબરના રાજમહેલ સાથે મેળ ખાતી નથી. તમે જુઓ છો કે અહીંની એક ન્હાનામાં ન્હાની અને ગરીબમાં યે ગરીબ દાસી સારાં વસ્ત્રાભૂષણ પહેરે છે. એ બધાની વચમાં તમે છેક સાદાં વસ્ત્ર પહેરીને બેસો એ કંઇ ઠીક ગણાય ? ”

કોટાની રાજબાળા એ વખતે પણ કંઇ જવાબ આપવાને બદલે મૌન જ રહી. વિલાસ–શૃંગારમાં શ્રદ્ધા ધરાવનારા પતિના ઉપદેશવાકયો એવાં જ હોય એમ માની અંબરરાજના મ્હોં સામે નીરખી રહી. પતિનો એ સ્વાભાવિક અધિકાર હતો.

અંબરરાજ ઉપદેશથી પણ પાચ–પંદર ડગલા આગળ ગયા. તેમણે પાસે પડેલો એક કાચનો કટકો હાથમાં લીધો અને કોટાવાળી રાજબાળાએ જે જાડું–સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેર્યું હતું તેમાં કાપા મૂકવા માંડ્યા ‘ આવાં જાડાં વસ્ત્રની અહીં આવી જ દુર્દશા થવાની ’ એમ તેઓ સીધી રીતે સૂચવવા માગતા હતા.

કોટાની રાજબાળા એ વાત તરત જ સમજી ગઇ. તેની આખમા વાઘણનું તેજ ચમકયું. તે બોલીઃ “ ખબરદાર, મહારાજા ! આ જાડા–સાદા વસ્ત્રનું અપમાન એ વસ્તુત: મારા પિતૃવંશનું અપમાન છે. હુ એ નહીં ખમી શકું.

તમે રાજકુમાર છો, તો હુ પણ એક રાજકુમારી છુ સ્ત્રી એટલે માત્ર ચરણદાસી એમ ન સમજશો સ્ત્રી પતિનુ અને પતિ પત્નીનુ સન્માન સાચવવાને બધાયેલ છે જ્યા પર સ્પરમા એવુ સન્માન નથી ત્યા દપતી–સબધ રહી શકતો નથી " થોડી વાર રહીને તે પુન બોલવા લાગી

" અને તમને શૃગાર જોઇએ છીએ ? એ શૃગાર, એ બનાવટી–નાટકી હાવભાવ તમને તમારી વિવાહિત ગૃહિણી પાસેથી નહીં મળે એ મળશે તમને બજારૂ વેશ્યાઓ પાસેથી હુ ક્ષત્રિયબાળા છુ આ હાથ પોતાના પતિ કે પુત્રને યુદ્ધના સાજ કેવી રીતે સજાવવા તે જાણે છે આ હાથ તમને બખ તર પહેરાવી શકશે અને જોઇએ તો આ જ હાથ તલવાર પણ ચલાવી શકશે શગાર, વિલાસ કે બનાવટની મારી પાસેથી આશા ન રાખતા "

મહારાજાના હાથમાનો કાચનો ટુકડો નીચે પડી ગયો વીર ક્ષત્રિયાણીના શબ્દતેજે એને આજી નાખ્યો તે પછી જ મહારાજ સમજી શકયા કે સાદાઇ એટલે અનાવડત નહિ પણ કળા–કૌશલ્ય અને તેજસ્વિતાનો સૌમ્ય પ્રકાશ એને જ લોકો સાદાઈ કહે છે

વિલાસનું પરિણામ

મહમ્મદશાહ, એ વખતે દિલ્હીનો શહેનશાહ હતો. એ ઘણો વિલાસી, રંગીલો, મોજીલો હતો.

રાજાની વિલાસિતા ધીમે ધીમે પ્રજામાં ઉતરે છે. દિલ્હીનો વૈભવ અપાર હતો. વૈભવ વિલાસને ખેંચી લાવે છે.

દિલ્હી વિલાસના પ્રવાહમાં ગળા સુધી ડૂબ્યું હતું. મહમ્મદશાહના દરબારમાં મદિરાની છોળો ઉડતી. નાચ-ગાનના મુજરા જામતા. ક્યાંય અફીણ ઘુટાતાં હોય, ક્યાંય હુક્કા ગડગડતા હોય મહમ્મદશાહનું રાજ્ય એટલે આમોદ-પ્રમોદનું સામ્રાજ્ય, એવી સ્થિતિ હતી.

દરબારમાં જ વિલાસ ભર્યો હતો એમ ન્હોતું. કળા-કારીગરીમાં, કાવ્યોમાં, સંગીતમાં, પહેરવેશમાં બધે વિલાસનું ઝેર વ્યાપી ગયું હતું.

દરબારીઓની આખો મદથી ચકચૂર રહેતી અમલદારો પણ વિલાસના ઘેનમા જ હરતા-ફરતા સામી દીવાલની પાછળ શુ ચાલી રહ્યુ છે તે જાણવાની-સમજવાની કોઇને જરા ય પરવા ન હતી

એટલામા લાહોરથી સમાચાર આવ્યા " ઉત્તરમાથી નાદિરશાહની સવારી આવે છે દિલ્હી લૂટવા એ અધીરો બ ચો છે "

મહમ્મદશાહના દરબારમા એ સમાચાર પહોચ્યા, પણ કોઇને એ સમાચાર સાભળવા ન ગમ્યા કોઇએ સમાચાર લઈ આવનારની મશ્કરી કરવા માડી તો કોઇએ દિલ્હીના ઊચા કીલ્લાની સ્તુતિ કરવા માડી, પણ નાદિરશાહ જેવા દુશ્મન સામે દિલ્હીનુ રક્ષણ શી રીતે કરવુ એ વિષયમા વિચાર કરવા જેટલી પણ કોઇને ફુરસદ ન્હોતી

શેતરજ અને ચોપાટના દાવ ખેલાતા હોય, તેતર અને મુરઘાની લડાઈઓ ચાલતી હોય, હાથમા મદિરાના પ્યાલા ઉભરાતા હોય, વારાગનાઓના મુજરા ચાલતા હોય ત્યા યુદ્ધની વાત કોને ગમે ?

એ વિલાસનુ જે પરિણામ આવવુ જોઇતુ હતુ તે જ આવીને ઉભુ રહ્યુ મહમ્મદશાહ, નાદિરશાહના હાથમા કેદી બન્યો મોગલોના માનીતા લાલ કીલ્લા ઉપર નાદિરશાહે પોતાના પહેરેગીરો મૂકી દીધા

બીજી જ પળે નાદિરશાહે હુકમ કર્યો " રગમહેલની

તમામ ઓરતોને મારી સામે હાજર કરો. એમને કહો કે એમનાં સારામાં સારાં વસ્ત્રો પહેરી મારી આગળ આવી નાચ કરે. ”

પુરૂષો વિલાસમા ડૂબ્યા હોય ત્યાં અબળાઓની લાચાર દશાનું તો પૂછવું જ શુ ? રંગમહેલની બેગમોને સારૂ નાદિરશાહનો હુકમ માનવા સિવાય બીજો કોઇ માર્ગ જ કયા હતો ?

જનાનખાનાની એક પણ અબળાએ, નાદિરશાહના એ અન્યાયી આદેશનો વિરોધ ન કર્યો. કોઇએ એમ પણ ન કહ્યું કે “ અમે પણ પુત્રી, બ્હેન અને માતાની જાતના છીએ. અમારી બેઈજ્જતી સમસ્ત માતાઓની બેઈજ્જતી છેઃ પરપુરૂષની સામે અમે ઉઘાડે માથે કઇ રીતે ઉભી રહી શકીએ ? ” જીંદગીભર જેમણે શૃંગાર અને વિલાસ ખેલ્યાં હોય તેઓ એમ કહેવાની હિમ્મત કરી જ શકે નહીં એ સ્વાભાવિક છે. ખુલ્લા પગે ચાલતા જેમને શરદી થઈ જાય, મખમલથી બીછાવેલી શેતરંજ ઉપર ચાલતાં પણ જેમને શ્વાસ ચડી આવે, સૂર્યનો તડકો તો દૂર રહો, ચંદ્રની શીતળ ચાંદની પણ રખેને પોતાના ચ્હેરા જોઇ જાય એવી દહેશત રહેતી હોય ત્યાં એક જુલ્મીના જુલ્મ સામે વિરોધનો શબ્દ સરખો પણ બોલવાની કોની છાતી પણ ચાલે ?

અને આ તો નાદિરશાહનું ફરમાન ! આંખના એક પલકારામાં સારા યે શહેરને ઉજજડ–મેદાન બનાવી દે.

હૂકમ પ્રમાણે અંતઃપુરની બેગમો હાજર થઈ ગઇ. નાદિરશાહની આંખ એ વખતે સ્હેજ મીંચાયેલી હતી.

ચોકી વાગે તે જાગ્યો દિલ્હીના શહેનશાહનું જનાનખાનું સામે ઊભું હતું માત્ર એક ઇશારાની જરૂર હતી બધી બાઈઓ નાચવા તૈયાર હતી

નાદિરશાહને આ પ્રયોગે સદ્બુદ્ધિ સૂઝી એને વિચાર આવ્યો “ આ સ્ત્રીઓ, જેમને પોતાની આબરૂનો પણ ખ્યાલ નથી તેમનું અપમાન કરવાથી મને શું લાભ થવાનો હતો ? ”

“ જાઓ અહીંથી એકદમ નીકળી જાઓ તમારા પડછાયો પણ મારી ઉપર ન પડવો જોઈએ જે ઓરતો પર પુરુષની સામે આવતા શરમાતી નથી તે ઓરતોના સંતાનો આવી મોટી શહેનશાહત શી રીતે ચલાવી શકવાના હતા ? ”

નાદિરશાહે અંતઃપુરની અબળાઓને રજા આપી ઇતિહાસ કહે છે કે મોગલોના વિલાસ-વૈભવે જ, મોગલાઈ શહેનશાહતનો અંત આણ્યો પુરુષજાતિના વિલાસને, સ્ત્રીજાતિ જ્યારે વધાવી લે છે ત્યારે ગમે તે સામ્રાજ્યના પાયા પણ ડોલી ઉઠે છે ગૃહસ્થોના વૈભવ એની પાસે કઈ વીસાતમાં છે ? વિલાસરૂપી ઝેરના પ્યાલા પીનારા ગૃહસ્થોના તો બીજી ઘડીએ જ બાર વાગી જાય એમાં શી નવાઈ ?

જગતશેઠના ઘરની લક્ષ્મી

બંગાળ, બિહાર અને ઓરીસામાં એક દિવસે—નવાબી અમલમાં, જગતશેઠના નામની આણ વર્ત્તતી. નવાબ અને સુબા તો રોજ–રોજ બદલાતા; પણ જગતશેઠનો શાસનદંડ હંમેશા એકધારો, અચળ અને સ્થિર રહેતો. જગતશેઠનો ધનભંડાર કુબેરના ભંડારની હરિફાઈ કરતો. લક્ષ્મી, બુદ્ધિ અને શક્તિના પ્રતાપે બંગાળ, બિહાર ને ઓરીસામાં જગતશેઠ એકલા એ પ્રાંતના ભાગ્યવિધાતા ગણાતા.

પણ જગતશેઠ–કુટુંબના જે મૂળપુરૂષ બંગાળમાં સૌ પહેલાં આવ્યા તે પોતે બહુ ગરીબ અને નિરાધાર હતા. એમ કહેવાય છે કે તેઓ પોતાની સાથે માત્ર દોરી–લોટો લઈને જ આવેલા. ધીમે ધીમે એમનો વેપાર વધ્યો. પહેલાં જેમને કોઇ જાણતું પણ નહીં તેમનું નામ ઘેર ઘેર ગવાવા લાગ્યું. એક સામાન્ય વેપારી જગતશેઠની ઉપાધિને યોગ્ય ગણાયા.

હીરાલાલ અને મોતીલાલ એમ બે ભાઈઓ અને બન્ને ભાઇની પત્નીઓ, એટલો જ એ જગતશેઠનો મૂળ પરિવાર

હતો હીરાલાલની સ્ત્રીનુ નામ તારાબાઈ અને મોતીલાલની સ્ત્રીનુ નામ લલિતાબાઇ હતુ બન્ને ભાઇ વચ્ચે ઘણો સારો સ્નેહ હતો તારાબાઈ ઘરનો બધો કારભાર ચલાવતી મોતી લાલ અને લલિતા ઉપર તારાબાઈનો માતૃસ્નેહ વર્ષતો

તારાબાઇએ એક પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી " ઘરનો બહારથી બે ભાઇ ગમે ત્યારે પાછા ઘેર આવે ત્યારે કોઇએ ખાલી હાથે ન આવવુ " બીજુ કઇ ન હોય તો એકાદુ સૂકુ તરણુ હાથમા રાખીને ઘરમા દાખલ થવુ, પણ ખાલી હાથે તો ન જ આવવુ એ, એ પ્રતિજ્ઞાનો અર્થ હતો બન્ને ભાઈઓએ તારા બાઇની એ આજ્ઞા માથે ચડાવી હતી મનમા તો બન્ને સમ જતા હતા કે એ પ્રતિજ્ઞા માલવગરની છે, પણ તારાબાઈનુ મન મનાવવા એમણે એ હસવા જેવી પ્રતિજ્ઞા પણ માન્ય રાખી હતી

મોતીલાલ કોઇ કોઈવાર બહારથી આવતો ત્યારે ખાલી હાથે ઘરમા દાખલ થતો, પણ એ પછી તરતજ એને પોતાની ભૂલ સમજાતી તારાબાઇ પણ સખત શબ્દોમા ઠપકો આપ વાને બદલે સ્નેહથી, હવે પછી પ્રતિજ્ઞાનુ પાલન કરવા સમજાવતી " હુ તમને એમ કયા કહુ છુ કે તમારે રૂપાનાણુ–સોનાનાણુ લઇને જ ઘરમા આવવુ હુ તો કહુ છુ કે એક ચપટી ચોખા લઇને–આખરે ઘાસનુ એક તરણુ લઇને પણ ઘરમા પ્રવેશવુ–ખાલી હાથે ન આવવુ આટલી સાદી પ્રતિજ્ઞા પણ તમે મારા માનની ખાતર ન પાળો તો મને કેવુ માઠુ લાગે ? " તારાબાઇ મીઠી વાણીમા પ્રેરણા પાતી મોતીલાલ મનમા ગાઠ વાળતો અને હવે પછી એવી ભૂલ ન કરવા નિશ્ચય કરતો

એક દિવસે મોતીલાલ ઘર ભણી જતો હતો. અડધે રસ્તે ગયા પછી એને યાદ આવ્યું કે "ઘેર જઉં છું, પણ હાથ તો ખાલી છે." હવે, શું લઇ જવું એ મુંઝવણ જાગી. મુંઝવણમાંથી માર્ગ કાઢતો એ થોડા પગલા આગળ ગયો હશે એટલામાં એ એક ઠેકાણે થંભીને ઉભો થઈ ગયો ! એની કુતુહલવૃત્તિ સચેત બની.

"આજ તો ભાભીને બરાબર બનાવું !" મોતીલાલથી અજાણપણે બોલાઇ જવાયું. એના મુખ ઉપર હાસ્યની લાલાશ તરવરી.

માર્ગની એક બાજુએ, વાડ પાસે એક મરેલો સાપ પડ્યો હતો. મોતીલાલે એક મજબૂત લાકડી ઉપર એ કલેવર ઉપાડયું. ભાભીને એ મૃતદેહ અર્પણ કરવાનો નિશ્ચય કરી મોતીલાલ આગળ વધ્યો.

તારાબાઇએ મોતીલાલને દૂરથી આવતો જોયો સાપનું ખોળીયું ઉપાડીને આ તરફ જ ચાલ્યો આવે છે એ જોઇને તારાબાઈ હેબતાઇ ગઇ. એ બોલી ઉઠી· "આવી તે મશ્કરી થતી હશે ? અને આવા મરેલા સાપને તે કોઇ ઘરમાં લાવતું હશે ?" મોતીલાલ એ બધું સમજતો હતો, પણ એને તો પ્રતિજ્ઞા પાળવાનું અને ભાભીને ચીડવવાનું આ એક બ્હાનું મળ્યું હતું.

"ભાભી માટે ખાસ ભેટ લાવ્યો છું. ખાલી હાથે ઘરમાં ન આવવું એમ તો તમે પોતે જ આજ્ઞા કરી છે. ખરા તડકામાં કેટલે દૂરથી આ ભેટ લાવ્યો હોઇશ એની

કલ્પના તો એક વાર કરો ” મોતીલાલે સાપનુ કલેવર ઘરના બારણા પાસે મૂક્યુ

લલિતા તો એ દેખાવ જોઈ જ ન શકી એ ઘરમા જઈને સતાઈ ગઈ મરેલા સાપનુ કલેવર તડકાના તેજમા ચમકી ઉઠ્યુ એ નિર્જીવ હતો, છતા એના કલેવરની આસપાસ ભય કરતા જમાવટ કરીને પડી હતી

લલિતાની ગભરામણ તારાબાઈએ જોઈ પોતાની પુત્રી જેવી લલિતાને ગભરાએલી જોઈ, એનુ લોહી પણ તપી આવ્યુ “હજી તમારામાથી છોકરમત ન ગઈ જાઓ ક્યાય વાડમા ફેંકી દો અને હાથ-પગ ધોઈને ઘરમા આવો ’

મોતીલાલે, ભાભીના વચનોમા રહેલા ક્રોધ પારખી લીધો બરાબર ગમ્મત ન થઈ એ વિચારથી એ નિરાશ પણ થયો આખર એણે ભાભીનુ મન મનાવવા પાછુ કલેવર ઉપાડ્યુ વાડમા નાખવા એ આગળ ચાલ્યો

થોડે દૂર નહી ગયો હોય એટલામા જ અવાજ આવ્યો “પાછા લઈ આવો મારી ભૂલ થઈ ’ એ કરુણ સ્વર તારાબાઈનો હતો વળી મોતીલાલ એમ ને એમ પાછો વળ્યો

આ વખતે તારાબાઈના મુખ ઉપરનો ભાવ અજબ થયો હતો એણે બોલવા માંડ્યુ “તમને જે કઈ મળ્યુ છે તેમા વિધાતાનો જરૂર કાંઈ સંકેત હોવો જોઈએ ખુશીથી, સાપ લાવીને ઘરમા આવો અને આપણી [illegible]ીમા ગોઠવી મૂકો’

મોતીલાલને નવાઈ લાગી એ તો પડીને [illegible]

માટે જ આ કલેવર લઈ આવ્યો હતો. એણે જવાબ આપ્યો "આ કંઇ ઘરમાં સંઘરવા જેવી વસ્તુ નથી. એક દિવસમાં તો એ એવો ગંધાઇ ઉઠશે કે શેરીમાં રહેવાનું અશક્ય બનશે. તમે કહેતા હો તો એને અહિં ને અહિં અગ્નિદાહ દઇ દઉં."

"તમે લાવ્યા છો તો તમારી પ્રતિજ્ઞાની ખાતર પણ એકાદ બે કલાક એ ઘરમાં જ રહેવો જોઇએ. પછી ફાવે તે કરજો." તારાબાઇએ પોતાનો નિર્ણય આપ્યો.

તારાબાઈ માનતી હતી કે કોઈ ચીજ નકામી નથી. આપણે જેને સાવ નમાલી વસ્તુઓ ગણીએ છીએ-નમાલા પ્રસંગો ગણીએ છીએ એમાંથી જ ક્રમે ક્રમે ઇતિહાસમાં અમર રહી જાય એવા પ્રકરણો ઉદ્ભવે છે. તારાબાઇની એ એક સ્ત્રીયોચિત માન્યતા હતી. શ્રદ્ધાળુ અંતરનું એ એક માત્ર અવલંબન હતું. સુખ-દુઃખ, સારૂં-નરસું જે કઈ સહેજે પ્રાપ્ત થાય તેને આદર આપવો, ગણગણાટ કર્યા વિના એ સર્વ સ્વીકારી લેવું એ તારાબાઈની સરળ પ્રકૃતિનું મુખ્ય સૂત્ર હતું.

મોતીલાલે એનો વિરોધ ન કર્યો. એ ભાભીની આજ્ઞાનુસાર સાપનું કલેવર અગાસીમાં મૂકી નીચે ઉતરી ગયો.

(૨)

બીજે દિવસે કરીમોન્નેસા નામની બેગમનો એક બહુ જ મૂલ્યવાન હાર ગુમ થયેલો હોવાની વાત આખા શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ.

કરીમોન્નેસા બેગમ, નવાબ મુરશીદ-કુલી-ખાંની માનીતી-મૂળ-પ્રીતિપાત્ર બેગમ હતી. એ બેગમને ખુશ કરવા માટે,

મુરશીદ-કુલી-ખાએ મહેલની ઉપર-અગાસીમા જ ભાતભાતના ફુલછોડ ગોઠવી એક સરસ વિમાનના આકારનો બગીચો બનાવ્યો હતો સ્વાભાવિક સૌંદર્યને ખીલવવામા અને એનો ઉપભોગ કરવામા આ મોગલ શહેનશાહો અને એમના સુબાઓ પણ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે

મહેલ, ભાગીરથીના કિનારા ઉપર જ હતો ભાગીરથીના જળમા જાણે એ મહેલ પોતાનુ મ્હો જોઇને અહોનિશ હરખાતો હોય-પોતે પોતાના સૌંદર્ય વિષે મુગ્ધ બનતો ઉભો હોય એમ લાગતુ

જે દિવસે હાર શુભ થયો તે દિવસે ઉતરતા પહોરે બેગમ કરીમોન્નેસા, વિમાન-ઉદ્યાનમા બેસી વસ્ત્રાલકાર પહેરતી હતી માત્ર બે દાસીઓ એની સેવામા હાજર હતી ઘડી પછી, હાર ગળામા નાખીશ એમ ધારી બેગમ સાહેબે એ હાર થોડા વખતને માટે અલગ મૂકયો હતો

વિમાન જેવુ ઉદ્યાન અને કરીમોન્નેસા જેવી રૂપવતી બેગમ એ બન્નેના ગૌરવને દીપાવવા સગીત તો જોઇએ જ ! એક બાદીએ પૂરવી રાગ ગાવાનુ શરૂ કર્યુ પૂરવી રાગની એવી જમાવટ થઇ કે સગીત પૂરૂ થવા છતા, સાજસજ્જા સમાપ્ત થવા છતા અને નીચે ઉતરવાનો વખત થવા છતા પેલો હાર કોઇને યાદ ન આવ્યો બેગમને તેમજ તેમની દાસીઓને પણ હારની વાત યાદ ન રહી પછી, જ્યારે રાત્રી પડી, અચાનક બેગમ સાહેબે પોતાના કઠના અલકાર તરફ નજર નાખી ત્યારે એ હાર ન દેખાયો તરતજ શોધખોળ શરૂ થઈ-આખો મહેલ તપાસી વળ્યા પણ હારનો પત્તો ન લાગ્યો

નવાબ મુરશીદ–કુલી–ખાંએ આખરે જાહેર કર્યું : " જે કોઈ, આ ખોવાયેલા હારની ખાતમી મેળવી આપશે તેને એક સો અશરફી ઈનામ તરિકે આપવામા આવશે. "

શહેરના કોટવાળે, આવતા–જતા માણસોની બધી સામગ્રી તપાસવા માંડી. મ્હોલ્લે મ્હોલ્લે સીપાઇઓ ઘેરો ઘાલીને બેઠા. કોઇ પણ રીતે બેગમ સાહેબના હારનો પત્તો મેળવવો જ જોઇએ.

નાગરિકોમાં ભાતભાતની અફવાઓ ચાલી. કોઇએ કહ્યુઃ " આકાશની એકાદી પરી પોતે જ આવીને બેગમનો હાર લઈ ગઈ હશે ! " કોઇએ કહ્યું· " જે વસ્તુ આપણી પોતાની ન હોય તે આ રીતે આપોઆપ ઉડી જાય ! નવાબ ગમે તેટલું માથું કૂટે તો પણ ગયેલી વસ્તુ કોઇ દિવસ પાછી ન આવે ! "

એ દિવસે સાંઝે કંઈક કામને માટે તારાબાઇ અગાસી ઉપર ગઇ. ત્યાં જતાં જ એ મંત્રમુગ્ધ જેવી બની ગઇ. થોડા સમય પહેલાં જ્યાં મરેલા સાપનું ખોળીયું પડ્યું હતું ત્યાં એક એવો જ સર્પના આકારવાળો સોનાનો હાર પડેલો દેખાયો ! લોકોમાં બેગમના ખોવાયેલા હાર વિષે જે વિચિત્ર વાતો ચાલી રહી છે તે જ આ હાર હોવો જોઇએ, એવું અનુમાન બાંધતા તારાબાઈને વાર ન લાગી, પણ આ હાર અહીં કેવી રીતે આવ્યો ? એનું અંતર ભયને લીધે કંપી ઉઠ્યું.

નીચે–ઓરડામાં આવી તરત જ તેણીએ હીરાલાલ તથા મોતીલાલને બોલાવ્યા. કહેવરાવ્યું કેઃ " બહુ જ જરૂરી કામ છે, જલદી આવી જાઓ. "

થોડીવારે બન્ને ભાઇઓ ઘેર આવ્યા તારાબાઈના હાથમા એક સોનાનો હાર જોઇને તેઓ આશ્ચય પામ્યા

"કેમ બોલાવ્યા ? ભાભી !" મોતીલાલે પૂછ્યુ

હાર તરફ અ ગુલીનિર્દેશ કરી તારાબાઇએ કહેવા માડ્યુ "સાપના કલેવરને બદલે આજે અચાનક અગાસી ઉપરથી આ હાર મળ્યો છે ગઇકાલે બેગમ સાહેબના બગીચામાથી જે હાર ખોવાયો હતો તે જ આ હોવો જોઇએ "

હીરાલાલ પોતે કઇ સમજી શકયો નહીં મોતીલાલ મરેલો સાપ લાવ્યો હતો એ વાતની પણ એને સુદ્દલ માહિતી ન હતી

મોતીલાલ એમ ગભરાઈ જાય એવો યુવાન ન હતો, છતા એને પણ એમ તો થયુ "આ તો રાજદરબારની વાત છે આગ માથે ખેલ ખેલવા જેવુ છે ભાગ્ય હોય તો શિરપાવ મળે અને ભાગ્ય ન હોય તો પ્રાણદડની મજા પણ સાભળી લેવી પડે "

બન્ને ભાઇઓ જાણે કે ચિતાના મહાસાગરમા ગળકા ખાતા હોય એમ ક્યાય સુધી બેસી રહ્યા કોઈ રસ્તો હાથ ન આવ્યો

આખરે તારાબાઇ બોલી "આમ મુ ઝાયાથી—કેવળ બેસી રહેવાથી કઇ નહીં વળે અને આમા મુઝાવા જેવુ છે પણ શુ ? આ તો ભાગ્યોદયનુ ખુલ્લુ ચિન્હ છે તમારે બ્હીવાનુ કે અચબો પામવાનુ પણ કઇ જ નથી " તારાબાઇના આ શબ્દો મધ્યદરીયામા ડૂબતા બે ભાઇઓને એક નાવારૂપ લાગ્યા

એ પછી તારાબાઇએ આખી વાત મૂળથી માંડીને છેલ્લી ઘડી સુધીની હીરાલાલને કહી સંભળાવી. બેગમ સાહેબને ત્યા ગુમ થએલો હાર અહીં કઈ રીતે આવવા પામ્યો તે બધી હકીકત ફોડ પાડીને-કાર્ય-કારણ સાથે સમજાવી.

હીરાલાલે છૂટકારાનો એક દમ ખેંચ્યો, પણ મોતીલાલ, તારાબાઇની બુદ્ધિમત્તા જોઇ બોલી ઉઠ્યો· "ભાભી ! આપ ખરેખર અમારી લક્ષ્મીસ્વરૂપ છો. હુ તમને પૂરેપૂરો ઓળખી શકયો નહી અને તેથી જ મેં કવચિત તોફાન-મસ્તી કરી તમને હેરાન કર્યા હશે." મોતીલાલ ભાભીના ચરણમાં નમ્યો. એને પોતાની સ્વર્ગસ્થ માતાનું સ્મરણ થઇ આવ્યું

(૩)

નવાબ-બહાદૂર મુરશીદ-કુલી-ખા દરબાર ભરીને બેઠા છે. અમીર-ઉમરાવો, હિંદુ આગેવાનો અને મુસલમાન અધિકારીઓની ઠઠ્ઠ જામી છે પહેરગીરો મુખ્યદ્વાર પાસે ઉભા રહી પહેરો ભરી રહ્યા છે.

અચાનક નવાબની નજર, દરબારના એક દૂરના ખૂણામા ઉભેલા બે મારવાડી લાગતા ગૃહસ્થો પર પડી. કોઇ દિવસ નહીં ને આજે જ આ વેપારીઓ અહીં શા માટે આવ્યા હશે ? એવો એના દિલમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવ્યો.

તેણે ઇશારા માત્રથી એ બન્ને વેપારીઓને પોતાની સામે બોલાવ્યા. નિઝામી વિનય પ્રમાણે એ બન્ને ભાઇઓ નવાબને સલામ કરી ઉભા રહ્યા.

"જહાંપનાહ !" હીરાલાલે પોતાનો પરિચય આપતાં કહેવા

માણ્યુ "આ મારી સાથે આવેલો મોતીલાલ મારો ન્હાનો ભાઈ છે વેપાર કરીને અમે અમારૂ ગુજરાન ચલાવીએ છીએ" હીરાલાલે, પેલો ગુમ થયેલો હાર બતાવી ઉમેર્યું "આ હાર અમારી પાસે કઇ રીતે આવવા પામ્યો એ હકીકત જાણીને આપને જરૂર આશ્ચય થશે કદાચ ન માનવા જેવી પણ લાગશે, પરતુ એક વાર અમારી કેફીયત સાભળી લેવાની મ્હેરબાની કરશો"

મારી યે સભા, આ હાર જોઇને આશ્ચર્ય તથા આનદથી ખળભળી ઉઠી અદર અદર અનેક પ્રકારની વાતો ચાલી, પણ હીરાલાલ પોતે શુ કહે છે, તે સાભળવા સૌએ એ તરફ કાન માડ્યા

ઘરમા ખાલી હાથે ન આવવુ એ પ્રતિજ્ઞાના પ્રારભથી માડી, મોતીલાલ ખાલી હાથે ન આવતા મરેલો સર્પ લઈને ઘરમા આવ્યો, એ રીતે હીરાલાલે પોતાની વાતની પ્રસ્તાવના કરી વધુમા કહ્યુ કે —

"હવે હુ જે હકીકત કહેવા માગુ છુ તે મારી નજરે જોયેલી નહીં, પણ માત્ર અનુમાન ઉપરથી ઉપજાવી કાઢેલી છે મારી કેફીયત સાભળ્યા પછી આપ આપનો નિશ્ચય જાહેર કરી શકશો

"સવારે અમે અગાશીમા મૃત સર્પદેહ મૂકયો અને બપોર પછી આપના બગીચામાથી બેગમ સાહેબનો હાર ગુમ થયો ઘણુ કરીને સર્પાકાર હાર બાજ નામના પક્ષીએ જ ઉપાડ્યો હશે હવે એ પક્ષીએ આ વસ્તુનુ લક્ષણુ કરવા એક સ્થળે

બેસવું તો જોઇએ. એ બાજ, સંભવિત છે કે અમારી અગાસી ઉપર આવીને બેઠું હશે. ત્યાં તેણે પેલા મરેલા સાપનું કલેવર ભાળી, આ સર્પાકાર હાર પડતો મૂકયો હશે અને એને બદલે પોતાના આહારને યોગ્ય એવા સાપના મૃતદેહને લઇને જ એ પક્ષી ઉડી ગયું હશે ”

“ સુભાન અલ્લા ! ” નવાબ બહાદૂર એક ઉંડા નિ:શ્વાસ સાથે બોલી ઉઠયા. દરબારીઓએ એની પુનરાવૃત્તિ કરી.

“ હું તમારી કેફીયત અક્ષરે અક્ષર સ્વીકારૂં છું અને તમને–તમારા આખા કુટુંબને ધન્યવાદ આપું છું ખાસ કરીને તમારા ઘરમાં એક અસાધારણ બુદ્ધિશાળી ગૃહલક્ષ્મી છે તે જાણ્યા પછી, એ માતૃસ્વરૂપ નારીના ચરણમાં મારૂં મસ્તક નમાવવાની મને ઇચ્છા થઇ આવે છે. તમારા ગૃહ-દેવીને મારા નમન કહેજો અને ઈનામની સો અશરફી ઉપ-રાત બીજી સો અશરફી, હું આપની ગૃહલક્ષ્મીના પગ પાસે ધરૂં છું તે સ્વીકારશો. ”

સભા સ્તબ્ધ બની, નવાબના ઉદ્દગાર સાંભળી રહી. અંતરના આવેગને જ જાણે માર્ગ કરી આપતા હોય તેમ પુન તે નવાબ બોલવા લાગ્યા

“ આજે જો કે હું મુસલમાન છું, પણ એક દિવસે હું પોતે હિંદુ હતો. હિદુ માતા–પિતાનું લોહી હજી પણ મારી નાડીઓમાં વહે છે. મને મારી હિંદુ માતા યાદ આવે છે ત્યારે કોઈ પણ માતૃસ્વરૂપી હિંદુ નારીના ચરણમાં આ અભિ-
અધિકાર વિગેરે અર્પણ કરી દેવાની ભાવના જાગે છે.

મૂર્શીદાબાદની મશ્નદ પણ માતાના સ્નેહ પાસે મને તુચ્છ લાગે છે તમારી ગૃહલક્ષ્મી, જાણે કે મારી માતાનો જ બીજો અવતાર હોય એવી મને કલ્પના થાય છે"

એટલામા ખજાનચીએ સો-સો અશરફીની બે થેલીઓ રજુ કરી

"અવિવેક થતો હોય તો તે બદલ માફી માગો, આ એક થેલી હુ બગાળના નવાબના પગ પાસે મૂકુ છુ હારનો બદલો, ઈનામ દાખલ પણ મારાથી લઇ શકાય નહીં કારણ કે એની પાછળ અમે કોઇએ પરસેવો ઉતાર્યો નથી પૈસો વસ્તુ જ એવી છે કે જો વગર પરિશ્રમે ઘરમા આવે તો અમારા કુટુબના સપ, શાતિ, સદ્ભાવ હરી લે હા, કોઇ વખત અમે આફતમા આવીએ તો આપની પાસે મદદ માટે આવી શકીએ એટલી પરવાનગી મળવી જોઇએ"

હીરાલાલની નમ્રતા, નિસ્પૃહતા જોઈ નવાબ મશ્નદ ઉપરથી ઉઠી હીરાલાલ પાસે આવ્યો એનો વાસો થાબડી ધન્યવાદ આપતા નવાબે કહ્યુ "ગમે ત્યારે પણ તમારા માટે મારા દરવાજા ખુલ્લા જ રહેશે"

બગ, બિહાર અને ઓરીસાના નવાબના રાજદ્વાર એટલે કુબેર ભડારીના ભડાર-દ્વાર આ દ્વાર પોતાના માટે હમેશને સારૂ ખુલ્લા રહેશે એ જાણી હીરાલાલનુ હૈયુ પુલાયુ તેણે નવાબને ફરી એકવાર સલામ કરી અને વિદાય લીધી

મુરશીદ-કુલી-ખાએ પણ દરબાર બરખાસ્ત કર્યો એક વેપારીની નમ્રતા અને નિસ્પૃહતાએ એના અતરમા કઇ નવો

જ પ્રકાશ રેડયો હતો. દરબારીઓ પણ આ બનાવ જોઈ મંત્રમુગ્ધ બન્યા.

(૪)

દીવાળીને હજી એક–બે દિવસની વાર હતી દીપોત્સવી ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણની એક પુણ્યસ્મૃતિ છે. જૈનો અને હિંદુઓ પણ એક યા બીજી રીતે દીપોત્સવી ઉજવે છે. દીપોત્સવી, વર્ષભરનાં જુનાં દુઃખદર્દોને ભૂલાવે છે. દીપોત્સવી જાણે કે સૂકાયેલા જીવનમાં રસ, આમોદ અને ઉલ્લાસની છોળ ઉછાળે છે. અનેકવિધ પર્વોમાં દીપોત્સવી કંઈક અનોખી ભાત પાડે છે.

શરણાઈઓએ દીપોત્સવીનું સ્વાગત કરવા પોતાના સ્વર્ગીય સૂર છેડ્યા. સંસારના સંતાપથી બળી–ઝળી રહેલા હૃદયોએ શરણાઈના સૂરમા પોતાની બધી વ્યથા ઢાંકી દીધી.

ભાગ્યયોગે મુરશીદ–કુલી–ખાએ એ સૂર સાંભળ્યા. ઘેર–ઘેર પ્રકટતી દીપમાળાએ એના અંતરમાં એક પ્રકારની મીઠી વ્યથા જગાવી એણે પોતાના એક નોકરને પૂછ્યું·– “ આ કયો ઉત્સવ છે ? ”

“ હિંદુઓનો દીવાળીનો ઉત્સવ છે. નામવર ! ” અનુચરે જવાબ આપ્યો

નવાબ એ સાંભળીને મૌન રહ્યો પોતાની બાલ્યાવસ્થાના આવાં અનેક ચિત્રો એની આંખ આગળ નાચી ઉઠયા. કેટલાક વખત સુધી એ વિચારમગ્ન બેસી રહ્યો.

એટલામાં નવાબના ખાસ સલાહકાર રાયરાયાન ત્યાં આવ્યા.

નવાબે એમનું સ્વાગત કર્યું રાયરાયાને પણ નવાબના મુખ ઉપર ગાઢ ચિંતાની રેખાઓ વાંચી

"માણસ પોતાના ભૂતકાળને ભૂલી શકતો હોત" મુરશીદ-કુલી-ખાએ કહેવા માંડ્યું " તો હું આજે કેટલી મનોવ્યથાથી બચી ગયો હોત ? જ્યારે જ્યારે મને મારી બાળવયના, યુવાનીના આનંદો-ઉત્સવો યાદ આવે છે ત્યારે ત્યારે મારી ઉંઘ ઉડી જાય છે આ નવાબીની સુંવાળી ગાદી પણ કંટકાચ્છાદિત હોય એમ લાગે છે " નવાબની આંખમાં આંછાં બાષ્પબિંદુ ભરાઈ આવ્યાં

" નામવર ! આપ શું કહેવા માગો છો ? " સમવેદના અનુભવતા રાયરાયાન ગળગળા અવાજે બોલ્યા

" કંઈ નહીં મને જરા વધુ વિચાર કરવા દો "

નવાબ પોતાના અંતરમાં જાણે કે કોઈ એક ખોવાયેલું પાનું શોધતા હોય તેમ વિચાર કરવા લાગ્યા

અહીં એટલી વાત કહી દેવી જોઈએ કે મુરશીદ-કુલી-ખાં મુસલમાન હોવા છતાં જન્મથી હિંદુ હતો હિંદુ ધર્મ અને હિંદુ રીત-રિવાજ વિષે એના ચિત્તમાં બહુમાન હતું હિંદુ આગેવાનો એના ખાસ સલાહકાર હતા મુરશીદ-કુલી-ખાની ઉદારતા અને વ્યવહારદક્ષતાથી પ્રસન્ન થઈ દિલ્હીના શહેનશાહે, એની બંગાળના નવાબ તરિકે નીમણુક કરી હતી બંગાળ-બિહારમાં ચાંચીયાઓનું એ વખતે બહુ બળ હતું મુરશીદ-કુલી-ખાએ એમને જેર કરી નાખ્યા પશ્ચિમ બંગાળના કેટલાક રાજકારસ્થાનીઓને પણ

એણે હંફાવીને હેઠે બેસાર્યા. મુરશીદ–કુલી–ખાંના નામ ઉપરથી મુરશીદાબાદની પણ એણે સ્થાપના કરી. અહીં હિંદુ અને મુસલમાન જેવો કોઈ ભેદ ન હતો.

થોડી વાર રહીને મુરશીદ–કુલી–ખાંએ રાયરાયાનને ઉદ્દેશી કહ્યું––"મારો હૂકમ છે કે આજે તેમજ કાલે–દીવા-ળીની રાત્રિએ પણ કોઈ ઘરમાં દીપક ન પ્રકટવો જોઈએ. સારા શહેરમા દીવાળીને દિવસે જેટલા દીપક પ્રકટતા હોય તેથી બમણા–ચારગણા દિપક આપણા રાજમહેલમાં પ્રગટાવો. દીવાળીના દિવસે કે બેસતા વર્ષના પ્રભાતે પણ કોઈ ઘરે શરણાઈનો કે વાજીંત્રનો એક સૂર પણ ન નીકળવો જોઈએ ! શહેરભરના વાજીંત્રો એકલા આ રાજમહેલમાં જ વાગે એવો બંદોબસ્ત કરો રાજમહેલને પુષ્પો તેમજ ધજા–પતાકાથી શણગારવાનો હુ પોતે હૂકમ આપીશ."

ભાગીરથીના ઓવારાથી લઇ, ઇમામવાડાના વિસ્તીર્ણ મેદાન પર્યંત સુગંધી પાણી છંટાયા. સારા ય શહેરના સ્ત્રી-પુરૂષો તથા બાળકો દીવાળી ઉજવવા આ જ મેદાનમાં એકઠા થયાં. અહીં જ દીવાળીનો આમોદ–ઉત્સવ કરે એવા આદેશ અપાયા.

મુરશીદ–કુલી–ખાં એમ માનતો હતો કે દીવાળી એ કંઇ એકલા હિંદુઓનો જ ઉત્સવ ન રહેવો જોઈએ. હિંદુ–મુસલ-માનો પરસ્પરને ભેટે–પોતાના ભેદ ભૂલી જઇને બંધુની જેમ હળે–મળે એ નિમિત્તે રાજ્યે પોતે આ ઉત્સવનો ઉપયોગ કરી લેવો જોઇએ

જુલમી હૂકમ ન કહાડે, અને આ હિંદુનાયકોને પણ શું કહેવું ? શા સારૂ એમણે એ હૂકમનો વિરોધ ન કર્યો ? હિંદુઓ એટલા બધા ગુલામીના પાશમાં ફસાઈ ગયા છે કે એમને આ હૂકમ સાંભળી જરા પણ વ્યથા ન ઉપજી ?

હિંદુ–સમાજની ગુલામી મનોદશા અને નવાબી આદેશના વિષયમાં વિચાર કરતી તારાબાઇ કેટલાક વખત સુધી, ઘરના એક ખૂણામા બેસી રહી.

જોગાનુજોગ એવો બન્યો કે લલિતાબાઇ એ વખતે બે–જીવી હતી અને એ દીવાળીના અવસરે જ એને પ્રસવની વેદના ઉપજી. તારાબાઈને પણ જાણે કે એક સબળ કારણ મળી આવ્યું. હીરાલાલને નવાબ પાસે જઇ એવી મતલબની અરજ કરવા કહ્યું કેઃ–" આજ રાત્રે એક જ દીપ પ્રકટાવવાની અમને મંજુરી મળવી જોઇએ." એટલું છતાં જો નવાબ કંઇ આનાકાની કરે તો આપણી અત્યારની સ્થિતિ સમજાવી કહેવું કે " પહેલાં જે સોનાનો સર્પાકાર હાર ગુમ થયો હતો તે વખતે આપે જે વચન આપ્યું હતું તે પાળવાનો આ અવસર આવી પહોંચ્યો છે." વિગેરે.

હીરાલાલ, નવાબ પાસે ગયો તો ખરો, પણ અરજ કરતી વેળા એનું હૃદય ધબકતું હતું: રખેને નવાબ અપમાન કરી પાછો વાળે તો ?

પરંતુ રાજમહેલમાંથી જ્યારે તે પાછો ફર્યો ત્યારે એના ચહેરા ઉપર પ્રસન્નતાની જ્યોતિ છવાઈ હતી. તારાબાઈની મનઃકામના સફળ થાય એવી એને મંજુરી મળી ચૂકી હતી.

"બ્હેન ! આપણે બન્ને એક બીજાને બરાબર ઓળખીએ છીએ." વિરલ હાસ્ય હસતાં નવીન આરોહી–સ્ત્રી બોલીઃ "સેંકડો પ્રવાસીઓમાંથી કોઇએ નહીં ને તમે જ મને ઓળખી કાઢી, એ જ એમ બતાવે છે કે આપણી વચ્ચે પૂર્વની કઇક સગાઈ છે." સૂર્યનાં શાંત કિરણુની જેમ એની દંતપંક્તિ ઝળહળી.

"પણુ મારા પ્રશ્નનો મને જવાબ ન મળ્યો· આમ કયાં જાઓ છો ?" તારાબાઇએ પૂછયું.

"અત્યારે તો હું નવાબના મહેલમા જઇશ." મશ્કરી કરતી હોય તેમ તે તરૂણીએ જવાબ આપ્યો.

" બ્હેન ! રાતની વેળાએ એક મુસલમાનને ત્યાં જશો ?" તારાબાઇ વિનવવા લાગી.

" તને પણુ એ જ કોમીવાદનું ગાડપણુ વળગ્યું લાગે છે ! મારે મન તો એવો કોઇ ભેદ નથી. મને જે બોલાવે- આરાધે તેને ત્યાં જવું એ મારી ફરજ છે. મારે તો હિંદુ- મુસલમાન બન્ને પુત્રો છે. અને નવાબ પણુ પહેલા તો હિંદુ જ હતો ને ? આજે પણુ દીપમાળાના દિવસે, એક હિંદુને શોભે એવો ઉત્સવ એ કરે છે. મને એને ત્યાં જવામાં શા સારૂ સંકોચ થાય ?" લક્ષ્મીસ્વરૂપ તરૂણીએ પોતાના આગ- મનનું રહસ્ય સૂચવ્યું.

તારાબાઇ માર્ગ રોકીને ઉભી રહી. તારાબાઇની આંખમા સ્નેહ–ભક્તિના અશ્રુ ઉજ્વળ હિરાનાં કણુ સરખાં તરી આવ્યાં. એને ખાત્રી થઇ કે આ સાક્ષાત્ લક્ષ્મી દેવી જ છે. તે તરત જ એ દેવીના ચરણુ પાસે બેસી પ્રાર્થના કરવા લાગીઃ

" બ્હેન ! એક વાર મારે ત્યાં પગલાં ન કરો ? વર્ષો થયાં હું તમારી જ રાહ જોતી બેઠી હતી પણ એમાંદ દિવસને માટે આપ અમારા આગણે ન આવો ?"

સ્થાન, સમય અને સુયોગ્યતાનો અહીં સુવર્ણ-સુગંધ જેવો સંજોગ જોઇ, સૂર્ય પણ પોતાના આછા લાલ-સિંદુરીયા રંગવતી એમનો અભિષેક કરી રહ્યો

લક્ષ્મીદેવીએ સ્નેહપૂર્વક તારાબાઇને પોતાના સોડમાં લીધી અને કહ્યું કે " બ્હેન ! નવાબના મહેલમાં જતા પહેલા હું તારે ઘેર થોડી વાર જરૂર આવીશ, પણ તું જુએ છે કે આજ પર્વને દિવસે પણ આખા શહેરમાં અંધકાર વ્યાપ્યો છે સમી સાંજે જાણે કે મધ્ય રાત્રિ થઇ હોય એવો ભયંકર આભાસ થાય છે મારૂ સ્વાગત કરવા કોઈ તૈયાર નથી "

" આખુ યે શહેર મુગલમાં ની નવાબની સત્તા નીચે છે શહેરમાં ક્યાંય દીવાળી ન ઉજવાય-માત્ર રાજમહેલમાં જ ઉજવાય એવો નવાબનો આદેશ છે, છતાં સામે એક ન્હાના ઘરમાં એક લીલુદીપક જલે છે !" તારાબાઇએ પોતાના છાપરા તરફ લક્ષ્મીદેવીનું ધ્યાન ખેચ્યુ

" જે હિંદુ-સમાજ, નવાબના આવા નમાલા હુકમનો પણ વિરોધ કરી શક્તો નથી તે સમાજ મારૂ સ્વાગત શી રીતે કરે ?" લક્ષ્મીદેવીના શબ્દોમાં પુણ્યપ્રકોપ પ્રજ્વલી રહ્યો

' પણ બ્હેન ! મેં એક કોડીયામાં આજે નરક્ષો દીપક પ્રગટાવ્યો છે મનમાં ભગવાન મહાવીરના અને ગૌતમસ્વામીના

જ ગુણગાન ચાલે છે, માટે ત્યા આપના પાવન પગલાં કા ન થાય ? " તારાબાઇએ આડકતરી રીતે પોતાની સ્વાગત સંબંધી તૈયારીઓનો નિર્દેશ કર્યો.

" ભલે, અહીંથી પહેલાં તારે ત્યાં જઇશ. વધુ નહીં રોકાઉ. તું સ્નાનાદિથી પરવારીને ઝટપટ આવી પહોચજે " ગૃહલક્ષ્મી જેવી તારાબાઈની વિનવણી સાક્ષાત્ લક્ષ્મીદેવીએ સ્વીકારી.

તારાબાઇએ આતૂર-નયને લક્ષ્મીદેવીના ફરી એક વાર દર્શન કર્યા. પોતે માર્ગમાથી ખસી આઘે ઉભી રહી.

" પધારો, બ્હેન ! પેલા ઝુંપડામાં-જ્યાં આપના સત્કાર અર્થે બધી તૈયારીઓ કરી રાખી છે ત્યાં આપના પગલાં માંડો. હું થોડી વારમા આવી પહોચીશ. " લક્ષ્મીદેવીને વિદાય આપતા તારાબાઈ બોલી. લક્ષ્મીદેવીએ જગતશેઠના ઘર તરપૂ ગતિ કરી.

પાંચ-સાત ડગલા ભર્યાં હશે એટલામાં કંઇક યાદ આવવાથી તારાબાઈ લક્ષ્મીદેવી પાસે ઉતાવળે ઉતાવળે આવી કહેવા લાગી: " બ્હેન ! ઉતાવળ કરશો મા. હું પાછી ન આવું ત્યા સુધી ત્યા જ રહેજો-બીજે ક્યાંય ન જશો. "

લક્ષ્મીદેવીએ આછું મૃદુ હાસ્ય કર્યું હાસ્યમા પ્રકટ સમ્મતિના ચિન્હો હતા.

આ તરફ તારાબાઈ ભાગીરથીના પાણીમાં સ્નાન કરવા ઉતરી. પાણીમાં રહી એ વિચારવા લાગી: " મારા પતિના ગૃહમાં લક્ષ્મીદેવી આસન જમાવીને રહેતાં હોય તો પછી મારે ઉતાવળ કરીને ઘેર પહોંચવાની શી જરૂર છે ? હું ન

આવુ ત્યાસુધી લક્ષ્મીએ, પતિના ઘરમા જ રહેવાનુ વચન આપ્યુ છે હુ પાછી જ ન ફરૂ તો ? શુ કરૂ ? પાણીમા ડૂબી જળસમાધિ લઉ ? લક્ષ્મીને ઘેરથી પાછી વાળુ ? મારા એકના ભોગે જો આખુ કુટુબ સુખી થતુ હોય, વશ પર પગ લક્ષ્મીનો વૈભવ સ્થિર રહેતો હોય તો એની સરખા મણીમા મારા જીવનની શી કીંમત છે ? ગૃહ અને કુટુબના સુખ-સૌભાગ્ય માટે આત્મબલિદાન આપવાના આવા પ્રસગ ભાગ્યે જ કોઈ ભાગ્યશાળીને જ મળે છે ! આવો અવસર મારે વ્યર્થ શા માટે જવા દેવો ?"

તારાબાઇના મ્હો ઉપર નિશ્ચયબળનો પ્રભાવ વિસ્તર્યો ગોઠણભર પાણી મૂકી, આગળ કેડભર પાણીમા જઇ ઉભી રહી એક વાર પોતાના પતિ અને દીયરના નિવાસસ્થાન તરફ નજર નાખી લક્ષ્મીની કૃપાથી એ કુટુબ કેટલુ સુખી થશે ? કીર્તિ અને વૈભવની કેવી છોળો ઉડશે ? એ કલ્પનાથી એનો અ તરાત્મા પુલકિત બન્યો

નાહસભર તે આગળ ચાલી ભાગીરથીના અગાધ જળમા હવે તારાબાઈનુ માત્ર માથુ જ દેખાતુ હતુ એક ડગલુ આગળ ભરે એટલે ભાગીરથી એને પોતાના ખોળામા સમાવવા તૈયાર જ હતી

પતિનુ, દીયરનુ, કુટુબનુ હિત ચિ તવતી એકક્ષણવાર તે જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચે આવી ઉભી રહી કુટુબની સુખ સમૃદ્ધિ આગળ એને પોતાનુ જીવન તુચ્છ લાગ્યુ કુટુબના સુખની વેદી ઉપર તેણીએ પોતાનુ જીવન-કુસુમ અર્પી દેવાનો છેલ્લો નિશ્ચય કર્યો બીજી જ પળે તારાબાઇનો દેહ અદૃશ્ય થયો

બંગાળ-માતાના દૂધ જેવા નીરમાં તારાબાઈનો દેહ મળી ગયો.

નવાબના રાજમહેલમાં અસંખ્ય દીપકોનો ઉદ્યોત ઝળહળતો હતો · કોઈએ પણ તારાબાઈના આત્મભોગનો અખંડ દીપક ન ભાળ્યો. શરણાઈઓએ દીપોત્સવીનાં ગીત ગાયાં· કોઈએ તારાબાઈની યશગાથા ન ઉચ્ચારી.

વચનથી બંધાયેલી લક્ષ્મી શેઠ હીરાલાલ અને મોતીલાલને ત્યાં રાહ જોતી, શેઠની બંદિવાન બની. ચંચળ ગણાતી લક્ષ્મીને પણ તારાબાઇ જેવી ગૃહલક્ષ્મીના બલિદાનને લીધે અચળ બની શેઠ-કુટુંબમા રહેવું પડ્યું. થોડા જ સમયમા શેઠનાં ઘરબાર, અસાધારણ ધન-ધાન્ય-સુવર્ણ-મોતીવડે ઉભરાઇ નીકળ્યા. નવાબે પોતે " જગતશેઠ " ની પદવી આપી, પોતાની પડખે બેસાર્યા. સારા ય દેશમા જગતશેઠનો યશઃધ્વજ ફરફરી રહ્યો

પ્લાસીના યુદ્ધ પછી જગતશેઠની બંદીવાન બનેલી લક્ષ્મીએ છેવટે થાકીને વિદાય લીધી તારાબાઈની વિસ્મૃતિ થતી ગઈ તેમ લક્ષ્મીદેવીના વચનબંધ પણ શિથિલ થતાં ચાલ્યા

તારાબાઈએ ભાગીરથીના જળમા નિજ દેહ મેળવ્યો તેમ જગતશેઠનો મહેલ પણ, જતે દિવસે એ જળપ્રવાહમાં મળી ગયો જગતશેઠની સત્તા, વૈભવ એ સર્વ સ્વપ્નવત્ બની ગયું !

રહી ગઇ એક સ્મૃતિ તારાબાઇ જેવી એક ગૃહલક્ષ્મીના આત્મભોગે એક નિર્ધન, નિસહાય કુટુંબને સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થાને સ્થાપ્યું. જગતશેઠનો ઇતિહાસ પણ સંસાર કદાચ ભૂલી જશે પણ તારાબાઇની સ્મૃતિ તો યુગ-યુગના અંધકાર વચ્ચે પણ, પેલા દીવાળીના ક્ષીણ દીપકની જેમ ચમકશે.

કૃપણતા નહીં, પણ ઉદારતા

ધનલક્ષ્મી બ્હેન પોતે શ્રીમતાઇમા વસતા એમનો હાથ ઉદાર હતો કોઇ પણ ગરીબ કે ગરજુ માણસ એમની પાસેથી નિરાશ બનીને પાછો ન વળે

ધનલક્ષ્મી બ્હેન એક રીતે જેમ બહુ ઉદાર હતા તેમ બીજી રીતે કેટલાકોને તેઓ કૃપણ જેવા પણ લાગતા, કારણ કે તેઓ પોતાના ઘરના વ્યવહારોમા બહુ જ કરકસરથી રહેતા એક રાતી પાઇનો તો શુ, પણ અનાજના એક કણનો પણ દુરૂપયોગ તેઓ જોઈ શકતા નહી

એક દિવસે એક બ્હેનપણીએ એમની એ કજુસાઈ નજરો નજર નીહાળી, ટીકા કરી કે "બ્હેન ! આટલી બધી કૃપણતા, આટલી બધી ચીકાશ શા કામની !"

હકીકત એવી હતી કે રસોડામા બન્ને બ્હેનપણીઓ સાથે ભોજન કરવા બેઠી હતી ધનલક્ષ્મી બ્હેને જોઇએ તે કરતા જરા ય વધારે પોતાની થાળીમા ન લીધુ અને જેટલુ લીધુ

તેટલું-અનાજના એક પણ કણને બગડવા દીધા સિવાય શાંતિથી જમ્યા અને એ પછી પોતાની થાળી ધોઈને પી ગયા.

આ બધું જોઇને, પેલી નવી બ્હેનપણીને આશ્ચર્ય લાગ્યું. આ આહારવિધિમાં એમને, ધનીબ્હેનની કંજુસાઈ દેખાઇ.

ધનીબ્હેને જવાબ આપ્યો: “બ્હેન! ખરૂં કહો તો આ એક ધાર્મિક આહારવિધિ છે, પણ એમા મને ઘણો ઊંડો અર્થ રહેલો હોય એમ લાગે છે. કેટલીક પુરાણી વિધિઓમાંથી આજે યુગધર્મને અનુકૂળ નવો અર્થ નીકળી શકે છે.”

ધનલક્ષ્મી બ્હેન, બહુ ઓછું બોલતા પણ જ્યારે તેઓ બોલતા ત્યારે વિરોધી પણ એમની દલીલ અને શ્રદ્ધાની સચોટતા જોઇ દિગ્મૂઢ બની જતાં.

ધનીબ્હેને કહેવા માંડ્યું. “ધાર્મિકતા જવા ઘો. હું દેશહિતની દૃષ્ટિએ જ એ વાત ચર્ચું છું. આટલી એક વાત આપણે સૌએ યાદ રાખવી જોઇએ કે જે ધાન્ય, ધન અથવા વસ્ત્ર વિગેરે આપણી પાસે છે-આપણી પોતાની માલેકીમાં છે તે બધું આપણું જ છે અને આપણે તેનો દુરૂપયોગ કરવાનો હક્ક ધરાવીએ છીએ એ ભૂત આપણા ભેજાંમાંથી આપણે હાંકી કાઢવું જોઇએ. અનાજના એક કણ ઉપર, વસ્ત્રના એક તાંતણા ઉપર ખરેખરી રીતે તો આખી દુનીયાની માનવજાતનો હક્ક છે. આપણી પાસે બે પૈસા વધારે થયા એટલે આપણે વસ્તુને વેચાતી લેવાની વધારે શકિત ધરાવતા થયા. હવે, એ રીતે જો પૈસાદારો આખી દુનિયાનું અનાજ ખરીદી લે અને એના બગાડ તરફ લક્ષ ન આપે તો તેઓ પોતાના દેશનું અહિત કરે છે,

અથવા તો પોતાના દેશબંધુઓના મોંમાંથી તેઓ અનાજ ઝુંટવી લે છે એમ ન કહેવાય? આપણને જેટલું નિર્વાહ માટે જોઇએ તે કરતાં વધુ સંઘરવાનો અને નકામું બગાડવાનો શું હક છે?"

ધનલક્ષ્મીની બ્હેનપણી આ વિચારો સાંભળી આશ્ચર્ય ચકિત બની એમની સામે જોઇ રહી. આ દૃષ્ટિએ એમણે કોઈ દિવસ આ પ્રશ્ન આજસુધી વિચાર્યોજ ન હતો.

ધની બ્હેને આગળ ચલાવ્યું 'જેને તમે કૃપણતા કહો છો તે જ સાચી રીતે તો ઉદારતા છે. ઘણી બ્હેનો અનાજનો ખુબ બગાડ કરે છે. એક માણસને જેટલું જોઇએ તે કરતાં ચારગણું રાંધે છે અને રસોડામાં અનાજ બગડે તેને પોતાની શ્રીમંતાઈનું લક્ષણ સમજે છે. ભલે, તમે ભૂખ્યાં ન રહો, પણ હું તમને એટલું જ કહેવા માગું છું કે હજારો અને લાખો ભૂખ્યા રહેતા ભાઇઓના મોંમાંથી જે અનાજ તમે પૈસાના બળથી પડાવી લો છો તેમાંનો એક કણ પણ બગડવો તો ન જ જોઇએ."

જમતી વખતે ધની બ્હેન પોતાના ગરીબ દેશબંધુઓને નથી ભૂલતાં એ જોઇ એમની બ્હેનપણીને ધનીબ્હેન માટે બહુ માન ઉપજ્યું.

એ પછી પ્રેમગોપાળ બ્હેન ધનલક્ષ્મીએ, આપણા સ્વામી વાત્સલ્યો, નોકારશી અને ન્યાતના વરા જેવા જમણવારોમાં જે ગંદવાડ થાય છે તેમજ અનાજ વિગેરેનો જે બગાડ થાય છે તે તરફ એ બ્હેનપણીનું લક્ષ ખેંચ્યું.

"જે ઠેકાણે એક ટંક આવા જમણવારો અપાય છે તે ઠેકાણે જો તમે બીજે દિવસે જઈને ઉભા રહો તો તમને સૂગ ચડ્યા વિના ન રહે." ધનલક્ષ્મીએ કહ્યું "એ પ્રકારના ગંદ-વાડથી એટલી દુર્ગંધ અને જીવોત્પત્તિ થવા પામે છે કે પોતાના પાડોશીનું હિત ચિંતવનાર અને સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રીભાવ ધરાવનાર જૈનને માટે ખરેખર એ અસહ્ય ગણાવું જોઈએ. કદાચ તમે કહેશો કે આપણી અવ્યવસ્થા, આપણી ધમાલ એને માટે જવાબદાર છે, તો હું કહું છું કે એ બધી અવ્યવસ્થામા આપણો હીસ્સો કંઇ જેવો તેવો નથી. આપણી બ્હેનો જો સ્હેજ ઉદાર દૃષ્ટિથી વિચાર કરતી થાય, નવા યુગના પ્રશ્નો એટલે કે આજની બેકારી, આજીવિકા સંબંધી સંકડા-મણ વિગેરેનો સ્હેજ તોલ કરવા લાગે તો હું માનું છું કે આપણે આજની ઘણીખરી સમસ્યાઓનો ઉકેલ આણવામા યથાશકિત સહાયભૂત બની શકીએ.

ધનલક્ષ્મીની બ્હેનપણીના દિલમા એ વિચારોએ ઊંડી અસર કરી. જેને તે કૃપણુતા સમજતી હતી તે ખરી રીતે ધનલક્ષ્મીની ઉદારતા જ હતી એમ તેને લાગ્યું. પોતાને માટે થોડામા થોડું વાપરવું અને બીજાને માટે બની શકે એટલું બધું રહેવા દેવું એ ઉદારતા છે, એ સૂત્ર એ બ્હેનપણીને પહેલી જ વાર સમજાયું. ઉડાઉગીરી, બગાડ એ કેવળ એક વ્યકિતનો દોષ હોવા છતા એનાં કડવાં ફળ આખા યે દેશને ચાખવા પડે છે એ વાત તે દિવસે તેને સમજાઇ.

જે દેશમાં ધનલક્ષ્મી જેવી બ્હેનો મોટી સંખ્યામાં હોય, જે દેશની માતાઓ, બ્હેનો અને પુત્રીઓ પોતાના સુખની

સાથે બીજા કરોડો ભાઈઓના સુખ-દુઃખની કાળજી ધરાવતી હોય અને પોતાના કુટુંબ તથા જ્ઞાતિના દારિદ્ર સાથે દેશના દુઃખ-દારિદ્રયને ટાળવા પ્રયત્ન કરતી હોય, અહો નિશ કાળજી ધરાવતી હોય તે દેશ ખરેખર ધન્ય છે! તે દેશની પુત્રીઓ પણ ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર છે એવી દેશપુત્રીઓ જેમ ઘરની લક્ષ્મી સ્વરૂપ છે તેમ દેશની વિભૂતિ સ્વરૂપ છે

લક્ષ્મીને ઠબકો

ધિક્ રે રત્નાકરની દીકરી
  સ્થિરતાપણું ડા'પણુ દૂર કરી, ફરતી જ પૂરી;
વળી પંડિતને કરી શત્રુ અખંડિત
  મૂર્ખ અપંડિતને જ વરી, તે હામ હરી.

લક્ષ્મીનો ઉત્તર

નહીં હું ફરતી, નહીં પંડિત પણ રિપુ,
  મૂર્ખ અપંડિતને ન વરી, ખાંતેજ ખરી;
પણ પંડિત તો પોસાય, પછી શું ખાય?
  અપંડિત પેટ ભરી, તે દેખી ડરી-

કવિ દલપતરામ

રહસ્ય—

આ પદ્યમા તેના કર્ત્તાએ લક્ષ્મી પ્રાયે મૂર્ખોને ત્યાં વિશેષ હોય છે અને પંડિતો પાસે અલ્પ હોય છે તેનું કારણ લક્ષ્મીની પાસેજ કહેવરાવ્યું છે, તે ખરેખર ધ્યાન આપવા યોગ્ય છે.